

SCHOPENHAUER

OKUMAK, YAZMAK VE YAŞAMAK ÜZERİNE

Toplu Eserleri - 4

SAY

OKUMAK, YAZMAK VE YAŞAMAK ÜZERİNE

Arthur Schopenhauer
(d. 1788, Danzig - ö. 1860, Frankfurt am Main)

Ünlü Alman filozofu. 1813'te Jena'da *Über die vierfache Wurzel des Satzes vom Zureichender Grunde* (Yeterli Sebebin Dörtlü Kökü) adlı bir tez savundu ve 1818'de büyük eseri *Die Welt als Wille und Vorstellung*'u (İstenç ve Tasarım Olarak Dünya) yayımlandı. Berlin Üniversitesi'nde doçent oldu (1820); 1831'de öğretim üyeliğinden ayrılarak Frankfurt'ta münzevi bir hayat yaşadı; alaycı ve nükteli eserleri arasında, *Über den Willen in der Natur* (Tabiatta İrade Üstüne) (1836), *Über die Freiheit des Menschlichen Willens* (İnsan İradesinin Hürriyeti Üstüne) (1839), *Die beiden Grundprobleme der Ethik* (Ahlakın İki Temel Meselesi) (1841), *Parerga und Paralipomena* (1851) yer alır. İki eseri ise ölümünden sonra yayımlandı: *Yaşam Bilgeliği Üzerine Aforizmalar, Düşünceler ve Fragmanlar*.

Schopenhauer felsefesi, hem Kant idealizmine hem de Hint filozoflarına dayanır. Bütün doktrinini, özneyi de nesneyi de kapsayan tasavvur (Vorstellung) ve irade gücü kavramı üstüne kurar. Dünya bir tasavvurdur, yani o, akılda tasavvur edildiğinden başka bir şekilde düşünülemez *(idealizm)*. Schopenhauer, bu fenomenler dünyasının dayanağına, "irade" (istenç) adını verir ve her kuvveti bir irade olarak görür *(iradecilik)*. Bu irade varlıklarda, yaşama isteği veya yok etme sebeplerine karşı direnme ve onlara hâkim olma eğilimi olarak belirir. Zekâ bile yaşama isteğinin hizmetindedir; bununla birlikte, insan, her yaşantıda ve çabada kötülük ve acının bulunduğunu anlayınca, yaşama isteğinden kendini gene zekâ yoluyla kurtarabilecektir. Bu, hayat şartlarının karamsar bir analizidir ve Schopenhauer, kendisine ün sağlayan keskin zekâsını ve acı belagatini bu konuda ortaya koymuştur. Schopenhauer'in ahlakı, insanların özdeşliğinden ileri gelen acıma duygusuna dayanır.

Arthur Schopenhauer

Okumak, Yazmak ve Yaşamak Üzerine

Çeviren:
Ahmet Aydoğan

SAY
İstanbul

Say Yayınları
Schopenhauer / Toplu Eserleri 4

Okumak, Yazmak ve Yaşamak Üzerine

ISBN 978-975-468-700-2

Özgün adı: *Parerga und Paralipomena.*
Bd. II, XXII, XXIII ve XXIV. bölümler.

Çeviren: Ahmet Aydoğan

Baskı: Engin Ofset
Litros Yolu, 2. Matbaacılar Sitesi 1NA33
Topkapı-İstanbul
Tel.: (0212) 612 05 53

1. baskı: Say Yayınları, İstanbul, 2007
2. baskı: Say Yayınları, İstanbul, 2008

12 11 10 09 08 6 5 4 3 2

© Say Yayınları
Ankara Cad. 54/12 • TR-34410 Sirkeci-İstanbul
Telefon: (0212) 512 21 58 • Faks: (0212) 512 50 80
web: www.sayyayincilik.com
e-posta: sayyayinlari@ttmail.com

Genel dağıtım: **Say Dağıtım Ltd. Şti.**
Ankara Cad. 54/4 • TR-34410 Sirkeci-İstanbul
Telefon: (0212) 528 17 54 • Faks: (0212) 512 50 80
e-posta: dagitim@saykitap.com
Online satış: www.**saykitap**.com

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ: OKUMAK İNSANA NE KAZANDIRIR? 7
Ahmet Aydoğan

İNSAN MUTLULUĞUNUN İKİ TEMEL DÜŞMANI:
ISTIRAP VE CAN SIKINTISI 35

OKUMAK VE KİTAPLAR ÜZERİNE 61

YAZARLIK VE ÜSLUP ÜZERİNE 77

DÜŞÜNMEK ÜZERİNE 129

SUNUŞ:
OKUMAK İNSANA NE KAZANDIRIR?

Yakın zamanlara kadar böyle bir sorunun sorulması lüzumsuz addedilebilirdi. Çünkü insanın okumakla kazandığı o kadar açık, o kadar göz önündeydi ki kimsenin aklına böyle bir soru sormak gelmezdi. Yakın zamanlara kadar, halk arasında yaygın olan "Oku, adam ol!" deyişinin de gösterdiği gibi, "adam olma"nın yolunun kuşkuya yer bırakmayacak derecede okumaktan geçtiğine inanılırdı. Ve "adam olmak", "Vezir olmuşsun, ama adam olamamışsın!" serzenişiyle sona eren halk hikâyesinde de yankılandığı üzere mal mülk, makam mevki sahibi olmakla gerçekleşmeyen bir şeydi. Bugün de bu soru lüzumsuz addedilebilir, ama farklı bir sebepten ötürü: Artık okumakla kazanılan şey, "adam olmak" kimsenin *itibar* etmekten geri duramayacağı kadar göz önünde olmaktan kalktığı, dolayısıyla kimsenin umursamazlık edemeyeceği kadar iltifata mazhar olmadığı için. Halk ruhundaki belirleyici, yön verici yerini kaybettiği için. Ama onun o yeri kaybetmesi ona kendi öz değerinden bir şey kaybettirmediği için yine de sorulmalı: Okumak insana ne kazandırır?

Fakat bu sorunun cevaplanabilmesi şu açıcı soruların sorulmasıyla mümkün olacaktır: Okumak tüm insan etkin-

likleri içerisinde nerede yer bulur kendisine? Okumak insana özgü etkinlikler içinde diğerlerine göre nerede durur? Okumakla insanın insan olması arasında nasıl bir ilişki vardır? İnsanın insan olması, sayesinde kendisine insan denilen varlıktan söz edilebildiği öz, yani insanın insanlığı neye dayanır ve okumak bu öze ne tür bir katkıda bulunur? İnsanın özünün "düşünen" ya da "konuşan" varlık diye tanımlanması bir etkinlik olarakokumayı ne kadar içinde barındırır veya bir tarif olarak ona ne ölçüde gereksinim duyar?

Eğer bu soruların insan ve insanın bu yeryüzündeki yaşayışı için belirleyici derecede mühim sorular olduğu kabul ediliyorsa, verilecek cevabın bir taraftan "okumak" fiiline yüklenecek anlama göre, diğer taraftan insanın "özü" denilen şeyin nerede arandığına ve nasıl gerçekleştirileceğine bağlı olarak değişeceği açıktır. İnsanın özünün bilhassa son dört, beş asırlık zaman dilimi içinde bir problematik haline getirildiği herkesin bildiği bir gerçektir. Ama bu öz denilen, insanı insan yapan şey nerede aranırsa aransın ve hangi noktadan hareketle tarif edilmeye çalışılırsa çalışılsın, o özü oluşturan bir özellik ve onun diğerleriyle ilişkisi görmezden gelinemeyecektir. Çünkü o görmezden gelindiğinde hem aynı dünyayı paylaştığı canlılardan onu ayıran ve seçkin kılan şey tebarüz ettirilmemiş olacak, hem de onun dışında hangi nitelik esas alınarak bir tarif geliştirilmeye çalışılırsa çalışılsın kaçınılmaz olarak temelden yoksun kalacaktır.

İnsan nisyan içinde bulunduğuyla ünsiyet kurandır. Ve o nisyanıyla ünsiyet kurabildiği kadarıyla insandır. Ünsiyet düşünceyle kurulur ve düşünce ünsiyet içinde filizlenir. Ünsiyetin olmadığı yerde düşünce kök salamaz.

Veya çok çabuk ünsiyet kurup nisyana dalandır insan. Ama asıl ünsiyet kurulması gerekenle ünsiyet kurabilmesi daldığı nisyandan kurtulabilmesi sayesinde mümkündür ki bu da yine düşünceyle olur.

Madem ki tüm çabalarımıza karşın sözlüklerimizden "insan" sözcüğünü kaldırıp yerini bir başka şeyle dolduramıyoruz, o zaman bu sözcüğün kök saldığı yuvayla, içinde durulduğu olukla ve durulduğu yerden işaret ettiği şeyle ünsiyet kurmazlık edemeyiz. Bu sözcük sözlüklerimizden silininceye, belleklerimizde bıraktığı iz okunmaz hale gelinceye kadar bu insan olarak en başta gelen vazifelerimizden biri olma özelliğini koruyacaktır.

Okumak en basit fiil haliyle harflere dökülmüş sesleri anlamlı sözcüklere dönüştürmektir. Bu ameliye gerçekleştirilirken harfler aralarında kurala bağlanmış ilişkiler takip edilerek birbirine ulanır, biraraya getirilir, böylece sözcük dediğimiz birimlere ulaşılır. Daha sonra gramer ve sentaks kurallarını takip edilerek sözcükler birbirine ulanır ve sözcükleri toplayan cümle elde edilmiş olur. Okumakla harfler sözcüklere, sözcükler cümlelere, cümleler de daha büyük anlam bütünlüklerine derlenip toplanır. Okumak bir bakıma bu biraraya getirme ve toplama ameliyesidir. Gerek Ari gerekse Sami dil gruplarından değişik dillerde okumak fiilini ifade eden sözcükler bu kök anlamdan türerler: sözgelimi Grekçe *legein* (*logos*, kelâm, cümle), Latince *lego* (*legere*; *intellectus*), Almanca *lesen* (*die Lese*, toplama, hasat), Arapça *k-r-e* (istik*ra'*, tümevarım, tek tek olgular*dan* genel önermelere *gitme*).

İnsan tüm diğer canlılar gibi doğduğunda o kadar bir ve bütün, o kadar derli toplu haldedir ki o bütünün içinde hiçbir şey ayrılık gayrılık taşımaz. Bu birlik ve bütünlüktür bir bakıma onu o çaresiz halinde yaşatan. Ne zaman ki o bütünün içinden kendisini çıkarır ve ona "ben" der, kendisiyle geri kalan her şey arasında ilk yarık açılmış olur. Ve "ben" dediği şeyi terbiye ederek tekrar o bütünle uyumlu hale getirinceye ve uyumla onun içindeki yerini alıncaya kadar bir daha kapanmaz. Kapanmadığı sürece "ben" dediği şey de tehlikededir ve "ben" diyerek yöneldiği her şey ondan bir parçayı kendine çeker, tutsak eder ve böylece dağılma başlamış olur.

Fakat canlılar dünyasının en alt aşamalarında bile hayat ilkesi birlik ve bütünlüktür. Birliğin çözüldüğü, bütünlüğün dağıldığı noktada, anlarız ki hayat orayı terk etmeye başlamıştır.

"(C)anlılarda ahenk (uyum, bütünlük) bozulduğunda tabiatta da bir dağılma baş gösterir ve acı (zafiyet) ortaya çıkar." ... "Sonra ahenk yeniden kurulup tabiata dönüldüğünde (tabiat eski yerine avdet ettiğinde) haz (sıhhat) dediğimiz şey meydana gelir. En önemli meseleler hakkında en az ve en kısa sözlerle ancak bu kadar söyleyebilirim" (Platon, *Philebos*, 31 d-e).

Bugün yepyeni bir vakayla karşı karşıyayız:

İnsan tabiaten daima toplar. Çünkü o akıl sahibi varlıktır ve akıl daima birlik peşinde koşar. Ama aynı zamanda insan dağıtır da. O yeryüzü sakinleri arasındaki en büyük dağıtıcıdır. Ve dağıttıkları, bugün olduğu gibi, sonunda kendisini dağıtır: Bugün insan hem maddi-fiziki, hem de ruhi-manevi yapısı bakımından önüne geçilemeyen bir dağılmaya maruzdur.

Dünyanın geldiği noktada insanın varlığını kökünden tehdit eden bir boyuta ulaşmış olan bu tehlike bundan çok zaman önce şikâyetlere konu olmaya başlamıştı. Rönesansın insan mefkûresi *uomo universale* aslında bu tehdide bir cevaptı. Ondan sonra da birçok düşünür bu tehdite karşı arayışını sürdürdü. Fakat muhtemelen hiçbiri onun ileride böyle bir boyuta ulaşabileceğini tasavvur edemedi. Sözgelimi yaklaşık iki yüz yıl kadar önce Schiller, bu öngörüye en çok yaklaşmış olanlardan biri olarak, *İnsanın Estetik Eğitimi Üzerine Mektuplar*'da şunları söylüyordu:

"Bir yanda zenginleşen deneyim ve daha kesinleşmiş bir düşünce, bilimlerin daha keskin bir ayrımı, öte yanda devletlerin daha karmaşık çarkları, sınıfların ve işlerin da-

ha sert bir farklılaşmasını gerekli kılmasıyla birlikte, insan doğasının iç birliği de koptu; mahvedici bir kavga onun uyumlu güçlerini ikiye böldü. ... Bütünün yalnızca küçük bir parçasına ebedi olarak bağlanmış durumdaki insan da kendini parça olarak yetiştiriyor; ... asla benliğinin ahengini geliştiremiyor ve doğasındaki insanlığı vurgulayacak yerde işinin, biliminin bir kopyası oluyor. ... İnsan melekelerinin birbirinden bağımsız ve kopuk olarak geliştirilmesi sayesinde dünyanın tümü için ne kadar fazla şey kazanılırsa kazanılsın, şurası inkâr edilemez ki, insanları bu tür bir kültür arayışına sevk eden dünyanın bu nihai amacı onlar için ıstırabın, bir tür lanetlenmenin sebebidir."

Burada sözü edilen dağılma hiç şüphesiz bugün insanın karşı karşıya olduğu dağılmayı, zaman içinde açılacak bir nüve, bir *implication* olarak bünyesinde barındırıyordu. Fakat bugünkü yine de farklı: Bu kez çözülen değil, dağılan insan tabiatı dediğimiz şeyin ta kendisi. Öyle ki insanın toplayıcı melekelerinin—akıl (bağlayıp birleştiren düşüncelerin toplayıcısı, *intellectus*), gönül (sahiplenen duyguların toplayıcısı, *animus*), vicdan (bir yönelme yahut geri durma anında seslerin toplayıcısı, *conscientia*)—artık insana hiçbir hayrı dokunmuyor. Dağılan tabiat olduğundan, tabiatın özü olan ölçü ve denge, adalet ve itidal ve bunların yansımaları olan sakınganlık ve sorumluluk, ar ve utanma insanının dünyasından çekilmektedir. Ar dediğimiz şey ki, bu dağılmanın en aşağıdaki setlerinden biridir, o bile yerinden kalktıysa ve artık hiçbir şeyi tutmuyorsa, aslında dağılma değil, saçılmadır söz konusu olan.

Böyle bir insan her şeyi konuşur. Herkesle konuşur. Her konuştuğu, konuştuğu yerde kalır. Hiçbiri kendisini bağlamaz. Tek derdi konuşmaktır. İster ki hep kendisi konuşsun ve kendisinden konuşulsun. Dinlemeye tahammülü yoktur, dinlenmeye aldırdığı da. Dinlenilmese de konuşan hep

kendisi olsun ister. Yeter ki kendisi konuşsun ve kendisinden konuşulsun. Her göze görünür olmak için her kılığa bürünür, konuşulmak için her şeyi göze alır. O derece varla yok arası bir yerdedir ki sürekli varlığına delil ve tanık arar. Boş sözler özünü dağıtır, özsüzlüğü sözünü boşaltır. Dağıldıkça keyfileşir, keyfileştikçe zorbalaşır.

Dağılmanın böylesine önüne geçilmez bir eğilim haline geldiği noktada derleyici, toplayıcı etkinliğin insan için hayatiliği tartışılamaz.

Yakın zamanlara kadar: "Boş zamanlarınızı ne ile değerlendirirsiniz?" diye sorulur ve mutad olduğu üzere verilen cevap "Okuyarak..." diye başlar –gerçi bugün bu soruya verilen cevapta bu kadarıyla olsun bir yer tutmamakta okumak etkinliği– ve ardı sıra hoşa giden bir dizi etkinlik sıralanarak devam ederdi. Ve bunların hepsine birden, çocukların sek sek atlamasından (*hop*) veya bindikleri at oyuncaklardan (*hob*) mülhem, hiçbir yere götürmeyen etkinlik anlamına *hobby* denirdi. Burada "okumak" bir boş zaman meşgalesidir.

Fakat bu soru ve onun soruluş tarzı zannedildiği kadar masum değildi: Okumak bu topraklarda, biraz da sorulan bu soru sayesinde "bir boş zaman meşgalesi" olarak bellendi. İnsanlar bu topraklarda boş zamanlarını "okumak"la doldurmuyorlardı, dolu zamanlarında ne yapıyor ve ne yapmaya davet ediliyorlardı? İşlerini yapıyor ve işlerini yapmaya davet ediliyorlardı. İşlerini yaptıklarında zamanlarını dolu geçirmiş oluyor ve boşa geçmiş olup olmadığından kuşkulanmalarına gerek kalmıyordu. Peki zamanlarının dolu geçmesini sağlayan işleri kim belirliyordu? Bu işler belirlenirken insanların yatkınlıkları, yetenekleri göz önünde bulunduruluyor muydu? Eğer göz önünde bulundurulmuyor ve bulundurulmadığı ileri sürülerek ona ayak direniyorsa, zorlayıcı yaptırım olarak bulunan neydi? O bizi nasıl ikaz ediyordu?

Şöyle: "Sana verilen işi yap, yoksa aç kalırsın!" Verilen işi yapmamanın yaptırımı açlıktı, her ne kadar kimin eliyle infaz edileceği açık değilse de. Demek ki bizi "açlıkla terbiye ediyor"du bize yapacağımız işi buyuran. Eski dünyada köleler de açlıkla terbiye edilirdi. Efendisi köleyi aç bırakırdı.

Ama şu noktanın gözden kaçırılmaması gerekir: Eski dünyada herkes köle yapılmazdı. "Ekmek sadece senin kapında değil ya!" diyebilenlere yeryüzü genişti. Dolayısıyla kölelik köle tabiatlılara özgü bir şeydi. Yani kendisine yenik düşen kimseler, içlerindeki aşağı güçlere, bayağı dürtülere karşı duramayan, kolayı seçip onların ayartıcılığına kendisini bırakan, onların kulu kölesi olan evsaflaki kimselerdi köleliğe layık olduğu düşünülenler.

"İnsan birine kendini kul köle ederken onunla daha *üstün* bir bilgiye, daha *üstün* bir erdeme ulaşacağına inanıyorsa eğer, bunda hiçbir *küçülme* yoktur. Gönüllü köleliğin de gerçekten biricik utanılmayacak şekli erdem uğruna köleliktir".

Platon Pausanias'a söyletir bu cümleleri *Şölen*'de. Üstün erdem ve bilgelik uğruna gönüllü kölelikte yüksünülecek bir şey yoktur. Kölelik ancak ona yaraşır ve o ancak kölelik derecesinde bir sadakatle elde edilir. Sadakat boyun eğmeyi, yoluna râm olmayı talep eder. Böyle bir sadakat ancak gönüllü olabilir. Ve o böyle bir iştiyakla boyun eğmeye verir kendisini.

İnsan ne ise ve ne olacaksa, sevgi sayesinde odur ve sevgiyle olacaktır: Olmaya yazgılı olduğu şeyin yükünü yüklenmekten yüksünmeyerek (*amor fati*). Ve onun ikiz kardeşi olan samimiyetle. Ve hepsine kol kanat geren hakikatle.

"... Çünkü en aşikâr biçimdegöze çarpan üç yaşayış biçimi vardır, az önce sözü edilen (*Haz* yaşamı), *Siyaset* yaşamı ve *Theoria* yaşamı. Söylediğim gibi çoğunluk hayvanların hayatını seçmeleri bakımından bütünüyle kölelerden farksız görünürler; fakat bunlar göz önünde bulundurulmalıdır, çünkü iktidar mevki-

indeki birçok kimse Sardanapallos'un duygularını paylaşır.* Keza daha eğitimli** ve daha hareketli kimseler*** onuru iyi diye bellerler; çünkü onurun siyaset yaşamının amacı olduğu söylenebilir. Ne var ki bu bize aradığımızdan daha yüzeysel bir şey olarak görünmektedir. Onur, onu elde eden insandan çok onu bahşeden insana bağlıdır, oysa içten içe biliyoruz ki iyi bir insanın kendisinin olan ve ondan kolayca alınamayacak bir şeyi olmalıdır. Ayrıca onur peşinde koşarken insanların saikleri onları kendi iyilikleri hakkında ikna eder görünür,**** her halükârda akıllı kimselerin ve önlerinde onurlandırılmayı istedikleri kimselerin ellerindedir,***** dolayısıyla dışarıdan göründükleri kadarıyla iyiliğin onurdan daha iyi olduğu açıktır. Belki de o zaman

* (Aristoteles krallar ve nüfuz sahibi kimseler hakkında sürekli olarak bu türden yorum ve düşünceler sarf eder. Büyük İskender'in hocası iken Makedonya Sarayı'ndaki hayat hakkında tecrübeleri olmuştu. Sardanapalos'un Grekler arasında Asur tarihi ile ilgili olarak yaygın olan masal-efsane karışımı anlatılarla oluşmuş bir şöhreti vardı; o her türlü lüks ve şatafat içinde yüzen doğulu zorba tipiydi. Buradaki telmih özellikle "Yiyeceğim her şeyi elde ettim" diye başlayan efsanevi mezar taşı kitabesine, Aristoteles'in başka bir yerde dediği üzere, bir kraldan çok bir öküze uygun olan sözedir (J. Burnet).)

** (οἱ χαρίεντες, *hommes instruits* (Michelet).)

*** (πρακτικοι, eylemde bulunmayı gerektiren uğraşlara düşkün olanlar.)

**** (: OAynca insanlar kendilerinin iyi olduğuna inanabilmek için onur peşinde koşar görünürler (R. W. Browne, D. P. Chase).)

***** (Buradan itibaren çevirilerin çoğu Burnet'in çevirisinden farklılık göstermektedir, bu farklılıkların tümünü özetleyebilecek bir örnek 1819 tarihli Oxford çevirisinden verilebilir: "... (E)n azından onlar uz görüşlü (ihtiyat ve basiret sahibi) kimselerce ve tanıdıklarının önünde erdemlerinin ödülü olarak onurlandırılmayı isterler: bu yüzden hiç olmazsa onların görüşlerine göre erdemin üstün olduğu açıktır. Fakat belki de bu (erdemin) siyaset yaşamının amacı olduğu düşünülecektir; ne var ki bu da eksik-noksan görünmektedir; çünkü bir insan için, erdem sahibi olmasına karşın, bütün hayatı boyunca ya uyumak ya da hareketsiz kalmak; bunun yanı sıra felaketlere uğramak ve en yüksek derecede talihsiz olmak mümkün görünmektedir: fakat hiç kimse bu şekilde yaşayan birinin, taraf olduğu bir görüşü sonuna kadar götürmedikçe, mutlu olduğunu söylemeyecektir.")

onurdan çok iyiliğin siyaset yaşamının amacı olduğu varsayılabilir; fakat bu da bir amaç için çok yetersiz bir şey olarak görünmektedir. Kişi iyiliğe sahip olabilir, ama bütün hayatı boyunca uyuyabilir veya hiçbir şey yapmayabilir ve üstelik başına felaketler gelmesi ve en büyük talihsizliklere uğraması da mümkündür. Böyle bir hayat süren birine kuşkusuz kimse bir paradoksu* savunmadıkça mutlu demeyecektir... Üçüncü yaşama biçimi *Theoria* yaşamıdır ve bunu daha ileride ele almamız gerekecek.

(...)

Ne var ki mutluluğun en yüksek iyi olduğunu söylemekle galiba kabul edilen bir gerçeği ifade etmekten fazla bir şey yapmıyoruz; onun ne olduğu hakkında açık bir izaha ihtiyaç duyuyoruz. Bizi buna götürecek yol muhtemelen insanın işlevinin** ne olduğunu ortaya koyacaktır.

O halde ne olabilir bu işlev? Bu hayat olamaz; çünkü hayat açık ki bitkilerle paylaştığımız bir şeydir, oysa bizim aradığımız insana özgü bir şeydir. Dolayısıyla beslenme ve büyüme yaşamını da bir kenara bırakmalıyız; bunun ardından gelecek olan bir duyu-algıyaşamıdır, fakat bu da at, öküz ve bütün hayvanlarla ortak görünüyor. Geriye akıllı yanımıza ait (akli bir ilkeye sahip unsurun) eylem yaşamı kalıyor,*** akli olanı ister kurala (akla) itaat eden anlamında alalım, isterse akla sahip olan

* (Bilindiği üzere Stoacılar erdem yahut bilgeliğin en büyük talihsizliklerin ortasında bile mutluluğu sağladığını ileri sürerek bu paradoksu savunuyorlardı (J. Burnet).)

** (İyinin insanın işleviyle ilgili olduğu iddiası Platon'un *Devlet*'inden alınmıştır. Burada "işlev" diye çevrilen sözcüğün aslı "iş" ya da "vazife" için kullanılan ortak sözcüktür (γον) ve Platon bunu ancak belli bir şeyle yapılabilen veya en iyi yapılan şey olarak tanımlar. Sözgelimi görme gözün işlevidir, çünkü gözden başka bir şey ile görmek mümkün değildir. Keza bağların budanması bir bağ makasının işidir, her ne kadar bağı mutfak bıçağı da dahil bir sürü başka şeyle budamak mümkün ise de, bu iş, en iyi ancak bir bağ makası ile yapılabilir, çünkü bağ makası bu amaçla imal edilmiştir. Dolayısıyla şimdi ortaya çıkarmamız gereken sadece insanın yapabileceği veya en iyi yapabileceği bir şeydir; çünkü onun iyiliğini, her şeyin kendi "iyi"si yerine getireceği işe bağlı olduğu için, ancak burada umabiliriz. Aristoteles burada hâlâ sıkı sıkıya Platon'un temellendirmesine bağlıdır (J. Burnet).)

*** (Beslenme ve büyüme yaşamı en aşağıdaki yaşamdır. Hayvanları bitkilerden ayıran duyu yaşamıdır, buna mukabil insanın akıllı yanının ../.

ve düşünen anlamında. Ayrıca böyle bir hayattan da iki şekilde söz edilebilir. Bu ya bir durum ya da bir etkinlik olabilir. Biz bunu etkinlik içinde bir yaşam olarak almalıyız; çünkü bu isimle anılmayı en fazla hak eder görünen odur."*

Aristoteles, ***Nikomakhos'a Etik****

İnsan olmak ve insan olarak kalmak giderek zorlaşıyor. Bu cümlenin bir sonbahar günü gün akşama kavuşurken, sükûnet içinde ölümü bekleyen bir ihtiyarın, evinin penceresinden hem hazanın hem gurubun bütün hüznünü, bütün küsufunu uzun uzun seyrettikten sonra dudaklarından döküldüğünü söylesek bile uyandırması gereken tedailer yine de karşılanmış olmaz. Bu çok daha fazlasıdır, ama burada ona başka türlü yaklaşabilmek mümkün değildir. Bu neden böyledir peki?

Denilebilir ki hangi yaşadığımızı bihakkın karşımızdakine ulaştırabiliyoruz ki bu cümle kendisini dile gelmeye, sö-

./.. eylem yaşamıdır ki onu aşağı hayvanlardan ayırır. Ona akıllı derken zorunlu olarak, onu idrak eden insanın eylemde bulunurken gözettiği kurala dair akli bir izah getirebileceğimizi kastetmiyoruz; sadece bir yerde onun gözettiği, peşinden gittiği bir kural vardır demek istiyoruz. Nihayetinde kurala dair akli bir açıklama getirebilecek sadece "yaşam bilgeliği"ne sahip insan, yani yasa koyucudur. Fakat eylemlerinin ilkelerini tam olarak anlamayan insanların bile bir akli kurala itaat etmekte olduklarının ayırdında olmaları mümkündür. İnsan için eylem yaşamından daha yüksek bir hayatın mümkün olduğunu daha sonra göreceğiz, fakat bu hiçbir anlamda onun kendine özgü işlevi değildir, bu onun Tanrı ile paylaştığı bir şeydir (J. Burnet).)

(Bu Aristoteles'in görüşü ile Platon'un okulu Akademia'nın görüşü arasındaki büyük ayrımdır (J. Burnet).)

Yukarıdaki çeviri aşağıdaki metinlerin karşılaştırılarak çevrilmesi sonucu elde edilmiş, farklılıklar dipnotlara işlenmiştir:

J. Burnet, London, Cambridge Universty Press, 1903; W. D. Ross, *The Works of Aristotle*, Volume IX, Oxford, The Clarendon Press, 1925; R. W. Browne, London, George Bell and Sons Co., 1888; D. P. Chase (J. M. Mitchell'in gözden geçirdiği yeni baskı) George Routledge & Sons, 1910; K. Williams, London Longmans, Green, And Co. 1879; Michelet, Oxford 1819; J. E. C. Welldon, Macmillan And Co., Limited, 1923.

ze dökülmeye zorlayan şeyi, kanatlarındaki bu ağır, bu kasvetli yükü salimen menziline ulaştırsın? Acaba buradaki ifade edilemezlik, iletilemezlik iletilmek istenen şeyin dilin sözcükleri ve onların dil kuralları içerisinde birbirine ulanmalarıyla oluşan cümleler karşısında bizzat aşkınlığından mı yoksa dilin hor ve hoyratça kullanımı sonucunda imkânlarını kaybetmesinden mi kaynaklanmaktadır?

"İnsan olmak ve insan olarak kalmak giderek zorlaşıyor". Böyle bir cümle meramını ifade etmek için hangi yola başvurursa başvursun uyandırması gereken tedai uyandırabildiğinin yanında yetim kalacaktır. O kalan bugün kimsenin umurunda değil. Herkes işini görebildiği kadarına razı olmakta.

Cümlenin anlamı basit gibi görünmekte. Fakat onun derdi anlatmaya çalıştığından çok, onu söyleyiş şekli nedeniyle üzerine ilişmiş olan şeyde gizli. Ve ona ancak nasıl ve hangi hal içinde söylendiğine işaret edilerek yaklaşılabilmekte. Yoksa diğer tarafı açık:

İnsan olmanın insan müdahalesinden masun kalması gereken organik-maddi unsurları süratle çöküyor, insan olarak kalmanın ruhi-manevi destekçileri akli-fikri yeterlilik bakımından süratle insanın erişim alanının dışına çıkıyor.

Bir başka cihetten bakıldığında şu da söylenebilir: Zamanın *tempo*su hızlanıyor, mekânda iki nokta arasındaki mesafeler daralıyor, dolayısıyla hayatın nabzı dünyanın tahammül sınırının ötesine geçiyor. Çünkü dünyanın dünya olarak kalmasının en başta gelen şartı, zamanın ağı içinde tutsak olarak kalmasının yanı sıra onun sakinlerine ve en başta insana zamanın göz açtırmaması, gözlerinin üzerine kurşundan bir mahmurluk olarak çökmesidir. İnsan nazarında dünya dünyalığını zamanın göz açtırmamasında bulur, bir Arap darbımeselinde söylendiği gibi, insanın yapıp ettikleri değildir sadece zamanın tutsağı, bir yanıyla insan da dahil olmak üzere dünyadaki her şey bu tutsaklığa dahildir. Fakat yine de insan bu tutsaklığı aşmaya yazgılıdır. Ama şimdi olduğu gibi zamanı zaman olmaktan çıkararak değil.

Yapıp ettiklerinin meyvesi insanın önünde eskiden olduğundan çok daha çabuk beliriyor. Heveslerinin beyhudeliğini, arzularının meyvesinin inkisardan başka bir şeye gebe olmadığını görmek, dolayısıyla öyle uzun boylu ılgımlara, seraplara uğramadan *vanitas vanitatum** demek bugün eskiden olduğundan çok daha kolay. Bu şartlar içinde insanın eriştiğindedlğerleri gibi susuzluğunu daha da artıracak olan beyhudeliklerin peşinde değil, susuzluğunu gerçekten giderecek şeylerin peşinde koşması gerekmez mi? Öyle olmuyor. Yaşanılan inkisarların tecrübeye dönüşebilmesi için bir başka toplayıcıya ihtiyacı vardır insanın çünkü: Hafıza.

İnsan kl çok zor toplanır, fakat kolayca dağılıverir. Bu eskiden insanın yüksekleri için söylenirdi. Ve orada hayat bir bakıma bu toplanma ve dağılma dediğimiz şeyin oyunundan ibaretti. Dağılanı toplayabildiği sürece mutluluğu da orada bulurdu. Fakat insan bugün daha o yükseklere kendisini toplayamadan dağılma çok daha aşağılarda başlamaktadır. Bunu yeni neslin, sözgelimi, dikkatlerini toplayamamalarında, toplayabildiklerinde de sürdürüp yoğunlaşma düzeyine ulaşamamalarında bütün çıplaklığıyla görüyoruz.**

Maalesef bu eğitim sistemi ile insan yetiştirme şansını kaybettik. Yetiştirmek fiili (*cultivare*) kültürle (*cultura*), insanın yetişmesi ile ilişkilendirilmezden evvel sahip olduğu anlamıyla bile bugün ifade ettiğinden çok daha muazzam bir fiili barındırıyordu içinde. Yetiştirici yetiştireceği şey için toprağın uygun olup olmadığını anlayıp, uygunsa tohumu toprağa bırakmakla işini yapmış olmazdı. Toprağın başına gelmezden önce o, ayı, yıldızları, göğü gözler, uygun toprağın yanı sıra uygun anı da beklerdi. Tohumun çatlayıp açılması için tohuma uygun sıcaklığın ne büyük bir öneme sahip olduğunu bilirdi

* Hiçliklerin hiçliği. Hayatın geçiciliğini ve beyhude oluşunu anlatan söz. (Ed. n.)

** Yazının buradan sonraki bölümü 2006 ve 2007 yıllarında kitap dergilerine verilmiş mülakatlardan oluşmaktadır.

çünkü. Ama sadece uygun sıcaklığı kestirmek için bakmazdı göğe, muvaffak olmak için sair her şeyin muvafakat vermesini, bunun da tevafukla mümkün olduğunu bilirdi.

Ve sonra toprağı yaran sürgün için özünden verdiği özen. Toprağın onu büyütüp beslemesi için toprağa gösterdiği rikkat. Toprağı belleyip sulamak için katlandığı zahmet. Ve sonunda dalından ilk meyveyi kopardığında tattığı saadet. Söze gelir şeyler değil bunlar. Gelmediğinden ötürüdür ki *cultura* ile *cultus* arasındaki mesafe bu kadar yakındır.

Bu eğitim sistemiyle birlikte yetiştiricilik ruhunun kaybolmasının da büyük payı var insan yetiştirme şansını kaybetmemizde.

Her tarafta hüküm süren muazzam bir zemheri soğuğu. Ortalık mahşer yeri gibi. Kimsenin gözünün kimseyi gördüğü yok. Herkes kendi "ben"inin derdinde. Sözü edilmeye değmez şeylerle onu benzerlerinden ayrı kılarak tebarüz ettirmenin telaşında. Ve tebarüze kendiliğindenlik süsü vermek için o telaşı örtüp gizlemenin tasasında. Bu yüzden insanların "ben" dedikleri ve beyhude şeylerle bariz hale getirerek var ettiklerine inandıkları şeyin varlığı kılın ucunda. En küçük bir esinti onu düşürüp yerinden edebilir. Ve ayrı durarak arasından göze görünmeye, varlıklarını ispatlamaya çalıştıkları, ne gariptir ki, asla uzaklaşmayı göze alamadıklarının, en küçük bir sarsıntıda gidip kendilerini sıcak kucağına bıraktıklarının ta kendisi.

Anlaşılan kendilerine bir varlık sahası açmada karşılaştıkları güçlükten ötürü, insanlar birbirlerine ve münasebet içerisinde oldukları her şeye karşı, belki kahırla değil, ama emsalsiz bir bıkkınlık, görülmemiş bir umursamazlık, bir tür *taedium vitae** ile yaklaşıyor. Başta bağrında yaşadıkları toprağı ve canlı cansız onun üzerindeki her şeyi hor ve hoyratça kullanıyorlar. Zayıl ediyorlar ve ziyan oluyorlar.

* Yaşamın bezdiricilığı. Yaşamdan nefretli ya da yaşamı küçümsemeyi ifade eden bir söz. (Ed. n.)

Elbette bunun çok değişik sebepleri var... Millet olarak bir dünyadan koptuk ve hangi dünyaya dahil olduk daha belli değil. Ama yurtsuzluğumuz her halimizden belli. Yaptığımız her işten, dışarıya akseden her duruşumuzdan. Tıpkı kendi *endemos*undan* koparılan endemik bitki yahut hayvan türlerinin cılızlıklarında, sefilliklerinde belli olduğu gibi. Onlar endemiktir, çünkü ancak o toprak parçasında, o coğrafyada özgür ve gürbüz bir şekilde boy atabilirler. Onların özgür ve gürbüz bir şekilde boy atabilmeleri için gerekli olan şartlar ancak oradaki dünyada mevcuttur.

İnsan bu dünyada sair her canlıdan daha büyük bir özenle, daha büyük bir ihtimamla yetiştirilmesi gereken varlık: Bu dün de böyleydi, bugün de böyle. Hatta bugün çok sayıda ve farklı sebeplerden ötürü daha da fazla böyle. Eskiden bu topraklarda insan yetiştiren ocaklar vardı. Sadece burada değil, dünyanın her bucağında vardı bu ocaklar. Dünyanın bir devrinin kapanmasıyla birlikte o devre ait her şey gibi bunlar da tarihe karıştı. Batı dünyası bunların yerine iyi kötü kitlesel bir eğitim sistemi ikame etti. Bizde eski dünyanın müesseselerinin yeri hemen her sahada olduğu gibi bu noktada da doldurulamadı.

İçinde bulunduğumuz dünyanın şartlarının elverdiği ölçüde, her ne kadar geleneğimize bütünüyle yabancı olsa da, varlığının hakikatine ermek isteyen, bu uğurda çabalayan, ama bir yetiştiriciden, bir eriştiriciden mahrum olan insanın elinde kalan son şanstı belki kitap. Geleneğimize yabancıydı, çünkü söz yazıya döküldüğünde harflerin onu menziline eriştirmekten çok, oradan *inhiraf* ettirdiğine inanılıyordu. Fakat yazıyla ilişkileri başından beri bizden farklı olan Latinler şöyle demişlerdi: *Optimus magister bonus liber*: En iyi öğretmen iyi bir kitaptır. *Optima* ve *magister* sözcüklerinin karşılıklarını bulmadıkları ortada, fakat bu

* Doğal yerinden (Ed.n.)

kadarıyla bile haddini aşan, etrafını çepeçevre tarassut etmeden, göz önünde bulundurulacakların tümünü hesaba katmadan yargısını bildiren bir söz değil mi bu? İyi bir kitap: *optimus magister*?

Öğretmen öğretme kabiliyetine sahip olandır. Yani o nefsinde öğrenilmeye değer şeyleri toplamış olmaktan başka ve ona ilave olarak ayrıca öğreteceğini öğrencisinin öğreneceği şekilde açıp açıklama becerisine, verilmiş olmadıkça edinilmesi en güç becerilerden birine sahiptir. Deyişte kastedilense daha fazlasına: O, sevgiyle kendisine boyun eğen talebesinin elinden tutar, önce onu talip olduğu şeye açar, sonra onu oraya erdirir. Daha da fazlasına: O adına yaraşır iştiyakla önüne gelenin yeteneğini ve yatkınlığını açılmış haliyle önceden görür, açılmayı kolaylaştırmak ve dağılmanın önüne geçmek için düzenler hazırlar, maharetiyle uzaktakileri yakınlaştırır, yakındakileri uzaklaştırır, onu yoğurur, pişirir, olgunlaştırır ve şekillendirir. Bu, kitaptan verebileceğinin fazlasını beklemek olur. Ama bunu bugün geldiğimiz bu noktada aynı eminlikle söyleyebilir miyiz?

Geleneğimizde derin ve köklü bir geçmişi olmayan her şeyle olduğu gibi kitapla da ilişkimiz eğreti bir şekilde kuruldu. Okullarda Batı dillerinden tercüme vecizelerle kitabın insanın en iyi, en sadık dostu olduğu öğretildi nice zamandır. Bu belki de insanın eğitimiyle ilgili olarak yukarıda sözünü ettiğimiz dünyanın bir devrinin kapandığını, yani yeni eğitim anlayışının sebebi vücudu olan şeyi ifada âciz kaldığını ilan etmenin bir başka biçimiydi. Ama dikkat edilirse yine de eski dünyaya telmihi içinde barındırmaktadır, çünkü başka bir şey değil de "dostluk" payesi verilmektedir kitaba. Ne anlarız dostluktan ya da dostluk en saf özünü nerede bulur? Hakka ulaşma, hakikate erme uğrunda birlikte çabalamada. Dostluk dediğimiz şey hakiki manada ancak böyle bir çaba içerisinde teşekkül eder ve ancak bu çerçeve içerisinde gerçek anlamını bulur. Dolayısıyla buradan da yine aynı kapıya çıkıyoruz.

O zaman soralım: Bütün bu gelişmelerden sonra, amacı bilgiyi duyurmak, yorumlamak ve aktarmak olarak tarif edilen ve kil tabletlerden papirüs rulolara, parşömen tabakalardan el yazmalarına evrilip sonunda matbu kâğıtların içinde sükûn bulmuş olan ve adına kitap dediğimiz şeyden bugün ne anlayacağız? Onun için nasıl bir gelecek tasavvur edeceğiz? Ona nasıl bir işlev yükleyeceğiz? Bir konuda bir şeyler öğrenmek, bilgi edinmek veya vakit geçirmek, eğlenmek için başvurulan bir malzemeyi mi? Herhangi bir konuda söyleyecek sözü olanın söyleyeceklerini bir esas ve usul dairesi içinde yazıya aktardığı formu mu? Kendi hakikatinin ve kendisini çevreleyen dünyanın anlamının arayışı içerisinde olan birinin bir ipucu bulma umuduyla arayışı boyunca uğramadan edemeyeceği durakları mı? Yoksa bir vurguncunun güncelliğin cilalamış olduğu üç beş kavramı fırsat bilerek, birkaç gün, birkaç hafta, en fazla birkaç ay kitap raflarında kendisine yer bulabilecek ve sonra bir daha hatırlanmamak üzere unutulup gidecek basmakalıp düşüncelerden örülü marifetlerini mi?

Maalesef son yirmi yıldır, bıkıp usanmadan, yılmadan yıldırmadan her şeyin içini boşaltanlar, şeyleri varoluşları gereği sahip oldukları ağırlıklarından edenler, birbirlerine olan görünmez, ama gördüren bağlarını hoyratça kesip budayanlar, yazının bu topraklarda tuttuğu yer hiçbir zaman sözün yerini almamış olmasına karşın, kitaba musallat olmaktan geri durmadılar. Kitabın kendi geleneği içinde bir ağırlığı, bir haysiyeti vardı ve bu tasallut neticesinde ondan çok şey kaybetti. Bu tasallutun ne olduğunu biliyoruz, onun fesatla, bozgunla, bozgunculukla bağını fark ediyoruz, faillerinin bu işle neden memur edildiklerini, bununla neyi nereye taşımak istediklerini anlayabiliyoruz, anlamadığımız üç beş kuruş kazanmaktan başka bu işten eline bir şey geçmeyecek olanların böyle bir şeye neden tevessül ettikleri, neden böylesine azim bir vebale suç ortaklığı ettikleri...

Eğer deniyorsa ki, "bu milletin yazıyla bağını ancak böyle kurabiliriz, kitapla onu ancak böyle buluşturabiliriz," ki bu akla gelebilecek en sâfiyane ihtimaldir, hiç duraksamadan denilmelidir: Bir şeyin sahtesi aslının en büyük düşmanıdır, aslın asliyeti içinde bütün ihtişamıyla tezahür edebilmesi için, hiç olmazsa günün birinde söz söyleyecek olana, sahtesinin tasallutuyla kirlenmemiş bekâreti münhasıran tahsis edebilmek için, böyle kurulacaksa bu bağ, varsın hiç kurulmasın daha iyidir. Çünkü bu millet türkülerinde "Kuş kanedi kalem olsa, ah yazılmaz benim derdim!" demiş ve yazılamayanı yarım yamalak yazmak yerine yazılamazlığı terennüm etmeyi yeğlemiş. Ve bunu belki de o dert kadar derinlerden gelen ve derinlere işleyen emsalsiz bir nağmeyle ağızdan ağıza dolaştırmış. Yazılamayan bu derdi, bu kadar derinlerde olan bu derdi gün gelip terennüm eden birisi çıkar elbet. O halde sırf terennüm edilmeyi bekleyen bu derdin hatırına, başka bir sebeple olmasa bile, bu azim işi üstlenecek, dile gelmeyen bu derdi terennüm edecek olanın işini kolaylaştırmak için bu işlere bulaşmamalıyız. Yurtseverliğin gereği budur.

Dolayısıyla bu hengâme içerisinde bugün bir yayınevinin yaptığı hizmetlerin büyüklüğünden söz edilecekse eğer bu varlık sebebi olan yaptığı işlerden çok yapmadığı işler sayesinde olacaktır. Yayınladığı kitaplardan ziyade, yayınlamadığı kitapların bir yayınevini büyük kılması—ne garip, ne hazin bir paradoks... Georg Christoph Lichtenberg daha o zamanlardan kitabın tarihindeki bu paradoksları ve başına gelecekleri çok iyi görüp doğru söylememiş mi?—"Dünyada kitaplardan daha tuhaf satış metalarına rastlamak galiba imkânsızdır: Anlamayan kimseler tarafından basılır, anlamayan kimseler tarafından satılır, anlamayan kimseler tarafından okunur, hatta tetkik ve tenkit edilirler; ve şimdilerde artık onları anlamayan kimseler tarafından kaleme alınmaktadır."

Ve Schopenhauer, Lichtenberg'in bıraktığı yerden devam eder: "Hayatta nasılsa edebiyatta da öyle: her nereye dönseniz derhal kendinizi düzelmez, yola gelmez bir insan güruhuyla karşı karşıya buluyorsunuz, her tarafı her bir köşeyi doldurmuşlar, tıpkı yaz sinekleri gibi sürü halinde her yere doluşup her şeyi kirletiyorlar. Bir yığın berbat kitap, gıdasını buğday başaklarından alan ve sonunda onu boğup kurutan edebiyatın istilacı yabani otları da öyle. İnsanların zamanını, parasını, dikkatini—ki bunların meşru hak sahibi iyi kitaplar ve onların soylu hedefleridir—gasp etmektedirler: Bunlar ya safi para kazanmak ya da makam mevki elde etmek amacıyla yazılırlar. Dolayısıyla sadece yararsız değildirler; fakat müspet olarak zarar da verirler. Mevcut edebiyatımızın tümünün neredeyse yüzde doksanı halkın cebinden birkaç kuruş aşırmaktan başka bir hedef gözetmez ve bunu başarmak için yazar, yayıncı ve eleştirmen elbirliği edip güçlerini birleştirmişlerdir.

Dolayısıyla okumak söz konusu olduğunda geri durabilmek (nerede duracağını bilmek) çok önemli bir şeydir. Geri durulacak yeri kestirmedeki maharetin esası, zaman zaman neredeyse salgın halinde yaygın olarak okunan herhangi bir kitabı, sırf bu yüzden okumaktan ısrarla uzak durmaktır denebilir, sözgelimi sebepsiz gürültü, şamata koparan, hatta yayın hayatına çıktıklarının ilk ve son yılında birkaç baskıya ulaşabilen, sonra da unutulup giden siyasi veya dini risaleler, romanlar, şiirler ve benzeri böyledir. Ama şunu hatırdan çıkarmayın, ahmaklar için yazanlar her zaman karşılarında geniş bir dinleyici kitlesi bulurlar; okuma zamanınızı sınırlamaya dikkat edin ve okumak için ayırdığınız zamanı da münhasıran bütün zamanların ve ülkelerin büyük kafalarının eserlerine tahsis edin, onlar insanlığın geri kalanını yukarıdan seyrederler, şöhretleri onları zaten bu hüviyetiyle tanıtır. Okunması halinde sadece bunlar gerçekten bir şeyler öğretir ve insanı eğitir..."

"Bütün zamanların ve ülkelerin büyük kafalarının eserleri" dendiğine göre çeviri faaliyetine de büyük iş düştüğü açıktır. O halde çevirinin bir ülkenin kültür hayatına ve diline etkisi üzerinde de kısaca duralım.

Dünyanın neresinde olursa olsun, çeviri bir ülkenin dil ve edebiyatının eskimiş aşınmış yollarda sıkışıp kalmasının, duyuş ve düşünüşünün *provincialism*inin,* zülfiyare dokunduğundan "taşralılık" değil de "dar kafalılık" diye çevirmek istediğimiz ufuksuzluğunun önünün açılmasının, fikir ve hissiyat bakımından zenginleşmesinin yollarından biri olarak görülür. Bir dil, ne kadar büyük olursa olsun, onun edebiyatı, hissiyatı, tefekkürü zaman zaman böyle darboğazlardan geçer. Floransa Rönesansında tek bir adamın, Marsilio Ficino'nun yaptığı çevirileri, aksisedalarını, o gün için, hatta bugün için de, akla hayale gelmeyecek uzaklıklarda doğurduğu sonuçları hatırlayalım. Ve onun teşvikiyle Picodella Mirandola'nın yaptıklarını düşünelim... Çeviri böylesi darboğazların aşılabilmesi için, eğer hayatiyetinin merkezi çökmemişse, yani hâlâ kendine ait uzuvlarla nefes alıp veriyor, etrafındaki gerçekliği kendi hasseleriyle tecrübe ediyor veya etmeyi istiyorsa, o dil ve onun edebiyatı için yeni menfezler, nefes alacak yeni kanallar sunar. Bu yukarıda geçerken değinilen sebeplerden ötürü bizim ülkemiz için başka heryerden daha fazla böyledir. Ama hatırlanacağı üzere farklı sebeplerden ötürü. Çeviri faaliyeti bu ülkede o nedenledir ki bunu da içine alan daha geniş bir çerçeve içerisinde düşünülüp değerlendirilmelidir.

Sözgelimi on dördüncü, on beşinci yüzyıllarda bu topraklarda yaşayanlar için Platon'un, Aristoteles'in, Plotinos'un, Proklos'un okunması bir gereklilik olarak düşünülmeyebilirdi. Çünkü orada yazılmış olanlar burada söz söyleyenlerin sözlerinde, üstelik süzgeçten geçirilip hazmedilerek ve yepyeni bir terkibe dönüştürülmüş olarak zaten sunuluyordu. Çünkü o zamanlar, eğer farklı bir noktadan

* Taşralılık. (Ed. n.)

bakacak olursak, bir dünya kendi kendisine yıkılıp gitmedikçe, kendisi kendisinden başka bir şey olmaya kalkarak kendi özünü harap etmedikçe, ne kadar farklı hatta hasım olursa olsun diğeri onu ifsad ederek içeriden çökertmeye kalkışmıyordu. Ama bugün böyle değildir ve çok değişik ve tafsilatlı sebeplerden ötürü değildir. Dolayısıyla bugünkü dünyanın şartlarının elverdiği ölçüde, varlığının hakikatine ermek isteyen, bu uğurda çabalayan insanın elinde kalan son şans olarak önce kitabın geleceği düşünülmeli, ancak bundan sonra ve eğer kendisine bir yer kalacaksa çeviri de tasavvur edilen o gelecek çerçevesinde ve yukarıdakinden daha geniş bir kapsam içerisinde değerlendirilmelidir.

Demek ki ancak kitap için tasavvur ettiğimiz gelecek içerisinde anlamlı bir yeri olabilecektir çevirinin. Fakat burada çevirinin bizi kendisinden söz etmeye zorlayan bir başka yanı daha var:

Başta çeviri ile uğraşanların, ama okur-yazarların da fark edebilecekleri bir gerçek: Çeviri zahmetli bir uğraş. Üstelik ülkemizde zahmetli olduğu kadar karşılığı alınmayan, takdir edilmeyen bir uğraş. Yerlerde sürünmesi belki biraz da bu yüzden. Her şeyin parçalandığı, uzmanlaşmanın alıp başını yürüdüğü bir dünyada bundan payını almayan neredeyse tek uğraş belki de çeviri. Evet her şeye rağmen çeviri bu şartlar altında olabileceği kadar *multi-disipliner* bir alan. İyi bir çeviri için çevirinin yapılacağı dili (kaynak dil), o dilin tarihsel gelişimini, geçirdiği belli başlı kırılma noktalarını iyi derecede bilmek yeterli değil. Çevirmen bunun yanında ve daha önce kendi ana diline bir yazar kadar olmasa bile, hiç değilse o dilde meramını rahatlıkla anlatabilecek birisi kadar hâkim olmalıdır. Bu bir bakıma onun en mütevazı perdeden de olsa kalem sahibi birisi olmasını gerekli kılar. Kaynak dile hâkimiyetin daha az olmamak üzere hedef ya da erek dilde de sergilenmesinin yanı sıra, çevirisi yapılacak metnin yazarının o dili kullanım özellikleri-

ne, varsa eğer, kendine özgü sözcük ve kavram dağarcığına aşina olunmalıdır. Dahası yazarın söz ettiği alandan da haberdar olmak ve eğer bu bir felsefi metin ise yazarının düşünce dünyasını içerecek kadar olmasa bile, hiç olmazsa o metindeki düşüncelerini hazmedecek kadar bir vüsate sahip olmak gerekir.

Yeri gelmişken düşünce metinleri için çevirmenin, eski dünyada *humanitas* denilen bugünlerde beşeri bilimler diye anlaşılan bilgi dallarında, özellikle felsefe ve onun alt kolları olan sahalarda eğitim almış olmasının yararına olacağını belirtmek gerekir. Esasen bunlar Batı'da yirminci yüzyılın başlarına, hatta kimi ülkelerde ortalarına kadar, klasik filoloji eğitiminde verilen şeylerdi. Ülkemizdeki filolojilerin ne ile meşgul olduklarına bakmak gerekir. Bunlar mevcut ise eğer yapılan çevirinin kaynak dilden erek dile sağlıklı bir şekilde aktarıldığı, daha doğrusu o dile giydirildiği söylenebilir. Türkiye'de çeviri denince uzun süredir akla gelen kaynak dilden hedef dile paket gönderilerdir. Öyle ki, çevirisi yapılacak metindeki cümleler grameri ve sentaksına hiç dokunmadan, hedef dilde benzeri yapıların mevcut olup olmadığına bakmaksızın, yahut mevcut olsa bile aynı anlam tınılarını verip vermeyeceği düşünülmeksizin, paket halinde aktarılmaktadır. Daha hazini telifler de tercüme dilini esas alan bir anlayışla kaleme alınmaktadır. Dilimizdeki, başka dillerde kolay kolay bulunamayacak olan "özü sözü bir" deyişini ve onun sadece fiili bir öz söz birliğine değil, özün sözü sözün de özü belirleyeceğine ışık tuttuğu unutularak.

Diller elbette birbirlerine "kapı duvar" mesabesinde değildir, birinden diğerine yapılan başvurunun bütünüyle cevapsız kalması gibi bir şey bahis konusu olamaz; elverir ki sağlam bir referansla başvurulsun. Birbirlerine ne kadar uzak olurlarsa olsunlar diller öncelikle anlatmak istedikleri şey bakımından birbirleriyle irtibatlıdırlar, ama ona belki de tarihsel serüvenlerinden ötürü, farklı farklı yönlerden yakla-

şırlar; bunda o dili konuşan milletin, onun dünya tecrübesinin, duyuş düşünüş tarzının payı büyüktür. Dolayısıyla bir dilden diğerine yapılan gönderme karşıda doğrudan alıcısına ulaştığında mesele yoktur, bunun için aslında çevirmene de gerek duyulmaz, tercüman bu işi görür; ama ulaşmadığı takdirde, işte burada çevirmenin yani mütercimin uğraşı, mesleği, sanatı artık her ne dersek, kendisine bir yer bulur. Çevirmen bu noktada sahneye çıkar, gönderilen şeyi bozar dağıtır, tekrar tekrar tahlil ve terkip süzgeçlerinden geçirir, sonunda asıl cevhere ulaşır, sonra onu kendi ana dilinde aslındaki yapıya benzeyecek bir şekle, bir kalıba büründürür. Bir çevirmenin mahareti de meziyeti de burada kendisini gösterir. Ve ancak bu çerçevede, İtalyanların ünlü vecizesi *troduttore traditore*nin* çok iyi ifade ettiği üzere, bir çevirmenin "hainliğinden" söz edilebilir.

Ve yine bu çerçevede, Valery'nin işaret ettiği üzere, "duygunun", belki buna 'yalım tecrübenin' demeliyiz "nüfuz edip değiştirdiği günlük konuşma dilini" yüksek dile aktaran bir şairin çevirmenliğinden bahsedilebilir. Şu halde çeviri işinin şairin ameliyesine benzeyen bir yanı vardır. Her ne ki sevgiyle, severek ve kendinden bir şeyler vererek yapılır, o bir iş olmaktan çıkmış, bir sanat haline gelmiştir. Ve söz buraya geldiğinde daha ilerisi böyle ulu orta, ayak üzeri konuşulmamalıdır.

Hülasa etmek gerekirse ülkemizde bilhassa son birkaç on yıldır çeviri dendiğinde genelde tercümanın yaptığı iş anlaşılmaktadır ve kaynak dildeki yapılar, hadi biz de kestirmeden, şu son zamanlarda dillere pelesenk olan o ifadeyi kullanalım, bir *deconstruction-construction*** sürecinden geçirilmeksizin kalıp aktarımlar yapılmaktadır. Şüphesiz aksi zahmetli bir süreçtir ve yukarıda da ifade edildiği üzere aktarılacakların önce hedef dile giydirilebilecek kadar hazmedilmesini gerekli kılar. Bu ise düşünmeyi. Her

* Çevirene güven olmaz anlamında söz. (Ed. n.)

** Deconstruction –yapıbozum; construction– yapma. (Ed. n.)

şeyde olduğu gibi burada da, bilhassa son zamanlarda, küçük bir istisna dışında, kolaycılığı seçtik. Türkçe'nin bugün geldiği noktada çevirmenlerin sorumluluğu inkâr edilemez. Bugün iyiden iyiye su yüzüne çıkmış olan Türkçe'nin gramerindeki ve sentaksındaki esaslı kaymaların nedeni biraz da çevirmenin kaynak dilden yüklendiğini hedef dile aktarırken benzer kalıbı zahmetsizce oluşturma arayışlarının neticesidir. Bu çoğu kez dilin çeviri ile zenginleşmesi yerine özgün yapılarının yersiz yere zorlanmasıyla ve belli bir dönemden sonra bu yapıların adam akıllı eğilip bükülerek sıkça çeviri yapılan dillerin yapılarına yaklaştırılmasıyla giderilmeye çalışıldı. Velhasıl Tanzimat'tan bu yana, hatta Tanzimat'tan önce de, başka birçok alanda olmuş olan, çeviri vasıtasıyla dilin de başına gelmiştir. Ve en başta söylenmesi gerekeni, belki daha iyi tebarüz ettirmek için, şimdi söyleyerek bu bahsi kapayalım, bu onun bir uğraşın adamı olarak değil, bir insan olarak vazgeçilmez vasfıdır: İyi bir çeviri için bütün bunların bir ön şartı olarak çevirmenin herhangi bir bütünlükten yapılacak eksiltilere, önemsiz gibi görünen eksiltilerle yapılacak indirgemelere göz göre göre razı olmayan ve eğer mukadderse kaybolanı telafi edecek bir kazançla kendince dengelemedikçe içi rahat etmeyen bir mizaca sahip olması gerekir. Bu da yine onu şairle akraba kılmıyor mu? Biraz da şairin adı duyduğu şeylerin gündelik dilin ifade kalıpları içerisinde orasından burasından örselenmesine, eğilip bükülerek eksiltilmesine razı olmamasından dolayı şaire çıkmış değil midir?

Son olarak başlıktaki soruyu, sair her mülahazayı bir kenara bırakarak ve hedefi küçültebileceğimiz kadar küçülterek bugünlerde artık gözetilen tek saik olarak sadece pragmatik olanını dikkate alsak ve o edayla sorsak: Bütün bunlar boş laf, dünya bir yola girdi, dolu dizgin menziline doğru ilerliyor, herkesin akıllısı biz olmadığımıza göre, elle gelen düğün bayram: daha ilerisi var mı, okumanın somut, elle tutulur getirisi var mı?

Demek ele gelen neyse bize de gelsin, razıyız. Peki ya yeterince tanımadığımız, ne yaptığını, nerelerde dolaştığını bilmediğimiz için o ele gelmezden evvel bizim başımıza gelirse? Aynı kaderi paylaşacağımız konusunda bizi böylesine emin kılan nedir? Daha önce de ortak kaderi paylaşacağımız umuduyla aynı yola girdiğimiz olmadı mı? Sonunda ne oldu: Biz hezimete uğrarken, ortak kaderi paylaşacağımızı düşündüklerimiz zafer çanları çaldırmadı mı?

Eğer bu topraklar üzerinde kalacaksak ve sendeleyerek, sağa sola yalpalayarak da olsa ayakta kalmayı sürdüreceksek, iki üç yüzyıldır sürekli toslayıp durduğumuz Batı dünyası ile aynı tabiatı, aynı mizacı, aynı ruhu paylaşacak noktaya gelinceye kadar, tabii eğer böyle bir şey mümkünse, onun düşünce dünyasının, öyle sathi olarak değil bütün derinliğiyle tetkik edilmesi, enine boyuna sondalanıp didik didik edilmesi gerekir. Ancak işin bu noktaya kadar çekilmesinin beraberinde getireceği tehlike de unutulmamalı: En kaba ifadesiyle ve en yakındaki haliyle söylendiğinde, böyle bir niyetle harekete geçip de birkaç şeye ulaşmanın doğurduğu cüretkârlıkla bunların, her zamanki hamasi lügatlerle hiç vakit kaybetmeden sloganlaştırılması ve üzerlerine bir şeyler bina edilmeye kalkışılması, ki bize ait iflah olmaz bir illetin neticesidir, buna her ne pahasına olursa olsun, asla geçit vermemeliyiz. Kıvamını bulmamış tefekkürün aksiyon kalıbına dökülmesi, getireceği felaket ve musibetler bir tarafa, akamatten başka bir şey tevlit etmez.

Ataklık düşüncesizlik ile bayağılığın çocuğudur. Bize lazım olan düşünmek... Ne yapıp edip birkaç asırdır biganesi olduğumuz tefekkürün tekrar divanesi olmalıyız. Ve "medeniyet" "uygarlık," "kıyam" "diriliş" vb. gibi büyük kavramlarla konuşup beri yandan derme çatma yapılar kurmak ve bile bile birbirimize bunların hamasetini yapmak yerine, önce bu hamasetin nerede kökleştiğini, neden ondan bir

türlü yakamızı kurtaramadığımızı anlamak,* tekrar o eski görkemli yapıları inşa edecek fikri irfani olgunluğa erişinceye kadar, her defasında çeşitli tezgâhların kurbanı olan eksik noksan girişimlerden, sakıt akim teşebbüslerden artık ölümüne nâdim ve tövbekâr olmak gerekir. Bu arada, nasılsa sözcüklerin tapusu yok, nasılsa onları kullanmaya kalktığımızda kimse yeterlik belgesi sormuyor diye her söze destursuz girenlere, yeter ki dilin bağı çözülmüş olsun, künhüne varılmış varılmamış, hazmedilmiş edilmemiş hiç önemli değil, yeter ki telaffuz edilebilecek kadar işitilmiş olsun, her sözcüğü kullanırız biz diyenlere de hatırlatmak gerekir: Dil insanı çarpar. O halde şarlatanlara parlatılanlara değil, düşüncenin gerçek çocuklarına, onun biricik sevgilisi olan hakikatin hakiki âşıklarına itibar etmeliyiz. Böylece dilin kendilerini çarpmış olduğunu göstererek dile de sadakatimizi göstermiş oluruz.

Okuyan elbette "Okumak insana ne kazandırır?" sorusunu bu raddeye düşürmez. Onun okumanın insana kazandırdığından kuşkusu yoktur. O okuyarak hiç olmazsa neyin kuşku doğurucu, neyin kuşkuya yer bırakmayacak kadar açık, neyin delile muhtaç ve neyin ispattan vareste olduğunu öğrenmiştir, ki bu da az bir şey değildir. Ve o kuşkuyla dağılanın neyle ve nasıl toplanacağını da öğrenmiştir. Ama okumakla kazanılan şeyin kimsenin itibar etmekten geri duramayacağı kadar göz önünde olmaktan neden kalktığını anlamak için sorar: Bir şeye itibar ve iltifat ediliyor olmasının onun göz önünde kalmasına katkısı var mıdır? Acaba göz önünde olan şey kendi özündeki bir yıkımdan dolayı mı göz önünden kalkmaktadır? Yoksa göz önünde bulunduğu dünyanın onu bayağılığıyla görünür olmaktan alıkoyacak kadar boğmasından mı?

Ahmet Aydoğan

*. Bu doğrultuda bir girişim için bkz. *Siyaset ve Retorik*, İstanbul, 2003.

Varoluş—bu müphem, esrarengiz, azap verici, rüya gibi gelip geçici varoluş— *meselesi*nin bizim için ne kadar büyük ve yakin bir mesele olduğu düşünülecek olursa, bir kimse onun diğer bütün meseleleri ve amaçları gölgelediğini derhal fark eder; —ve birkaç nadir istisna dışında bütün insanların bu mesele hakkında açık bir fikre sahip olmadığı, hatta ondan tamamen habersiz gibi göründüğü, fakat kendilerini bunun dışında her şeyle meşgul ettikleri; ya meseleyi doğrudan gözardı ederek ya da yaygın revaç bulmuş bir metafiziksistemin yardımıyla onu kabule hazır vaziyette ve tatmin olmuş olarak, günlerini gün etmekten başka bir şeyi düşünmeksizin ve önlerindeki daha uzun günleri nadiren hesaba katarak yaşadıkları düşünülecek olursa— insanın ancak en uzak anlamda *düşünen bir varlık* olduğu fikrine ulaşabilir ve insanın düşüncesizliğinin yahut budalalığının emareleriyle karşılaştığında özel bir şaşkınlığa kapılmaz; bilakis sıradan bir insanın zihinsel yahut düşünsel görüş ufkunun, ne geçmiş ne gelecek bilincine sahip, bütün hayatları deyiş yerinde ise sürekli bir şimdiden ibaret olan hayvanlarınkinden çok da ileride olmadığını, arada öyle zannedildiği gibi geniş bir aralık bulunmadığını bilir.

İNSAN MUTLULUĞUNUN İKİ TEMEL DÜŞMANI: ISTIRAP VE CAN SIKINTISI*

Çev.: M. Sırrı Erer

En genel gözlem bize insan mutluluğunun iki temel düşmanının ıstırap ve can sıkıntısı olduğunu gösterir. Daha ileri gidip, birinden yakamızı sıyıracak kadar talihli olma ayrıcalığımızın düzeyinin bizi diğerine yaklaştırdığını söyleyebiliriz. Aslına bakılırsa hayatın bize sunduğu, bu ikisi arasında, az veya çok şiddetli bir salınımdır. Bunun sebebi bu iki kutuptan her birinin diğeri için çift yönlü, harici ya da nesnel, deruni ya da öznel bir çatışmayı içinde barındırmasıdır. Haricen, ihtiyaç içerisinde bulunmak ve yoksunluk ıstırap üretir; buna karşılık eğer bir insan sahip olması gerekenlerden daha fazlasına malikse bu sefer de yakasını can sıkıntısına kaptırır. Dolayısıyla aşağı sınıftakiler günlerini ihtiyaçları tedarik için sürekli bir mücadele ile, bir başka ifadeyle, ıstırapla geçirirken yüksek sınıflar can sıkıntısıyla biteviye ve çok kere umutsuz bir savaş halindedirler.**

* *Parerga und Parallpomena*, Bd. I: *Aphorismen zur Lebensweisheit*'dan derlenmiştir.

** Ve aşırı uçlar karşılaşır (birbirini bulur); çünkü uygarlığın en aşağı durumu, bir göçebe yahut gezgin hayatı, en yükseğinde kendi mütekabilini bulur, kl orada herkes zaman zaman birgezgindir. İlk aşama bir zorunluluk durumuydu; bu sonraki can sıkıntısı için bir çaredir.

Deruni yahut öznel çatışma, kişide ıstıraba karşı duyarlılığın can sıkıntısına duyarlılıkla ters orantı içerisinde değişmesinden kaynaklanır, çünkü duyarlılık zihinsel güçle doğrudan orantılıdır. İzin verin açıklayayım.

Keskinlikten yoksun küt bir kafa kural olarak körelmiş duyarlılıklarla, hiçbir his yahut heyecanın etkileyemeyeceği bir ruh haliyle, sözün kısası, ne kadar büyük yahut korkunç olursa olsun, çok fazla acı ya da endişe hissetmeyen bir mizaçla birliktedir. İmdi, zihinsel körlük yahut kütlüğün temelinde yatan şey ***ruh boşluğu***dur (ya da ***bönlüğü***)dür,* ki bir sürü çehreye damgasını vurmuştur ve kendisini dış dünyadaki bütün önemsiz-lüzumsuz şeylere sürekli ve canlı bir dikkatle ele veren bir zihin durumudur. Bu boşluk can sıkıntısının gerçek kökenidir ve sürekli olarak zihni ve ruhu bir şeyle meşgul etmek için dışarıdan gelen bir uyarıya ihtiyaç duyar.

İnsanların bu amaçla seçtikleri şeyler, başvurdukları sefil eğlencelerin, yarenlik ve sohbet bahsindeki genel telakkilerinin: ya da aynı şekilde kapı önlerinde yahut pencereden sarkarak dedikodu eden çok sayıda insanın, gösterdiği gibi çok özel değildir. İnsanların yarenlik için hemcinslerinin, oyalayıcı şeylerin, eğlencenin, her türden lüzumsuz lüksün peşine düşmesi esas itibariyle bu deruni ruhsal boşluk (bönlük) nedeniyledir ki çoklarını savurganlığa ve sefalete sürükler. Hiçbir şey böyle bir sefalete karşı ***deruni*** zenginlik, ruh zenginliği kadar iyi bir koruma sağlamaz, çünkü o arttıkça sıkıntıya yer kalmaz.

Ve düşüncenin sonu gelmeyen etkinliği! O kendisinin ve tabiatın çok çeşitli fenomenlerinde her zaman üzerine eğilecek yeni malzemeler bulur ve her daim bunlarla ilgili yeni terkipler oluşturmaya hazır ve muktedirdir—işte burada ruhu canlandırıp dinçleştirecek ve dinlenme anları hariç onu can sıkıntısının erişebileceği noktanın çok yukarısına yerleştirecek bir şey bulursunuz.

* Metinde ve dipnotlarda köşeli parantez içinde yer alan açıklamalar çevirmene aittir

Fakat diğer taraftan bu yüksek zihin düzeyi yüksek bir duyarlılık derecesinde, daha büyük irade kudretinde, daha büyük bir heyecanlılık durumunda kökleşir; ve bu niteliklerin birliğinden ileri gelecek olan, büyümüş bir his ve duygu kapasitesi, her türlü ruhi, hatta bedensel acıya genişlemiş bir duyarlık, engellere karşı daha büyük bir sabırsızlık, müdaheleye karşı daha büyük güçenikliktir—ki bu eğilimlerin tümü, canlılığı hayal gücünün zenginliğinden kaynaklanan kabul edilemez nitelikte olanlar da dahil, düşüncenin genel eriminin genişlemesine katkıda bulunur. Değişik derecelerde bu, su katılmamış mankafa kimseden gelmiş geçmiş en büyük dâhiye kadar, zihinsel gücün geniş yelpazesindeki her aşama için geçerlidir. Dolayısıyla gerek öznel gerekse nesnel bir noktadan, herhangi bir kimse insan hayatındaki bu ıstırap kaynaklarından birine ne kadar yakınsa diğerinden o kadar uzaktır. Ve dolayısıyla bir insanın doğal eğilimi onu nesnel dünyasını mümkün olduğu kadar öznel dünyası ile uyuşturmaya yönlendirecektir; bir başka ifadeyle onu en ziyade açık (duyarlı) olduğu ıstırap biçimine karşı en büyük önlemleri almaya sevkedecektir.

Akıllı adam her şeyden evvel ıstıraptan ve tacizden (harici sıkıntıdan) azâde olmak için çabalayacak, sessizliği ve boş vakti, dolayısıyla mümkün olan en az sayıda beklenmedik ve tehlikeli karşılaşma ile birlikte sakin, mütevazı bir hayatı arayacaktır; ve böylelikle sözüm ona hemcinsleriyle çok az bir ortak tecrübeyi paylaştıktan sonra, münzeviyane bir hayatı tercih edecektir, hatta eğer büyük bir ruha sahipse büsbütün yalnızlığı seçecektir.

Çünkü bir insan ne kadar kendi kendisine yeterse, başka insanlara o denli daha az gereksinim duyacaktır—haddizatında başka insanlar da ona o kadar az tahammül edebilecektir. Yüksek bir zihin düzeyinin bir insanı toplum dışına itebilmesinin nedeni budur. Doğrudur, eğer zihnin *niteliği* nicelikle telafi edilebilseydi, bu insanların büyük dünyasında bile yaşama zahmetine değerdi; fakat

şükür ki yüz tane ahmak bir araya gelse bir tane akıllı adam etmez.

Ancak yelpazenin diğer ucunda duran insan ihtiyacın ani sancılarından kurtulur kurtulmaz, her ne pahasına olursa olsun eğlenmeye ve topluluğa karışmaya çabalar, karşılaştığı ilk kimseyle tanışmaya can atar ve bizatihi kendisi en ziyade uzak durmaya çalıştığı şey haline gelir. Çünkü herkesin kendi yeterlilikleriyle karşı karşıya bırakıldığı yalnızlıkta, bir insanın *kendinde* sahip olduğu şey gün ışığına çıkar; allı pullu esvaplarının içerisinde budala sefil kişiliğinin yükü altında inim inim inler—ki bu asla üzerinden atamadığı bir yüktür; halbuki yetenekli insan canlandırıcı-şenlendirici düşünceleriyle tenha yerleri gözler.

Seneca, ahmaklığın kendi kendisinin yükü olduğunu bildirir: *omnis stultitia laborat fastidio sui* (*Epistulae*, 9)—çok doğru sözdür bu, ki "Bir ahmağın hayatı ölümden daha berbattır."* diyen İsa ben Sirak'ın sözüyle mukayese edilebilir. Dolayısıyla kural olarak bir insanın zihinsel bakımdan sefil ve genel olarak bayağı olduğu derecede topluluğa karışabildiği teslim edilecektir. Çünkü bir insanın bu dünyadaki seçimi bir yandan yalnızlığın, diğer yandan bayağılığın ötesine çok fazla geçmez..

Beyin bir tür asalak bir uzuv, deyiş yerinde ise bedenle birlikte ikamet eden bir pansiyoner olarak kabul edilebilir: ve *boş zaman*** yani insanın benliğini ya da ferdiyetini özgürce idrak etmek için sahip olduğu zaman, genellikle hayatın sadece çaba ve zahmetten ibaret kalan bölümünün meyvesi ya da ürünüdür. Fakat insanların çoğunun boş zamanı ne üretir? Can sıkıntısı ve budalalık; kuşkusuz bedensel zevklerin ya da budalalıkların peşinde koşulduğu zamanlar müstesna. Böyle bir küçücük boş zaman aralığının ne kadar kıymetli olduğu

* *Kohelet* (*Vaiz ya da Vaaz Eden Bilgelik*), xxii. 11.

** (: Gr. *skhole*, Lat. *otium*; (*otium cum dignitate*, serbest zamanın doğru kullanımı) bkz. İlerde s. 53; ayrıca bkz. Aristoteles, *Eğitim Üzerine*, Say Yayınları, 2008.)

onun harcanma tarzında yahut keyfiyetinde görülebilir: ve Ariosto'nun dikkat çektiği gibi cahil insanların boş saatleri ne kadar acınaklıdır!—*ozio lungo d'uomini ignoranti*.

Sıradan insanlar sadece zamanlarını nasıl *harcayacaklarını* düşünürler; herhangi bir yeteneğe sahip insan zamanını nasıl *kullanacağıyla* meşgul olur. Sınırlı akla sahip insanların can sıkıntısına meyyal olmalarının nedeni akıllarını iradenin *sevk edici gücünü* harekete geçirmekten başka bir şey için kullanmamalarıdır:* ve iradeyi harekete geçirecek özel bir şey olmadığında, atalet halinde kalır ve akılları tatil eder, çünkü irade gibi o da, sahneye koyacağı harici bir şeye ihtiyaç duyar. Sonuç bir insanın sahip olduğu güç her ne ise onun korkunç bir durgunluğu—tek kelimeyle can sıkıntısıdır.

Bu mutsuz hissiyata karşı koymak (onu etkisizleştirmek) için insanlar, uğraştıkları kısacık süre içerisinde haz veren lüzumsuz şeylerin peşinde koşup dururlar, böyle bir umutla iradeyi harekete geçirmek ve dolayısıyla zihni devingen hale getirmek için çabalarlar; çünkü iradenin bu saiklerine anlam kazandırması gereken sonuncusudur. Gerçek ve tabii saiklerle karşılaştırıldığında bunlar altın paraya kıyasla kâğıt paradan başka bir şey değildir; çünkü bunların değerleri sadece indi-keyfidir—kâğıt oyunları ve benzeri şeyler, ki münhasıran bu amaç için icat edilmişlerdir. Ve eğer yapılacak başka bir şey yoksa, böyle bir insan ya vakti israf edecek ya da şeytanın yat borusunu çalacaktır; yahut beynini çalıştırmak için bir sigara bunların yerine iyi bir ikame olabilir. Bu yüzdendir ki bütün ülkelerde insan topluluklarının temel uğraşı kâğıt oyunları dır** ve verilen değerin çapı ve zahiri göstergeler düşüncenin iflasının ilanıdır. İnsanlar meşgul olacakları

* (Ya da: Akıllarının irade için uyarıcı *dürtülerin aracından* başka bir şey olmamasıdır.)

** (Kuşkusuz bu yargı günümüz dünyasında, kâğıt oyunları söz konusu olduğu kadarıyla denemenin kaleme alındığı dönemde olduğu denli şekli gerçeği yansıtmaz, fakat özünde durum aynıdır, şu kadar ki bugün kâğıt oyunlarının yerini teknolojinin daha karmaşık aletlerine tutsaklık almıştır denilebilir.)

düşünceleri olmadığı için kâğıtlarla uğraşırlar ve birbirlerinin paralarını kazanmaya çalışırlar. Budalalar!

Fakat haksızlık etmek istemem; dolayısıyla izin verin kâğıt oyunlarını savunmak için kesinlikle, bunun dünyaya ve iş hayatına bir hazırlık olduğunun söylenebileceğine işaret edeyim; çünkü bir kimse böylelikle tesadüfi, ama değiştirilemez koşulları (bu durumda kâğıtlar) nasıl zekice kullanabileceğini ve bunlardan olabileceği kadar kazançlı çıkmasını öğrenir ve bunu yapmak için bir insan bir miktar riyakârlık (iki yüzlülük) ve kötü bir işte nasıl iyi bir yüz takınabileceğini öğrenmelidir. Fakat diğer yandan tam da bu sebepten ötürü kâğıt oyunu bu denli ahlak bozucudur, çünkü oyunun bütün amacı mümkün olan her yola, her türlü hile ve aldatmaya başvurarak başkasına ait olanı kazanmaktır. Ve oyun masalarından kapılan bu türden bir alışkanlık, ait olduğu yerden dışarı çıkıp günlük hayata karışır; ve günlük hayatın işlerinde bir insan yavaş yavaş artık öyle bir noktaya gelir ki *meum*u (Lat. bana ait olanı) ve *tuum*u (Lat. sana ait olanı) hemen hemen kâğıtlarla aynı şekilde görmeye ve sahip olduğu üstünlükler her ne ise onları, adaletin pençesi ensesine yapışmadığı sürece, en son noktaya kadar kullanması gerektiğini düşünmeye başlar. Kastettiğim kimselerin örneklerine ticaret hayatında her gün rastlanır.

Şu halde bir insan kendi kendisini idrak ettiği, yahut kendisine malik olduğu için, *boş vakit* hayatın çiçeği veya daha doğrusu meyvesi olduğuna göre, kendilerinde gerçek bir şeye sahip olanlar hakikaten mutludurlar. Fakat insanların çoğunun boş vaktinden ne elde edersiniz? Korkunç bir şekilde canı sıkılan ve kendi kendisine yük olan işe yaramaz bir insan. Dolayısıyla sevinelim aziz kardeşlerim, sevinelim ve sürur bulalım, çünkü *biz köle kadının değil, özgür kadının çocuklarıyız.*

Ayrıca nasıl ki hiçbir ülke sadece birkaç kalem ithalata ihtiyaç duyan ya da hiç ihtiyaç duymayan bir ülke kadar müreffeh değilse, en mutlu insan da içindeki zenginliği kendisine

yeterli olan ve varlığını idame ettirmek için dışarıdan ya çok az veya hiçbir şeye ihtiyaç duymayan insandır, çünkü ithal mallar pahalı şeylerdir, bağımlılığı açığa vurur, tehlikeye sebebiyet verir, sıkıntı meydana getirirler ve sözün kısası yerli imalat için sefil birer ikamedirler. Hiç kimse başkalarından ya da genel bir ifadeyle, dış dünyadan çok fazla beklenti içerisinde olmamalıdır. Bir insanın bir başkası için ifade edebileceği şey öyle çok büyük değildir: neticede herkes yalnız kalır ve önemli olan şey yalnız kalanın *kim* olduğudur.

Burada genel bir doğrunun bir başka tatbikatıyla karşılaşınız ki Goethe *Dichtung und Wahrheit*'ında (*Şiir ve Hakikat*, III. Kitap), şu şekilde dikkat çeker: Bir insan son tahlilde her şeyde kendisine başvurmalıdır; ya da Oliver Goldsmith'in *The Traveller*'da ifade ettiği biçimiyle:

> Still to ourselves in every place consign'd
> Our own felicity we make or find.*
>
> *The Traveller*, m. 431.

Bir insanın olabileceği ya da başarabileceği en iyi ve en büyük şeyin kaynağı insanın kendisidir. Bu ne kadar böyle ise—bir insan hazlarının kaynaklarını ne kadar kendisinde buluyorsa—o kadar daha fazla mutlu olacaktır. Dolayısıyla büyük bir hakikatle Aristoteles ἡ εὐδαιμονία των αὐταρκων ἐστί** (*Eud. Eth.* VII. 2) der. Çünkü mutluluğun diğer bütün kaynakları doğaları bakımından güvenilmez, kuşkulu, sallantılı, kısa ömürlü ve şansın elinde oyuncaktırlar; ve hatta en uygun koşullar altında bile kolaylıkla tükenebilirler; o kadar ki bu kaçınılmazdır, çünkü her zaman insanın erişim alanı içinde değillerdir. Ve yaşlılıkta mutluluğun sözü edilen bu kaynakları kaçınılmaz olarak kurur:—aşk bizi o zaman terk eder ve nükte, seyahat arzusu, atlardan hoşlan-

* Her yerde sadece kendimize emanet olduğumuzdan mutluluğumuzu da kendimiz yaratır ya da buluruz. (Ed.n.)

** ("Mutlu olmak kendi kendine yeter olmak demektir.")

ma, toplumsal münasebetlere eğilim, dostlar ve akrabalar da ölümle, elimizden alınır. O vakit bir insan her zamankinden daha fazla, kendisinde sahip olduğu şeye bağımlı hale gelir; çünkü ona en uzun bağlı kalacak, onu terk etmeyecek olan budur; ve hayatın herhangi bir döneminde mutluluğun tek hakiki ve uzun ömürlü kaynağıdır.

Dünyanın herhangi bir yerinde elde edilebilecek çok fazla bir şey yoktur. Dünya sefalet ve ıstırapla doludur; ve eğer bir insan bunlardan yakasını kurtarırsa, bilsin ki can sıkıntısı her köşe başında pusuda beklemektedir. Hatta daha da fazlası; genellikle galip gelen kötülüktür; ve gürültü ve şamatayla sesini en fazla duyuran budalalıktır. Talih insafsız ve acımasızdır ve insanlık acınacak durumdadır. Bunun gibi bir dünyada kendinde (içinde) zengin olan bir insan Noel zamanında aydınlık, sıcak, mutlu bir yuvadır, buna mukabil bundan yoksun olanlar karlarla kaplı soğuk bir Aralık gecesidirler. Dolayısıyla yeryüzündeki en mutlu talih, fevkalade seyrek tesadüf edilen zengin bir kişiliğe ve daha da özelde iyi bir akıl donanımına sahip olmaktır; bu en mutlu talihtir, her ne kadar son kertede çok parlak olduğu söylenemese de.

İsveç Kraliçesi Christina'nın, henüz on dokuz yaşında iken, kendisine anlatılanların dışında tek bir denemesinden tanıdığı ve o zaman Hollanda'da yirmi yıldır en derin yalnızlık içerinde yaşamakta olan Descartes hakkında söylediği şu sözde büyük bir bilgelik vardı: *M. Descartes est le plus heureux de tous les hommes, et sa condition me semble digne d'envie.** (*Vie de Descartes*, par Baillet. Liv. vii., ch. 10.) Elbette Descartes'ın durumunda olduğu gibi, harici koşullar bir insanın hayatının ve mutluluğunun efendisi olmasına elverecek kadar müsait olmalıdır; ya da *Ekklesiastikos*'da okuduğumuz gibi, *"Bilgelik bir mirasla birlikte iyidir ve* (onunla birlikte) *güneşi görenlere kazanç getirebilir"*.**

* (M. Descartes insanların en talihlisi ve en mutlusudur ve benim için ziyadesiyle gıpta edilecek bir durumdadır.)

** *Ekklesiastikos*, vii. 12.

Tabiatın ve talihin kendisine bilgelik saadetini bahşettiği adam, mutluluğun kendisinde barındırdığı kaynaklarını açık tutmaya büyük özen ve dikkat gösterecektir; ve bunun için bağımsızlık ve boş vakit zorunludur. Bunları elde etmek için o isteklerini mutedilleştirmeye (ölçülü hale getirmeye) ve kaynaklarını korumaya çalışacaktır ve her şeyden evvel o başkaları gibi bedensel zevklerinden ötürü dış dünyaya bağlı olmayacağı için bunu isteyecektir. Dolayısıyla o, makam mevki beklentileriyle veya kâr kazanç umuduyla, yahut da hemcinslerinin takdir ve teveccühünü kazanma hevesiyle, kendisini kaba arzuların ve bayağı zevklerin köleliğine terk etmek gibi yanlış bir yola sapmayacaktır.* Hayır, o böyle bir durumda Horatius'un Maecenas'a mektubunda verdiği tavsiyeye kulak kesilecektir:

> *Nec somnum plebis laudo, satur altilium, nec*
> *Otia divitiis Arabum liberrima muto.***

İnsanın *içinde*kini *dışarıda*kine feda etmesi, sükunetinin, boş vaktinin ve bağımsızlığının bütününü yahut büyük bölümünü, makam mevki, şan şöhret, unvan ve ihtişam için kurban etmesi muazzam bir budalalık örneğidir. Bu tam da Goethe'nin yaptığı şeydir. Mutlu talihim beni tamamen başka bir yöne sürükledi.

Burada üzerinde ısrarla durduğum hakikat, yani insanın mutluluğunun temel kaynağının deruni (insanın içinde) olduğu hakikati, *Nikomakhos'a Etik*'inde Aristoteles'in en doğru müşahedesiyle teyit edilir,*** şöyle ki her zevk peşinen onsuz varolamayacağı bir tür etkinliği, bir tür güç sarfiyatını gerektirir. Aristoteles'in insanın mutluluğunun en yüksek mele-

* Onlar mutluluklarını boş vakitlerinin karşılığında kazanırlar; fakat asıl arzu edilen şeyi, yani boş vaktimi feda etmek zorunda kaldıktan sonra bana o mutluluğun ne faydası vardır ki?

** *Lib.* I., *ep.* 7.

*** *Nikomakhos'a Etik*, I. 7; VII. 13, 14.

kelerin hiçbir engelle karşılaşmaksızın özgürce kullanımına dayandığı yolundaki öğretisi Stobaeus'un Peripatetik ahlak felsefesi için kaleme aldığı açıklamada da (*Eclogae ethicae*, lib. II, c. 7, pp. 268-78) telaffuz edilir, sözgelimi: ἐνέργειαν εἶναι τὴν εὐδαιμονίαν κατ' ἀρετήν, ἐυ πράξεσι προνγουμένα-ις κατ' ἐὐχήν (Heeren'de şu şekilde devam eder: *felicitatem esse functionem secundum virtutem, per actiones successus compotes*);* ve genellikle daha kısa ifadelerde bile ἀρετη (*arete*)** ile herhangi yüksek bir beceriyi (her ne olursa olsun, herhangi bir şeyde *hâkimiyeti*, ustalık ve maharet sahibi olmayı) kastettiğini açıklar. Demek ki doğanın insanı donattığı güç ve yetilerin asli amacı kendisini her taraftan kuşatmış olan güçlüklere karşı mücadele etmesini sağlamaktır. Fakat eğer bu mücadele sona ererse, kullanmadığı güçleri onun için bir yük haline gelecektir; ve onun bunları işe koşması ve bunlarla oynaması—demek istediğim bunları, insan ıstırabının diğer kaynağından, artık açık ve korunmasız kaldığı ıstıraptan uzak durmanın dışında, herhangi bir amaç gözetmeksizin kullanması gerekecektir.

Can sıkıntısının en büyük kurbanları yüksek sınıflar, varlıklı insanlardır. Lucretius uzun zaman önce bunların içler acısı durumunu gözler önüne sermişti ve sunduğu tablonun hakikati bugün bile herhangi bir büyük şehrin hayatında tespit edilebilir:

Exit saepe foras magnis ex aedibus ille,
Esse domi quem pertaesum est, subitoque reventat,
Quippe foris nihilo melius qui sentiat esse.
Currit, agens mannos, ad villam precipitanter,

* (Mutluluk girişti̇ğiniz her şeyde erdemli bir etkinliktir.)

** (Burada erdem sözcüğünün karşıladığı Grekçedeki ἀρετη, ἀγαθος yani 'iyi'nin sıfat olarak en üst derecesidir ve 'kusursuzluk' ya da 'en iyi olma niteliği' diye çevrilebilir. Diğer taraftan insan için kullanıldığında eylem bakımından en üst yetenek ve yetkinlik (Lat. *optimum potentiae*) olarak anlaşılabilir.)

Auxilium tectis quasi ferre ardentibus instans:
Oscitat extemplo, tetigit quum limina villae;
Aut abit in somnum gravis, atque oblivia quaerit;
*Aut etiam properans urbem petit atque revisit.**

III, 1060-7.

Gençliklerinde bu tür insanlar lüzumsuz bir adale gücüne ve yaşamsal enerjiye sahip olmuş olmalılar. Ruhun güçlerinden farklı olarak bunlar uzun süre dinçlik derecesini en üst düzeyde tutamazlar; ve hayatlarının daha sonraki yıllarında zihinsel bakımdan tamamen iktidarsızdırlar ya da bu güçleri sahneye çıkaracak kullanım alanını geliştirmekten mahrumdurlar; dolayısıyla sefil ve bedbaht bir durum içerisindedirler. Bununla beraber hâlâ *irade*leri vardır, çünkü bu tükenmeyen yegâne güçtür; ve iradelerini, yüksek bahislere dayalı şans oyunları ve benzeri gibi duygusal heyecanlarla uyarmaya çalışırlar—kuşkusuz bunlar bayağılığın en ziyade yozlaştırıcı biçimidir. Ve genellikle eğer bir insan yapacak hiçbir şey bulamazsa, üstün yahut faik olduğu gücün nevine uygun olarak kendisine bir eğlence türü seçmesi muhakkaktır denir—duruma göre bu top yuvarlama veya satranç, avcılık ya da resim, at yarışları yahut müzik; kâğıt oyunları yahut şiir, armacılık, felsefe, veyahut başka bir sathi ilgi olabilir. Bu ilgileri yönteme bağlı kalarak, *üç temel insani gücün*, bir başka deyişle, insanın *fizyolojik yapısını* oluşturmak için bir araya gelen etkenlerin dışavurumlarına karşı gelecek şekilde tasnif edebiliriz; ve ayrıca bu güçleri kendi başlarına düşünerek ve bunların

* (Zenginler can sıkıntısı peşlerini bırakmadığı için nadiren görkemli konaklarında durabilirler, fakat dışarıda kendilerini avutacak daha iyi bir şey bulamadıklarından yine buralara dönerler; yahut olmadı sanki alevler içerisinde kalmış da söndürecekmiş gibi koştura koştura sayfiyedeki konaklarına giderler; fakat can sıkıntısı burada da peşlerini bırakmadığı için daha eşikten adımlarını atar atmaz esnemeye başlarlar ve uyku ile her şeyi unutmaya çalışırlar, olmadı alelacele yeniden şehir hayatına karışırlar.)

hizmet edebilecekleri belirli hedeflerin herhangi birinden bağımsız olarak ve nihayet her insanın içinden, hangisinde üstün ise buna göre kendisine uygun gelenini seçeceği üç mümkün haz kaynağını sunmaları bakımından sınıflandırabiliriz.

Her şeyden önce *yaşamsal enerji*nin, yemenin, içmenin, hazmetmenin, dinlenmenin ve uyumanın zevkleri gelir; ve dünyanın öyle köşeleri vardır ki bunlar ayırt edici ve ulusal zevklerdir denilebilir. *Adale gücü*nün zevkleri ikinci sırada yer alır, yürümek, koşmak, güreşmek, dans etmek, eskrim yapmak, at binmek ve benzeri atletik uğraşlar bunlara dahildir, ki zaman zaman spor biçimine bürünürler ve kimi zaman askerlik hayatının ve gerçek savaşın bir parçası olurlar. Üçüncü olarak *duygu ve duyarlık* zevkleri gelir, gözlem, düşünme, duygulanma, yahut şiir yazma, zihni geliştirme, müzik çalma, öğrenim, okuma, tefekkür, keşif, felsefe yapma ve benzeri bunlara dahildir. Bu zevk türlerinin her birinin değerine göre, izafi kıymet ve ömrüne gelince bu konuda bir hayli şey söylenebilir ki ben bunu okura bırakıyorum.

Fakat herkes bilir ki sahneye çıkarılan ve zevkimizin koşulu durumunda olan güç ne kadar soylu ise onun vereceği zevk de o kadar büyük olacaktır; çünkü zevk nihayetinde her zaman bir kimsenin kendi güçlerinin kullanımını gerekli kılar ve mutluluk bir zevkin sık sık tekrarlanmasına dayanır. Bu bakımdan duygu ve duyarlık zevklerinin diğer her iki temel zevk türünden daha yüksek bir yer işgal ettiğini hiç kimse inkâr edemez; ki bu sonuncular hayvanlarda eşit, hatta daha yüksek derecede mevcuttur; insanı diğer hayvanlardan ayıran da duyarlığın bu ağır basan miktarıdır.

İmdi bilişsel güçlerimiz duyarlılıkla ilintilidir, ve dolayısıyla *düşünsel* haz denilen bilgiye-bilmeye bağlı olan bu zevk türüne bizi muktedir kılan bunların ağır basan mikta-

rıdır; ve duyarlık ne kadar baskınsa, zevk de o kadar büyük olacaktır.*

Normal, sıradan insan herhangi bir şeye ancak iradesini heyecanlandırdığı, bir başka söyleyişle kişisel olarak onu ilgilendiren (çıkarına olan) bir mesele olduğu kadarıyla canlı bir alaka gösterir. Fakat iradenin sürekli heyecanlı bir durumda olması, en hafif bir ifadeyle, katışıksız bir mutluluk değildir; bir başka söyleyişle bu durum acı ve ıstırabı ihtiva eder. Kâğıt oyunları, her yerde "göz önündeki insan-

* Tabiat inorganik dünyanın mekanik ve kimyasal etkinliğinden başlayıp, kendi kendinin ayırdında olmayan kör bir yeterlikle bitkiler (nebat) dünyasına, buradan akıl ve bilincin, ilk başta ziyadesiyle zayıf olduğu hayvanlar âlemine geçip, ancak birçok ara aşamadan sonra nihai büyük gelişimine, öyle ki aklı tablatın zirve noktası, bütün çabalarının hedefi, bütün ameliyelerinin en kusursuzu ve en meşakkatlisi olan insanla ulaşarak sürekli bir ilerleme gösterir. Ve hatta insan zihninin hudutları içerisinde bile göze çarpan pek çok derece yahut seviye farklılıkları mevcuttur ve zihnin, daha doğru bir ifadeyle aklın en yüksek noktasına eriştiğine nadiren rastlanır; ki kelimenin bu dar ve kesin anlamında tablatın en yüce ürünüdür, dolayısıyla dünyanın övünebileceği en nadir ve en değerli şeydir. Tablatın en yüce ürünü bilincin en açık seviyesidir, ki içinde dünya kendisini başka her yerden daha açık ve eksiksiz biçimde yansıtır. Bu akıl formuyla mücehhez bir insan yeryüzündeki en soylu ve en iyi şeye maliktir; ve dolayısıyla mukayese edildiğinde bütün diğerlerinin değersizleştiği bir zevk kaynağına sahiptir. O etrafındakilerden sahip olduğu şeyin özgürce tadını çıkarmak için boş vakitten, deyiş yerinde ise elmasını parlatmak için zamandan başka bir şey talep etmez. Zihne alt olmayan diğer bütün zevkler düşük bir sınıfa aittir; çünkü bunların hepsi iradenin devinimleridir—neye yönelmiş olursa olsun hiç önemli değil, arzular, umutlar, korkularve hırslar: her zaman acı ve ıstırap pahasına ve hırs yahut ihtirasın durumunda olduğu gibi, genellikle az ya da çok vehim veya kuruntu ile tatmin olurlar. Buna karşılık zihinsel hazlar söz konusu olduğunda hakikat gittikçe açık ve sarih hale gelir. Zihin dünyasında acının gücü yoktur. Bilgi her şeydir. Ayrıca zihinsel hazlara bütünüyle ve ancak zihnin aracılığıyla ulaşılabilir ve onun gücüyle sınırlıdırlar: *tout l'esprit qui est au monde est inutile à celui qui n'en a point* (Dünyadaki bütün akıllar bir araya gelse akıldan nasip almamış birisi için hiçbir kıymet ifade etmez). Yine de bu üstünlüğe hakiki bir mahzur eşlik eder; çünkü bütün tabiat aklın yahut zihnin gelişimiyle birlikte acı duyma kapasitesinin arttığınıgösterir; ve ancak en yüksek akıl seviyesi ile ıstırap doruk noktasına erişir.

lar"ın evrensel meşgalesi, bu tür bir heyecanı sağlamanın bir aracıdır ve bu da gerçek ve kalıcı olan yerine önemsiz ve geçici olan ıstırabı hâsıl edecek kadar küçük ilgilerle-çıkarlarla sürdürülür. Doğrusunu söylemek gerekirse kâğıt oyunları iradenin küçük okşayışlarla tahrikidir.*

Diğer taraftan büyük zihinsel güçlere sahip bir insan şeylere *iradenin* hiçbir dahli olmaksızın safi *bilgi* amacıyla canlı bir alaka gösterebilir; hatta böyle bir alaka onun için bir zorunluluktur. Bu onu ıstırabın bilinmediği-tanınmadığı bir alana—tanrıların asude bir hayat sürdüğü tanrısal bir dünyaya yükseltir: *phusis bebion ou ta chraematatheoi reia xoontes.*••

Şimdi önümüzdeki bu iki tabloya bakalım: Bir tarafta tamamen kişisel mutluluğun küçük önemsiz şeylerine, ucuz hesaplarına, bütün biçimleriyle sefalete adanmış çaba ve mücadelelerin uzun, sıkıcı, ruhsuz kaydını ihtiva eden kitlelerin hayatı—bu hedeflere ulaşılır ulaşılmaz her taraftan can sıkıntısının taciz edip durduğu (daha doğrusu tasallu-

* *Bayağılık* temelinde iradenin bütünüyle zihne hükmettiği bilinç türüdür, ki bilgi bu durumda iradenin hizmetini görmekten başka bir şeye yaramaz. Böyle bir hizmet bilgiye gereksinim duymadığı, dolayısıyla küçük veya büyük (bilgi için) hiçbir saik olmadığı zaman, bilgi bütünüyle ortadan kaybolur ve netice tam bir zihin-kafa boşluğudur. İmdi, *akılsız irade*, bilmeksizin isteme dünyadaki en bayağı ve en sıradan şeydir ve her mankafanın başının belasıdır, ki heyecanlarının tatmini sırasında yoğrulduğu hamuru gözler önüne serer. Bu yegâne faal unsurların duyu organları olduğu ve ancak duyuların verilerini kavramak için gerekli olduğu kadar aklın bulunduğu *bayağılık* denen zihin durumudur. Dolayısıyla bayağı insan her türlü izlenime sürekli olarak açıktır ve çevresinde olup biten her türlü küçük önemsiz şeyleri anında algılar: en hafif fısıltı, en önemsiz bir durum onun dikkatini uyandırmak için yeterlidir; o tıpkı bir hayvan gibidir. Böyle bir insanın zihinsel durumu kendisini çehresinde, genel olarak dışarıdan görünüşünde ele verir; dolayısıyla umumiyetle durum bu merkezde olduğu üzere eğer iradesi—bilincindeki yegâne etken—alçak, bencil ve bütünüyle kötü bir irade ise, çok daha (mütecaviz) çirkin olan bayağı itici görünüşün sebebi işte budur

•• (*Odysseia* IV., 805.)

tundan kurtulamadığı) ve insanın yüzüstü bırakıldığı ve işte bu yüzden heyecanın vahşi ateşiyle yeniden bir başka hareket biçimine uyarılmadıkça iflah olmayacak bir hayat. Diğer tarafta düşünce bakımından zengin, hayat ve anlam dolu bir yaşam süren, onlara kendisini verecek vakit bulduğu her fırsatta derhal kıymetli ve değerli amaçlarla meşgul olan, en soylu hazzın kaynağını kendi içinde taşıyan, yüksek bir zihinsel kudret düzeyine sahip bir insan. Harici dürtü yahut uyarıcılardan gereksinim duyduğu şey tabiatın eserlerinden ve insanlığın durumunu ve bütün çağların ve ülkelerin büyüklerinin arkalarında bıraktıklarını düşünmekten gelir, ki bu sözünü ettiklerimizi sadece bunlar anlayıp, onlarla aynı hissiyatı paylaşabilecekleri için, eksiksiz biçimde ancak bu tür insanlar tarafından değerlendirilirler. Ve dolayısıyla bu bütün çağların ve ülkelerin büyükleri gerçekten sadece bunlar için yaşamıştır; onların hitap ettikleri sadece bunlardır; kalanı gerek onları gerekse onların takipçilerini ancak yarım yamalak anlayabilen tesadüfi dinleyicilerden başka bir şey değildir.

Elbette entelektüel insanın bu karakteristiği onun diğerlerinden bir fazla ihtiyaca, okuma, gözlemleme, inceleme, düşünme ve uygulama ihtiyacına, sözün kısası kimse tarafından rahatsız edilmeyeceği serbest zaman ihtiyacına sahip olduğunu ima eder. Çünkü Voltaire'in gayet haklı olarak ifade ettiği gibi, *il n'est de vrais plaisirs qu'avec de vrais besoins;** ve başkalarının mahrum olduğu zevklerin—tabiatın ve sanatın ve edebiyatın çeşitli güzellikleri—böyle bir insan için neden mümkün olduğu sorusunun cevabı bunlara duyulan ihtiyaçtır. Bu zevkleri bunlara ihtiyaç duymayan ve bunları takdir edemeyecek insanların önüne yığmak saçı başı ağarmış birisinin odasına körpe odalıkları koymak gibi bir şeydir.

Bu bakımdan ayrıcalıklı olan bir insan, biri şahsi diğeri zihinsel, iki hayat sürer; ve sonuncusu onun için zaman içe-

* (Gerçek ihtiyaçlar olmadan gerçek hazlar olmaz.)

risinde hakiki hayat, diğeri ise sadece bir araçtan ibaret olan bir şey olarak görülmeye başlar. Diğer insanlar bu sığ, boş ve sıkıntılı hayatı kendisi için kendisinden ötürü bir amaç haline getirirler. Oysa bu sözünü ettiğimiz insan diğer bütün uğraşları karşısında zihnin hayatına öncelik verir: anlayış ve bilginin sürekli gelişmesiyle, bu zihinsel hayat yavaş yavaş biçimlenen sanat eseri gibi, gittikçe daha da eksiksiz noksansız hale gelen bir kesafet, bir kalıcı yoğunluk, bir birlik, bütünlük, kusursuzluk kazanır; ve kişisel rahata erişmeye adanmış bir hayat, genişlemesine genişleyebilecek, ama asla derinleşemeyecek bir hayat, onun yanında sefil bir gösteriden başka bir anlam ifade etmez: ve söylediğim gibi yine de insanlar bu bayağı hayat tarzını bir amaç haline getirirler.

Herhangi bir duygu veya heyecanla renklenmediği kadarıyla günlük olağan hayat yavan ve usandırıcıdır: ve eğer herhangi bir heyecanla hareketlenirse çok çabuk acı verici hale gelir. Tabiatın aşırı bir akıl bolluğu ile, iradelerinin acil isteklerini yerine getirmek için gerekli olanın ötesinde bir şey ile kayırdıkları mutludurlar sadece; çünkü bu onların zihinsel bir yaşam, acı ve ıstırabın erişemeyeceği, canlı alakalarla dolu bir hayat sürebilmelerini sağlar. Safi serbest zaman, bir başka söyleyişle, zihnin iradenin hizmetinde meşgul olmaması, kendi başına yeterli değildir: iradenin hizmetinden azat olmuş ve zihnin hizmetine tahsis edilmiş gerçek bir güç fazlalığı gereklidir; çünkü Seneca'nın söylediği gibi *"otium sine litteris mors est et vivi hominis sepultura"*—okumaksızın geçen boş zaman bir tür ölüm, insanın canlı canlı gömülmesidir (Seneca, *Epistulae*, 82). Fazlalığın miktarına bağlı olarak bu ikinci hayatta, zihnin hayatında sayısız gelişmeler olacaktır; bu böceklerin, kuşların, madenlerin, sikkelerin toplanması ve etiketlenmesi de olabilir, şiir ve felsefe alanında en yüksek muvaffakiyetler de. Zihnin hayatı sadece sıkıntıya karşı bir koruma, bir kalkan değildir; aynı zamanda can sıkıntısının tehlikeli neticelerini de savuşturur; bizi mutluluğunu bütünüyle dış dünyaya

bağlayan insanın er geç karşılaşacağı kötü dostlardan, birçok tehlikelerden, felaketlerden, kayıplardan ve savurganlıktan uzak tutar. Benim felsefem sözgelimi bana beş kuruş bile kazandırmamıştır, ama beni bir sürü kayıp ve masraftan alıkoymuştur.

Sıradan insan hayatının mutluluğunu *kendi dışındaki* şeylere, mala mülke, şana şöhrete, kadın ve çocuklara, dostlara, cemiyete ve benzerine bağlar, dolayısıyla bunları kaybettiği yahut hayal kırıklığına uğratıcı bulduğu zaman, mutluluğunun temeli çöker. Bir başka deyişle onun çekim merkezi *kendi dışında*dır; her heves ve arzuya bağlı olarak bu mütemadiyen yerini değiştirir. Eğer bayağı bir insansa, bir gün bu onun sayfiyedeki evi olacak, bir başka gün yeni satın aldığı atlar olacak ya da dostlara ziyafet vermek yahut seyahat etmek olacaktır—sözün özü lüksle, şatafatla dolu bir hayat... Bunun sebebi zevkini *kendi dışında*ki şeylerde arıyor olmasıdır. Kuvveti sıhhati gitmiş birisi gibi kaybettiklerini macunlarla ve ilaçlarla yeniden ele geçirmeye çalışır, oysa yapması gereken kaybettiklerinin hakiki kaynağını, kendi hayat gücünü geliştirmektir.

Bunun tam zıddına geçmeden evvel bu yaygın tipi bu ikisi arasında yer alan insan ile, muhtemelen tam olarak mümtaz zihin güçleriyle mücehhez olmamakla birlikte, bir bakıma kendisinde olağan akıl seviyesinden daha fazlasını barındıran insan ile karşılaştıralım. Bu insan sanata sathi bir ilgi duyacak, yahut dikkatini bir bilim dalına—sözgelimi bitkibilim, madenbilimi, doğabilimi, yahut gökbilim, tarih ve benzerine hasredecektir ve bu tür araştırmalardan bir hayli zevk duyacak ve mutluluğun harici güçleri tükendiğinde yahut kendisini daha fazla tatmin edemez olduğunda bunlarla eğlenip avunacaktır. Böyle bir insan hakkında çekim merkezinin kısmen *kendi içinde* olduğu söylenebilir. Fakat sanata duyulan sathi bir alaka, yaratıcı etkinlikten çok farklı bir şeydir; ve amatör bir bilim uğraşı yüzeyselleşmeye yatkındır, fenomenlerin birbirleriyle ilişkisinden öteye geçip meselenin

can damarına nüfuz edemez. Sıradan bir insan içinde kaybolacak kadar kendisini bu tür uğraşlarla özdeşleştiremez, yahut bunlar onun bütün doğasını baştan başa kaplayamaz ve dolayısıyla hayatı, başka her şeye olan bütün ilgisini kaybedecek kadar, bunlarla mahrem bir birliktelik oluşturamaz.

Bütün zamanını ve hayatını konusuna adayarak ve ister hayatı şiirin ister felsefenin konusu olarak tefekkür etsin, onun kendine özgü dünya tasavvurunu dile getirmeye çalışarak bu yoğunluk derecesine ulaşan sadece bizim *deha* dediğimiz en yüksek zihinsel güçtür; sadece o şeylerin özünü ve varoluşunu bütünüyle ve mutlak biçimde konu edinir kendisine. Dolayısıyla kendisiyle, kendi düşünceleri ve eserleriyle fasılasız inkıtasız meşguliyet böyle bir insan için acil bir zorunluluk konusudur; yalnızlık hoş, serbest zaman en yüksek iyi ve sair her şey lüzumsuz, hayır hatta bir yüktür onun için. Çekim merkezinin tamamen kendisinde olduğunu söyleyebileceğimiz tek insan tipi budur; ki—pek nadir rastlansalar da—bu tür insanların, kişilikleri ne kadar kusursuz olursa olsun hiç önemli değil, dostlarına, ailelerine ve genel olarak topluma sıcak ve sınırsız ilgi göstermemelerinin nedenini izah eder, oysa ki çoğu kez başkaları bunu kendilerine gösterir; çünkü sair her şeyi kaybetseler de sadece kendilerine malik olsalar bununla teselli olabilirler. Bu onların kişiliklerine, başka insanlar kendilerini hiçbir zaman tamamen tatmin etmedikleri için çok daha etkili olan bir tecrit edilmişlik durumu verir—çünkü umumiyetle farklı bir mizaca sahiptirler: hatta daha da fazlası, zira bu farklılık sürekli olarak onların nazarı dikkatine o şekilde çarpar, onları öyle bir noktaya doğru zorlar ki, insanların arasında yabancı varlıklar gibi dolaştıkları ve genel olarak insanlığı düşünürken *biz* yerine *onlar* dedikleri en ön sırada değerlendirilir. Ahlaki erdemlerimiz esas itibariyle başkalarının yararınadır; ama düşünsel erdemlerimizden öncelikle biz kendimiz yararlanırız. Bu yüzden öncelikler bizi her yerde tanınan birisi yapar, ama sonuncusu nedeniyle kimsenin varlığımızdan haberi olmaz.

Dolayısıyla ulaştığımız sonuç, en mutlu insan, tabiatın zihinsel zenginlikle donattığı insandır; ve öznel olanın bizi nesnel olandan daha fazla ilgilendirdiği doğrudur; çünkü ikincisi her ne olursa olsun ancak dolaylı olarak, ikinci sırada ve ancak birincisinin aracılığıyla müessir olabilir—Lukianos'un gayet veciz bir şekilde dile getirdiği bir hakikattir bu:

Πλουτοσς ὁ της ψυχηες πλουτος μόνος ἐστίν αληθής
Τ' ἄλλα ὁ ἐχει ἄτην πλείονα των κτεάνων.

Lukianos, *Epigrammata*, 12.*

İç zenginliğe sahip insan dışarıdan kendi zihinsel melekelerini geliştirip olgunlaştırmak, yani servetinin tadını çıkarmak için menfi bir bağış: tasasız kaygısız boş zaman dışında hiçbir şey istemez; hülasa o her gün ve her saat bütün hayatı boyunca kendisi olmak için izin ister.

Zihninin ayırt edici özelliği ile bütün bir insan soyunu etkilemesi (bütün bir insan soyuna damgasını vurması) eğer kaderi olsa tek bir mutluluk yahut mutsuzluk ölçütü olurdu onun—kabiliyetlerini mükemmelleştirmede ve eserini tamamlamada başarılı olmak ya da bunu gerçekleştirmekten alıkonulmak. Geri kalan her şey gözardı edilebilir. Bu yüzden bütün çağların en büyük kafaları en büyük kıymeti (rahatsız edilmeyecekleri, her türlü tasadan kaygıdan uzak) serbest zamana vermişlerdir. Çünkü her insanın serbest zamanı tam olarak onun kendisi kadar kıymetlidir. Aristoteles Δοκεί δε ἡ εὐδαιμονια ἐν τη σχολη είναι (*videtur beatitudo in otio esse sita*) der (*Nikomakhos'a Etik*, x. 7)** ve Diogenes Laertius Sokrates'in Σωκράτης ἐπηνει σχολεην ως καλλιστων κτεμάτων (*Socrates otium ut possesionum omnium pulcherrimam laudabat*)*** dediğini

* (Ruh zenginliği yegâne hakiki zenginliktir, çünkü diğer bütün zenginlikler beraberinde kendilerinden daha büyük dert ve bela getirirler.)

** Mutluluk serbest zamana dayanır görünmektedir.)

*** (Sokrates serbest zamanı sahip olunan bütün her şeyin en kıymetlisi olarak överdi.)

bildirir. Dolayısıyla *Nikomakhos'a Etik*'te (x. 7, 8, 9) Aristoteles felsefeye adanmış bir hayatın en mutlu hayat olduğu sonucuna varır; hatta *Politika*'da (IV. 11) söylediği de bununla ilgilidir: τόν ευδαίμονα βίον είναι τον κατ' αρετην ανεμποδιστον* ki yukarıdaki cümleleri tam olarak karşılar: *tabiatı her ne olursa olsun, öne çıkmış herhangi bir gücün (kuvvenin) serbestçe (bir engelle karşılaşmaksızın) kullanımı mutluluktur.* Bu da yine Goethe'nin *Wilhelm Meister*'de söylediği ile tam olarak uyuşur: Geliştirip kullanması kendisinden beklenen bir yetenekle doğmuş insan en büyük mutluluğunu bunu kullanmada bulur.

Fakat serbest zamana sahip olmak öyle zannedildiği gibi herkesin payına düşen bir şey değildir; hatta insan doğasına yabancı bir şeydir, çünkü sıradan insanın kaderi kendisi ve ailesinin geçimi için gerekli olanların peşinde ömür tüketmektir; o özgür bir zihnin değil, yoksunluk ve yoksulluğun çocuğudur. Dolayısıyla insanlar kural olarak boş zamandan çok çabuk yorgun düşerler ve onu dolduracakhayali yahut zoraki hedefler, her türden oyun, eğlence ve *hobi* yok ise boş zaman çok geçmeden bir yük, hatta neticede büyük bir bela haline gelir. Bu sebepten ötürü serbest zaman gerçekleşmesi muhtemel tehlikelerle doludur ve doğru bir sözdür: *difficilis in otio quies*—eğer yapacak bir şeyiniz yoksa, sükuneti muhafaza etmek zordur.

Diğer taraftan ortalama insanda bulunanın ötesindeki akıl da olağandışı olduğu kadar gayrı tabiidir. Fakat eğer varsa ve ona sahip olan insan mutlu olacaksa, başkalarının meşakkatli ya da tehlikeli bulduğu serbest zamanı kesinlikle isteyecektir; çünkü serbest zaman olmadan o koşan bir Pegasus'dur ve dolayısıyla mutsuzdur. Eğer bu iki olağanüstü şart, harici ve deruni serbest zaman ve büyük kafa, her nasılsa aynı insanda birleşmişse, bu büyük bir talih

* IV. 11.

eseridir; ve eğer talih bu kadar inayetkâr ise bir insan daha yüksek hayat, insan ıstırabının birbirine zıt iki kaynağından, acı ve can sıkıntısından, hayat için acı verici mücadeleden ve serbest zamana (ki kendi başına özgür hayattır) katlanma noktasındaki yetersizlikten korunmuş bir hayat sürebilir. Bir insan bu iki beladan (ıstırap ve can sıkıntısından) ancak onları karşılıklı olarak etkisizleştirmek, birini diğeriyle saf dışı etmek suretiyle kaçınabilir.

Fakat bu görüşün tersine söylenecek bir şey vardır. Büyük zihinsel yetenekler ayırt edici özelliği bakımından (sinir sisteminin yapısından kaynaklanan) belirgin biçimde kaygılı ve heyecanlı bir etkinlik ve dolayısıyla her türden acıya karşı yüksek bir duyarlık seviyesi anlamına gelir. Ayrıca bu tür yetenekler keskin ve gergin bir mizacı, daha geniş ve daha canlı tasavvurları gerekli kılar, ki büyük zihinsel gücün ayrılmaz bir parçası olarak bunlar sahibine duygu ve heyecanlar bakımından karşılık gelen keskinlik ve yoğunluk yükler ve bunları sıradan insanın kurbanı olduklarından kıyas kabul etmez derecede şiddetli hale getirirler. İmdi dünyada hazza göre acı ve ıstırap üreten daha fazla şey vardır. Keza büyük zihinsel yetenekler, sahibini başka insanlara ve onların yaptıklarına yabancılaştırma eğilimi içerisindedir; çünkü bir insan ne kadar kendisine ve kendisinde olana sahipse başkalarında o kadar az şey bulabilecektir; ve onların haz duydukları yüzlerce şey ona yavan ve yüzeysel gelecektir. Şu halde belki de kendisini her yerde hissettiren telafi yasasının bir başka veçhesi burada da hükmünü yürütür. Kim bilir ne kadar çok "dar kafalı insan aslında en mutlu insandır, her ne kadar talihinde gıpta edilebilecek hiçbir şey yoksa da" denildiğine ve belli bir haklılık payıyla denildiğine tanık olunmuştur. Bu konuda okurun yargı hakkına tecavüze yeltenecek değilim; birbirine taban tabana zıt iki görüşü seslendirmiş olan Sophokles gibi:—

Πολλω τό φρονειν ευδαιμονίας πρωτον υπαρχει.
(*Pollo to phronein eudaimonias proton uparkhei*)
(*Sapere longe prima felicitatis pars est.*)*
Antigone, 1328.

der bir yerde; ve bir başka yerde ilan eder:—

'Εν τω φρονειν γαρ μηδεν ἥδιστος βίος
(*En ta phronein gar maeden aedistos bios.*)
(*Nihil cogitantium jucundissima vita est.*)**
Aias, 550.

Eski Ahit'in filozofları da sanki çelişki içerisinde gibidirler:—*"Bir ahmağın hayatı ölümden daha beterdir"*. (του γαρ μωρου ὑπερ θανάτου ζωη πονηρά, İsa ben Sirak 12: 12); ve—*"Çok bilgelikte çok keder var; ve bilgisini artıran kederini artırır"*. (ὁπροστιθεις γνωσιν, προσθήσει αλγημα, Ekkleslastlkos, ı: 18).

Bununla beraber diyebilirim ki dar kafalı ve sıradan akıllı*** olduğu için *zihinsel ihtiyaçları olmayan* bir insan, kelimenin tam ve kesin anlamında, bir *Philister*** (dar kafalı) denilen kimsedir—bu ilk başta Alman diline özgü bir tabir, Üniversitelerde (Üniversiteli olmayanlar için) kullanılan bir tür argo idi, fakat daha sonra düz temsil yoluyla, her ne kadar hâlâ asli anlamını içinde barındırsa da, *Mousaların Çocuğu* olmayanı kastetmek üzere daha yüksek bir anlamda kullanılır oldu: Dolayısıyla bir *philister***** ἄμουσος ἀνήρ dir (*amousos anaer*) ve öyle kalır.

* (Bilgelik (akıllılık) mutluluğun en büyük parçasıdır.)
** (Hepsinin en iyisi akılsız-düşüncesiz-tasasız bir hayattır.)
*** (Yani aklı ancak günlük işlerini çekip çevirmesine yetecek düzeyde bulunan...)
**** (G.L. *Philistini*, Gr. *Philistinoni*, İbr. *Pelišti, Pelistin, Peleset*, Asr. *Palastu, Pilistu*.)
** *** (Mousaların terk ettiği insan.)

Bu konuda daha yüksek bakış açısını benimsemeyi ve *philister* tabirini her zaman ciddi biçimde gerçek olmayan gerçekliklerle meşgul olanlar için kullanmayı tercih ederim; fakat bunun gibi bir tarif aşkın bir tarif olacağı ve dolayısıyla genellikle anlaşılabilir olmayacağı için, daha çok insana ulaşmayı ve okunmayı amaçlayan bir risalede kendisine pek yer bulamaz. Diğer tarif *philisteri* ayırt eden bütün bu niteliklerin temel esasına yeteri kadar tatmin edici biçimde işaret ettiği için daha kolay açıklanabilir: Buna göre *philister zihinsel ihtiyaçları olmayan* bir adam diye tarif edilir.

Buradan öncelikle onun *kendisi söz konusu olduğu* kadarıyla *zihinsel zevklerden yoksun kaldığı* anlaşılır, çünkü daha önce işaret edildiği üzere *il n'est de vrais plaisirs qu'avec de vrais besoins,* yani gerçek ihtiyaçlar olmaksızın gerçek zevklerden söz edilemez. *Philisterin* hayatını canlandıran şey kendi için kendisinden ötürü bilgi ve anlayış edinme, yahut onlara böylesine yakın akraba olan gerçek estetik hazzı tecrübe etme arzusu değildir. Eğer bu türden hazlar revaçta olsa ve *philister* bunlara dikkat atfetmeye kendisini zorunlu hissetse, yapılması zorunlu bir iş gibi kendisini bunu yapmaya zorlayacak, fakat böyle bir işten ne kadar zevk alıyorsa bunlardan da ancak o kadar zevk duyacaktır.

Onun yegâne gerçek zevkleri duyumsal türden olanlardır ve diğerlerinin kaybının zararını bunların telafi edeceğini düşünür. Onun için havyar ve şampanya hayatın doruk noktasıdır; hayatın hedefi bedensel gönencine katkıda bulunacak ne varsa onu elde etmektir ve eğer bu onu biraz sıkıntıya sokar, zahmet verirse haddizatında o bundan mutluluk duyar. Eğer hayatın lüksleri gökten başına yağacak olsa, o kaçınılmaz olarak bundan sıkılacaktır ve can sıkıntısına karşı çok çeşitli ilaçları vardır—danslar, tiyatrolar, partiler, kâğıt oyunları, bahis ve kumar, atlar, kadınlar, içki, seyahat ve daha bir yığın benzeri; bunların hiçbiri onu

can sıkıntısına karşı koruyamaz, çünkü zihinsel ihtiyaçların olmadığı durumda, zihinsel zevkler mümkün değildir.

Philisterin kendine özgü ayırt edici özellikleri hayvanlarınkine benzer küt, sönük, kuru bir ağırbaşlılıktır. Hiçbir şey gerçekten zevk vermez, heyecanlandırmaz, yahut ilgilendirmez onu, çünkü duyusal zevkler çok çabuk tükenir ve *philisterler* topluluğu çok geçmeden bıktırıcı ve yorucu hale gelir ve hatta kâğıt oynamaktan bile yorulmak mümkündür. Doğrudur, ona kendince eğlenip tadını çıkaracağı büyüklenmenin (daha doğrusu nahvetin) zevkleri kalır yine de. Bunlar ya servet, makam mevki yahut da güç ve nüfuz bakımından kendisini diğer insanlardan—ki onlar da bu üstünlüklerden ötürü kendisine saygı gösterirler—üstün hissetmeye; ya da bu üstünlükler bakımından zengin durumda olan kimseler arasında dolaşıp onların ihtişamının aksinde güneşlenmeye—ki İngilizlerin *snob* dediği kimsedir—dayanır.

Philisterin az önce sözünü ettiğim temel kişilik özelliğinden ikinci olarak—yani kendisi değil de *başkaları söz konusu olduğunda*—zihinsel değil fakat sadece bedensel ihtiyaçları olmasının bir bakıma tabii neticesi, onun ilkini değil sonuncusunu tatmin edebilecek kimselerin topluluğunun peşinde koştuğu anlaşılır. Onun dostlarından bekleyeceği son şey, hangi türden olursa olsun, zihinsel bir yeteneğe sahip olmaktır; hatta eğer onunla hasbelkader karşılaşacak olsa, ondan derhal uzaklaşacak hatta nefret edecektir; ve sırf nahoş bir aşağılık duygusuna ilaveten yüreğinin derinliklerinde, dikkatli bir şekilde kendisinden bile gizlemek zorunda olduğu küt bir kıskançlık duygusu hissedecektir. Bununla beraber kimi zaman bu gizli bir hınç ya da garez duygusuna dönüşür. Fakat bütün bunlara karşın değerli ya da kıymetli bulduğu fikirlerini bu tür nitelikleri haiz ölçüt ile uyumlu hale getirmek, dolayısıyla kendisini başkalarından üstün görmekten vazgeçmek hiçbir zaman aklına gelmeyecektir; gözünde bu dünyadaki yegâne haki-

ki üstünlükler olarak görünen makam mevkiye, şan ve şöhrete, nüfuz ve iktidara öncelik vermeyi sürdürecektir; ve bunlarla kendisini üstün hale getirmeyi ve temayüz etmeyi arzu edecektir. Bütün bunlar onun *zihinsel ihtiyaçları olmayan* bir insan olmasının sonucudur.

Bütün budalaların başına gelen en büyük bela *fikirler*le ilgilenmemeleridir ve can sıkıntısından kurtulmak için sürekli olarak *gerçekliklere* ihtiyaç duymalarıdır. Fakat gerçeklikler ya tatmin edicilikten uzak ya da tehlikelerle doludur; üstelik ilginç olmaktan çıktıklarında yorucu hale gelirler. Fakat düşünce dünyası sınırsız, zararsız ve sakindir,

something afar
From the sphere of our sorrow.•

• "Mutsuzluğumuzun çemberinden uzakta bir şey." (Ed. n.)

OKUMAK VE KİTAPLAR ÜZERİNE*

Cehalet ancak zenginlikle bir arada bulunduğu zaman soysuzlaştırıcıdır. Sefalet ve ihtiyaç yoksul insanı sınırlar; onun işi yahut uğraşı bilgisinin yerini alır ve düşüncelerini işgal eder. Fakat cahil olan zenginler sadece zevkleri peşinde koşarak ömürlerini tüketirler ve vahşi bir hayvana benzerler; her gün görülebileceği üzere: Bunlar aynı zamanda servetlerini ve boş vakitlerini kendilerine en büyük değeri kazandıran şey için kullanmadıklarından ötürü de tenkit edilmelidirler.

Okurken bir başka kimse bizim için düşünür: Biz sadece onun zihin sürecini** takip etmekle yetiniriz. Nasıl ki yazmayı öğrenirken talebe öğretmen tarafından kalemle çizilmiş çizgileri takip eder: Okurken de tıpkı bunun gibidir; düşünme işinin büyük bölümü zaten bizim için bitirilmiştir. Bunun içindir ki kendi düşüncelerimizle meşgul olduktan sonra elimize bir kitap almak her zaman bizi bir parça

* *Parerga und Paralipomena*, Bd. II, Kap. XXIV: *Über Lesen und Bücher*.
** (Düşünme biçimini, zihnin işleyiş tarzını.)

rahatlatır. Fakat okurken zihnimiz aslında başka birisinin düşüncelerinin oyun alanından başka bir şey değildir; ve sonundaonlar bizden ayrılır, geriye kalan nedir? Ve dolayısıyla öyle olur ki çok fazla—yani neredeyse bütün gün okuyan ve arada düşünmeksizin, eğlence yahut meşgale ile kendisini eğlendiren kimse, yavaş yavaş kendi kendine düşünme yeteneğini kaybeder, tıpkı at üstünden inmeyen bir adamın sonunda yürümeyi unutması gibi. Birçok eğitimli insanın durumu bundan pek farklı değildir: Okumak onları ahmaklaştırır. Çünkü her boş vakitte okumak ve sürekli olarak sadece okumak zihni, mütemadiyen elle çalışmaktan daha fazla felç edici bir etkiye sahiptir, zira bu ikinci durumda uğraş kişiye kendi düşüncelerini takip edebilme imkânı sunar. Nasıl ki yabancı bir cismin ağırlığı üzerinden hiç eksik olmayan bir çelik yay sonunda esnekliğini kaybeder; başka bir kimsenin düşünceleri sürekli olarak üzerinde bir baskı yahut tazyik unsuru olarak varlığını koruyan bir zihin de körelir, keskinliğini kaybeder. Sürekli yiyerek bir kimse midesini bozar ve böylelikle bütün bedenine zarar verirse, zihin de düşünce malzemesiyle lüzumundan fazla beslenerek boğulabilir. Çünkü bir kimse ne kadar fazla okursa, okuduklarından kalan izler de kaçınılmaz olarak o kadar az olacaktır: Zihin üzerine tekrar tekrar yazı yazılan bir tablete benzer. Derin derin düşünmeye zaman yoktur* ve okunan şeyler ancak derin düşünmeyle hazmedilebilir, nasıl ki aldığımız gıdalar bizi yemekle değil sindirimle beslerse. Eğer bir kimse daha sonra üzerinde durup düşünmeksizin sürekli okursa okudukları kök salmaz, büyük bölümü itibariyle kaybolur. Gerçekten de bedensel gıdalarımızla zihinsel gıdalarımız arasında durum hemen hemen aynıdır: insanın yediklerinin beşte biri ancak hazmedilir, geri kalan buharlaşmayla, terlemeyle ve benzeri şekilde kaybolup gider.

* Aslında güçlü ve sağlam bir yeni okumanın (zihne) akışı sadece daha önce okunmuş şeylerin unutulma sürecinin hızlanmasına hizmet eder.

Bütün bunlardan kâğıt üzerine dökülen düşüncelerin kumsaldaki ayak izlerinden farklı olmadığı sonucuna varılabilir: Doğru, adamın yürüdüğü yolu görürsünüz, fakatyolda ne gördüğünü bilmek için onun gözlerine ihtiyaç duyarsınız.

* * *

Üslup sahibi yazarları okuyarak edebi bir niteliğe ulaşılamaz: Bu, sözgelimi, ister ikna edicilik, hayal gücü zenginliği, mukayeseler yapma yeteneği, isterse cüretkârlık yahut keskinlik, özlülük yahut incelik, ifade kolaylığı veya nüktedanlık, isterse çarpıcı tezatlar, veciz veya naif bir üslup ve benzeri olsun fark etmez. Fakat bu nitelikler bizde zaten varsa, demem o ki *potentia* (*bilkuuve*) olarak mevcut ise, bunları ortaya çıkarırız ve farkına varırız; bunların hangi amaçlar için kullanılabileceğini yavaş yavaş öğreniriz, bunları kullanma yatkınlığımız yahut temayülümüz takviye edilebilir, hatta bunun için kendi kendimizi yüreklendirebiliriz; bunları kullanmanın etkisini örneklerle değerlendirebilir ve böylelikle doğru ve yerinde kullanımlarını öğrenebiliriz; ancak bütün bunları başardıktan sonradır ki bu sözünü ettiğimiz niteliklere *actu* (*bilfiil*) sahip oluruz. Okumak suretiyle yazabilmenin yahut üslup oluşturabilmenin tek yolu budur, çünkü böylelikle tabii yeteneklerimizden ne şekilde yararlanabileceğimizi öğreniriz; ve bunu yapmak için bizde bunların mevcut olduğu bilfarz kabul edilmelidir. Bu yetenekler olmaksızın okumaktan soğuk, kuru bir üslup yani üslupçuluktan başkası elimize geçmez ve sığ sathi birer taklitçi olmaktan öteye gidemeyiz.

* * *

Sağlık görevlileri insanların gözlerinin yararına harfler için daha aşağısına inilemeyecek belli bir asgari düzey tespit etmeli. (1818'de Venedik'deyken—ki o zaman hâlâ ha-

kiki Venedik kösteği imal ediliyordu—bir kuyumcu bana *catena fina* (ince köstek) imalatıyla uğraşanların otuzunda kör olduğunu söylemişti.)

Yerkabuğunun katmanları içerisinde eski zamanlarda yaşamış olan canlıların kalıntılarını muhafaza ettiği gibi, bir kütüphanenin rafları üzerindeki kitap dizileri de benzer şekilde geçmişin hatalarını ve bunların ne şekilde sergilendiğini biriktirir. Tıpkı bu yaratıklar gibi o kitaplar da kendi dönemlerinde hayat doluydular ve yeryüzünü bir hayli gürültüye boğmuşlardı; fakatşimdi cansız ve kaskatıdırlar ve sadece edebiyat paleontologlarının dikkatini çekerler.

* * *

Herodotos'un anlattığına göre, Kserkes göz alabildiğine bütün bir vadiyi dolduran ordusunu görünce, bundan yüz yıl sonra bu askerlerden bir tekinin bile hayatta olmayacağı düşüncesiyle ağlamış. Yeni kitaplardan müteşekkil muazzam bir kataloğa göz gezdirirken, aradan çok fazla değil on yıl geçtikten sonra bunlardan birinin bile sözünün edilmeyeceğini düşünüp de ağlamanın pek akla ziyan bir tarafı olmasa gerektir.

Hayatta nasılsa edebiyatta da öyle: Her nereye dönseniz derhal kendinizi düzelmez, yola gelmez bir insan güruhuyla karşı karşıya buluyorsunuz, her tarafı her bir köşeyi doldurmuşlar, tıpkı yaz sinekleri gibi sürü halinde her yere doluşup her şeyi kirletiyorlar. Bir yığın berbat kitap, gıdasını buğday başaklarından alan ve sonunda onu boğup kurutan edebiyatın istilacı yabani otları da öyle. İnsanların zamanı-

nı, parasını, dikkatini—ki bunların meşru hak sahibi iyi kitaplar ve onların soylu hedefleridir—gasp etmektedirler: Bunlar ya safi para kazanmak ya da makam mevki elde etmek amacıyla yazılırlar. Dolayısıyla sadece yararsız değildirler; fakat müspet olarak zarar da verirler. Mevcut edebiyatımızın tümünün neredeyse yüzde doksanı halkın cebinden birkaç kuruş aşırmaktan başka bir hedef gözetmez ve bunu başarmak için yazar, yayıncı ve eleştirmen elbirliği edip güçlerini birleştirmişlerdir.

İzin verin size edebiyatçılar, emektar kalem erbapları ve ucuz velûd yazarlar tarafından kullanılan kurnazca, ama melunca, bir o kadar da kârlı ve başarılı olduğu söylenebilecek bir oyundan söz edeyim. Bunlar büyük bir başarıyla dönemin zevki selimi ve hakiki kültürü üzerinde oynayarak *zariflerin züreferanın* yularını ele geçirmeyi başarmışlardır. Böylelikle hepsi *a tempo* okumaya alıştırılmışlardır; bir başka söyleyişle, dolanıp durdukları *kibar çevrelerde* sohbet konusu yapacak malzeme bulabilmek için hep aynı şeyi, yani en yeni ve en son çıkan kitapları okumaya şartlandırılmışlardır. Kötü romanların ve Spindler, Bulwer, Eugéne Sue gibi bir zamanlar meşhur olan yazarların kaleminden çıkma benzer ürünlerin hizmet ettiği gaye budur. Fakat sadece para için yazan ve bu yüzden sayıları asla azalmayan bilakis biteviye çoğalan fevkalade sıradan ve bayağı kimselerin en son eserlerini takip etmeyi büyük maharet addeden ya da buna kendini zorunlu hisseden bu tür bir okur kamuoyunun talihinden daha hazini nedir bilen var mı? Ve bu yüzden bütün çağların ve ülkelerin az sayıdaki en büyük, en seçkin kafalarının eserlerini sadece isimleriyle bilirler onlar.

Edebi yahut sanatsal mecmualar (*günlük* matbuat) da, bayağı kimselerin günlük bilgi kırıntılarını bastıkları için, okuyan kitlelerin, eğer elde edilmek istenen şey kültür ise, münhasıran hakiki edebiyat eserlerine tahsis edilmesi gereken zamanını çalmanın emsalsiz derecede kurnazca tasarlanmış birer aracından başka bir şey değildir.

İnsanlar bütün zamanların en iyisi olanı okumak yerine hep *en yeninin* peşine düştüklerinden yazarlar kendi dönemlerinde şöyle veya böyle egemen olan fikirlerin dar alanına sıkışıp kalırlar; ve bu yüzden dönem kendi bataklığı içinde biteviye çırpınıp durur.

Dolayısıyla okumak söz konusu olduğunda geri durabilmek (nerede duracağını bilmek) çok önemli bir şeydir. Geri durulacak yeri kestirmedeki maharetin esası, zaman zaman neredeyse salgın halinde yaygın olarak okunan herhangi bir kitabı, sırf bu yüzden okumaktan ısrarla uzak durmaktır denebilir, sözgelimi sebepsiz gürültü şamata koparan, hatta yayın hayatına çıktıklarının ilk ve son yılında birkaç baskıya ulaşabilen, sonra da unutulup giden siyasi veya dini risaleler, romanlar, şiirler ve benzeri böyledir. Ama şunu hatırdan çıkarmayın, ahmaklar için yazanlar her zaman karşılarında geniş bir dinleyici kitlesi bulurlar; okuma zamanınızı sınırlamaya dikkat edin ve okumak için ayırdığınız zamanı da münhasıran bütün zamanların ve ülkelerin büyük kafalarının eserlerine tahsis edin, onlar insanlığın geri kalanını yukarıdan seyrederler, şöhretleri onları zaten bu hüviyetiyle tanıtır. Okunması halinde sadece bunlar gerçekten bir şeyler öğretir ve insanı eğitir.

Hiçbir zaman kötü kitaplar çok az ya da iyi kitaplar çok fazla okunmaz: kötü kitaplar zihin için zehir mesabesindedir, aklı harap ederler.

İyi olanı okumak için kötü olanı hiçbir zaman okumamayı insan kendisine düstur edinmeli: Çünkü hayat kısa ve hem zaman hem dinçlik insan için sınırlı.

Kimi zaman eski dünyanın büyük düşünürlerine dair kitaplar yazılır ve halk bu kitapları okur, fakat bu büyük adamların kendi eserlerini değil. Bunun sebebi avamın sadece yeni basılmış olanları okumak istemesidir ve *similis*

simili gaudet (benzer benzerini sevdiği) için halk günün derinlikten yoksun, çapsız kafalarından çıkma lakırdıları büyük kafaların düşüncelerinden daha mütecanis ve daha hoş bulur.* Bununla birlikte talihe şükretmeliyim, A. B. Schlegel'in güzel bir epigramını genç yaşlarımda önüme çıkardığı için, ki o zamandan beri kılavuz yıldızım olmuştur:

"Leser fleisig die Alten, die wahren eigentlich Alten
*Was die Neuen davon sagen bedeutet nicht viel."***

Ah, bir bayağı kafa ne kadar da yekdiğerine benziyor! Nasıl da hepsi aynı tezgâhtan çıkmışçasına tek biçimli! Nasıl da benzer koşullar altında hep aynı düşünürler ve asla görüş ayrılığı taşımazlar! Bu sebepten ötürüdür ki görüşleri bu kadar şahsi, bu kadar bayağı ve sınırlı. Ve budala halk kesimi kendilerine benzer bu adamlar tarafından yazılmış değersiz süprüntüleri, başka bir nedenle değil sırf bugün basılmış olduğu için okurlar, buna mukabil büyük düşünürlerin eserlerine kütüphane raflarında kimse ilişmez.

Sırf bayağı kimselerin her gün piyasaya çıkan ve sinekler gibi her yıl katlanarak çoğalan yazdıklarını okumak uğruna bu bütün zamanların ve bütün ülkelerin en nadir ve en soylu kafalarının eserlerinin kapağını bile kaldırmaksızın yüzüstü bırakan halk tabakasının budalalığı ve huysuzluğu inanılacak gibi değildir; bunun sebebi söylediğim gibi başka hiçbir şey değil, bu yazıların bugün basılmış ve daha henüz mürekkebinin bile kurumamış olmasıdır. Bunlar bir tarafa bırakılıp daha çıktıkları gün böyle şamatayla değil, tıpkı aradan birkaç yıl geçince başlarına gelmesi mu-

* *(Nâdanlar eder sohbeti nâdanla telezzüz,*
Divanelerin hemdemi divane gerektir.
Ziya Paşa)

** ("Eskileri, zamana meydan okuyarak çağları aşıp gelmiş olan eskileri okuyun büyük bir dikkatle, yenilerin onlar hakkında söyledikleri pek bir anlam ifade etmiyor.")

kadder olduğu üzere, sessizliğe boğularak karşılanmış olsaydılar, ne iyi olurdu. O zaman bunlar geçmiş zamanın budalalıklarının müşahhas örnekleri olarak istihfafla bakılacak ve gülünüp geçilecek malzemeyi sağlarlardı sadece.

Her zaman, her ne kadar birbirlerinden pek haberdar olmasalar da, yan yana gelişen—biri gerçek, diğeri sadece görünüşten ibaret iki edebiyat vardır. Bunlardan ilki zamana meydan okuyan *kalıcı edebiyata* dönüşür. Bunlarla bilim yahut sanat *için* yaşayan insanlar uğraşırlar; sessiz ve vakur, fakat fevkalade yavaş bir şekilde kendi yolunda ilerler; ve Avrupa'da bir yüzyılda nadiren bir düzine eser meydana getirir; ne ki bunlar *kalıcı*dır. Sözünü ettiğim ikinci tür edebiyatla hayatlarını bilim veya sanat *üzerinden* sürdüren kimseler uğraşır; taraftarların gürültüsü ve şamatasıyla dörtnala ilerler ve her yıl piyasaya binlerce eser çıkarır. Fakat aradan birkaç yıl geçince insan sormadan edemez, "Nerede bunlar? Nereye kayboldu bunların şöhretleri—çığ gibi yayılan, herkesi peşine takıp sürükleyen, bunca gürültü patırtı koparan şöhretleri?" Edebiyatın bu türüne saman alevi gibi geçici, öbürüne kalıcı edebiyat denebilir.

* * *

Eğer okuyabilecek zamanı da satın alabilseydi kitap satın almak insan için iyi bir şey olurdu; fakat insanlar genellikle kitap satın almayı o kitapların içindeki şeyleri elde etmekle ve onlara hâkim olmakla karıştırırlar.

Bir insanın okuduğu her şeyi muhafaza etmesini istemek yediği her şeyi midesinde muhafaza etmesini istemekten farksızdır. Yediği şey onu bedenen, okuduğu şey de zihnen beslemiştir ve o bunlarla ne ise o olmuştur. Nasıl ki beden kendisiyle türdeş olanı hazmederse, bir insan da

kendisini *ilgilendiren-dikkatini çeken* şeyi muhafaza edecektir; bir başka deyişle onun düşünce sistemiyle örtüşen yahut amaçlarına denk gelen şeyi bünyesinde alıkoyacaktır. Tabiatiyle herkesin hedefleri vardır, fakat çok azı bir düşünce sistemine benzer bir şeye yaklaşır. Bu sebepten ötürüdür ki bu insanlar hiçbir şeye nesnel bir alaka göstermezler ve okuduklarından hiçbir şey öğrenmezler;* okuduklarından hiçbir şey hatırlamazlar.

*Repetitio est mater studiorum.*** Herhangi önemli bir kitap (ilk okumanın ardından) hiç vakit kaybedilmeden bir kez daha okunmalıdır. Zira öncelikle kitabın muhtevası bütünü itibariyle*** ikinci kez okunduğunda kavranılır ve başlangıç ancak son bilindiğinde gerçekten anlaşılır; ve buna ilave olarak, kitap ikinci kez okunurken kişinin içinde bulunduğu ruh hali ve zihin yapısı ilkinden farklıdır, dolayısıyla çoğu kez başka bir izlenim elde edilir; muhtemeldir ki muhteva başka bir ışıkta görünür.

Kitaplar bir zihnin, *en saf özü, en mükemmel suretidir* ve bu yüzden her zaman karşılıklı konuşmadan, hatta en büyük kafanın sohbetinden bile çok daha büyük bir değere sahiptir. Önemli olan her noktada bir insanın eserleri sohbetini aşar ve onu geride bırakır. Hatta sıradan bir insanın yazıları bile, sırf bu insanın zihninin mükemmel bir *özü-örneği* olmasından ötürü, öğretici, okunmaya değer ve eğlendiricidir. Bir başka deyişle yazdıkları o insanın bütün düşüncesinin ve araştırmasının ürünü ve sonucudur, halbuki onun sohbeti bu bakımdan tatmin edici değildir. Dolayısıyla sohbeti bizi doyurmayacak insanların yazdıkları kitapları okumak mümkündür; böylelikle zihin yüksek kültüre insanlarla değil, neredeyse münhasıran kitaplarla eğlenerek ancak yavaş yavaş ulaşacaktır.

* (Yani okudukları içlerinde kökleşmez.)

** (Tekrar, öğrenimin anasıdır.)

*** (Yani ele aldığı meseleler takip edilen sıra ve düzen içerisinde daha iyi anlaşılır.)

Eski klasik yazarların eserlerini okumak kadar zihni eğlendiren başka bir şey yoktur denebilir. Sadece yarım saatliğine bile olsa insan eline alır almaz, derhal soluklanıp ferahlar, arınır, ruhça yücelir ve dinçleşir, tıpkı bir dağ gölünün karşısındaymış ve ciğerlerini temiz havayla dolduruyormuş gibi. Kim bilir bu eski dillerin kusursuzluklarından ya da eserleri yüzyıllarca zarar görmeksizin ve dokunulmaksızın kalmış olan kafaların büyüklüklerinden kaynaklanır. Belki de ikisi birlikte bunda pay sahibidir. Ama şunu iyi biliyorum ki, bu eski dilleri öğrenmeyi bıraktığımız zaman (ki şimdilerde olmak üzere olan budur) yeryüzünde şimdiye dek varolmuş olandan daha barbar, daha budala, daha değersiz yazılardan müteşekkil yeni bir edebiyat türü ortaya çıkacaktır; ve bilhassa eski dillerin güzelliklerinden kimisine sahip olan Alman dili, bugünün çalakalem yazan safdilleri tarafından, iyice yoksullaştırılıp sakatlanıncaya ve sefil bir meslek argosu haline getirilinceye kadar yavaş yavaş ve sistematik biçimde bozulacak ve bu güzelliklerinden yoksun bırakılacaktır.

İki tarih vardır, biri *siyaset*in, diğeri *edebiyat* ve sanatın. İlki *irade*nin, ikincisi *akl*ın tarihidir. Bundan dolayı ilki genellikle irkiltici ve hatta dehşete düşürücüdür; korku, dehşet, sıkıntı, tehlike, hile, tezgâh, düzen ve *en masse* korkunç katliamlar. Buna mukabil diğeri her yerde zevk verici, sakin ve asudedir, tıpkı kendi başına akıl gibi, hatta böyle bir tarih yanlış yollardan söz etse bile böyledir. Onun ana dalı felsefe tarihidir. Bu gerçekte onun (bütün seslerin altında yer alan) pes perdeden sesidir, notaları diğer tarih türünde de işitilir ve hatta burda bile esas itibariyle görüşlere yön verir; fakat bu dünyayı yönetir. Bu yüzden doğru olarak anlaşıldığında felsefe, her ne kadar çok yavaş işlerse de en kuvvetli maddi güçtür.

Evrenin tarihinde yarım yüzyıl her zaman hatırı sayılır büyüklükte bir zaman dilimidir; onu biçimlendiren madde-

muhteva her zaman akışını sürdürür, büyük değişimler geçirir; çünkü her zaman bir şeyler olup biter. Fakat edebiyat tarihinde aynı büyüklükteki zaman dilimi çok kere tam bir sessizliktir, çünkü hiçbir şey olmamıştır, çünkü beceriksiz kifayetsiz teşebbüsler kaale alınmaz (değerlendirmeye esas teşkil etmez); dolayısıyla elli yıl önce rieredeyseniz tam olarak oradasınızdır.

Demek istediğim şeyi açıklamak için insanların arasında bilginin ilerlemesini bir gezegenin aldığı yol ile mukayese etmeme izin verin. İnsan soyunun neredeyse kaydettiği her önemli ilerlemeden sonra takip ettiği yanlış yollar Batlamyus sistemindeki (merkezleri taşıyıcı çemberin (*deferent*) üzerinde dolanan küçük çemberler olan) ilmeklere* benzer ve bunların birinden geçtikten sonra gezegen, girmezden** evvel neredeyse yine oradadır. Ne var ki insan soyunu, yürüdüğü yolda (gezegenin yörüngesi boyunca) gerçekten ileri götüren büyük kafalar, ona zaman zaman saptığı bu ilmeklerde refakat etmez. Bu insanın ölümünden sonra eriştiği şöhreti çoğu kez yaşarken kazanacağı övgü ve takdir pahasına*** kazandığını ve *tersini izah* eder. Hegel'in karikatürüyle taçlanmış Fichte ve Schelling'in felsefesinde böyle bir *epicyclus*un örneği ile karşılaşıyoruz. Bu *epicyclus* felsefenin sonunda Kant tarafından getirilmiş olduğu noktada—ki ben onu daha sonra tekrar buradan daha ileri götürmek üzere devralmıştım—bu döngüsel yoldan saptı. Fakat bu ara dönemde sözünü ettiğim sahte filozoflar ve diğer bazıları henüz sona ermiş olan *epicyclus*larına girdiler; dolayısıyla onların peşine takılmış olan insanlar şimdi tam olarak yola çıktıkları noktada**** olduklarının farkına vardılar.

Hadiselerin bu seyri çağın ruhunda ifadesini bulduğu haliyle bilimin, edebiyatın ve sanatın yaklaşık her otuz yılda bir

* (Alm. *Epicyclus*, İng. Fr. *epicycle*, Lat. *epicyclus*, Gr. *epikuklos*.)

** (Yani yörüngesinden sapmazdan evvel.)

*** (Yani çağdaşlarının tasvibini, takdirini kaybetmek pahasına.)

**** (Yani *epicyclus*un başladığı noktada.)

neden iflasının ilan edildiğini açıklar. Zaman zaman ortaya çıkan yanılgılar bu dönem zarfında çoğalıp öyle bir noktaya ulaşır ki, saçmalıklarının ağırlığı altında ezilirler; diğer yandan bunlara karşı oluşan muhalefet gittikçe güçlenir. Tam bu noktada yıkım gerçekleşir, durum değişir, fakat çoğu kez bunu ters yönde bir başka hata takip eder. Devrî-dönemsel geri dönüşleri içerisinde hadiselerin bu seyrini göstermek edebiyat tarihinin bir şeyler umulabilecek gerçek hedefi olurdu; ne var ki böyle bir tarihe pek az önem verilir. Ayrıca bu dönemlerin görece kısa ömürlülüğü çoğu kez geçmiş uzak dönemlerin verilerini toplamayı güçleştirir; dolayısıyla en uygun olanı bu meselenin insanın kendi nesli içerisinde nasıl göründüğünü gözlemlemesidir. Bu eğilimin doğa biliminden alınmış bir misali Werner'in Neptün jeolojisinde bulunur.

Fakat izin verin daha önce yukarıda zikrettiğim misale bağlı kalayım, çünkü bu bize en yakın olanıdır. Alman felsefesinde Kant'ın parlak döneminin hemen ardından ikna etmek yerine zorla benimsetmeyi hedefleyen bir başka dönem geldi. Tam ve sarih olmak yerine baş döndürücü ve abartılı ve bilhassa anlaşılmaz olmaya çalıştı; hakikati araştırmak yerine dalavereyle ilgi ve merak uyandırmakla yetindi. Bu şartlar altında felsefe ilerleyemezdi; ve sonunda bütün okul ve takip ettiği yöntem iflas etti. Çünkü Hegel ve yandaşlarının küstahlığı, yapmacık saçmalığı bir yandan, makulün sınırlarını zorlayan ölçüsüz övgü ve takdir diğer yandan, bütün bu berbat işlerin ardındaki aşikâr maksat ile birlikte, öyle muazzam bir noktaya ulaştı ki, sonunda bütün şarlatanlığı gözlerden daha fazla gizlenemez hale geldi; ve belli ifşaatlar neticesinde yüksek sınıfların sağladığı himaye çekildiğinde herkesin diline düşmekten kurtulamadılar. Bu zamana kadar gelmiş geçmiş bütün felsefelerin bu en sefili, en yavanı böylelikle belasını bulmuş oldu ve kendisiyle birlikte daha önceki Fichte ve Schelling'in sistemlerini de itibarsızlık batağına sürükledi. Dolayısıyla Almanya'da Kant'ın ardından felsefenin yarım yüzyıllık mutlak verimsizliği apaçıktır; hal böyle iken Almanlar hâlâ

yabancılarla mukayese edildiğinde felsefe yetenekleriyle övünmekten geri durmazlar, özellikle bir İngiliz yazar, hınzırca bir alayla, kendilerine "düşünürler ulusu" diyeli beri.

*Epicyclus*ların sanat tarihinden alınma genel tertibine yahut sistemine dair misal isteyenlerin son yüzyılda* Bemini önderliğinde filizlenmiş olan heykel okuluna ve daha da özelde onun Fransa'da baskın olan gelişimine bakmaları yeterlidir. Bu okul eski dünyanın güzelliği yerine basmakalıp doğayı ve eski dünyanın sadeliği ve inceliği yerine, bir Fransız *menuet*inin tavırlarını yansıtmıştır. Winckelmann'ın eleştirisinin önderliğinde eski dünyanın üslubuna geri dönmeye çalışıldığında bu okul iflas etmiştir. Bir başka örnek bu yüzyılın ilk çeyreğine ait olan resim sanatında bulunur. Bu dönemde sanat ortaçağa özgü dini hissiyatın bir aracı ve enstrümanından ibaret olarakgörülüyordu ve neticede tema olarak münhasıran kiliseye ait konular seçiliyordu. Ne var ki bunlar hakiki inancın samimiyetine dair en ufak bir kırıntıya bile sahip olmayan ressamlarca ele alınıyordu ve saplantı yahut kuruntu içerisinde Francesco Francia, Pietro Perugino, Angelico da Fiesole ve bunlara benzer diğerlerini takip ediyorlardı ve hatta bunlara takip ettikleri hakiki büyük ustalardan daha büyük saygı gösteriyorlardı. Bu yanılgı dolayısıyla ve şiirde de benzer bir çabanın aynı zaman diliminde revaç bulmasından ötürü Goethe *Pfaffenspiel* kıssasını yazmıştı. Keyfiliği yahut heveskârlığı ile ünlü bu okul iflas etti ve ardından tabiata dönüş hareketi ortaya çıktı, ki kendisini, her ne kadar zaman zaman bayağılığa varacak denli hedefinden sapsa da, *janr* resimler** ve hayattan alınma her türden manzaralarla belli etti.

Edebiyat tarihinde insan düşüncesinin kat ettiği yol da bundan farklı değildir ki büyük bölümü itibariyle ıskartaya çıkarılmış biçimsizlikler*** müzesinin bir kataloğunu andırır;

* (On sekizinci yüzyıl.)

** (: *das Genrebild*, günlük hayatıgerçekçi biçimde resmetme tarzında yapılan tablolar.)

*** (*die Mißgeburten*, hilkat garibesi, cenini sakıt: dolayısıyla aynı zamanda eksik, noksan, kifayetsiz teşebbüs.)

orada zamana karşı en uzun direnen şey domuz derisidir.* Biçim kusuru bulunmayan az sayıdaki yaratık için—eğer aradığımız bu ise—buraya bakmamalıyız; onlar hâlâ canlıdır ve tıpkı gençlikleri her daim taze olan ölümsüzler gibi onları dünyanın dört bir tarafında bulabiliriz. Benim *gerçek* edebiyat diye bir tarafa ayırdığım şeyi münhasıran bunlar oluşturur; her ne kadar kişiler bakımından fakir ise de tarihini, bize anlatan derlemelerden önce, gençliğimizden itibaren bütün eğitimli insanların ağızlarından öğreniriz.

Hiçbir hakiki bilgi kırıntısına sahip olmaksızın, sırf her şey hakkında çene çalıp gevezelik yapabilmek için, edebiyat tarihlerini okuma yönündeki günümüzün yaygın saplantısına karşı bir panzehir olarak, izin verin size Lichtenberg'den—ki gerçekten okunmaya değerdir—bir pasaj zikredeyim (C. II, eski baskı, s. 302).**

(Günümüzün bu denli yaygın bir özelliği olan bilim ve öğrenim tarihine yüzeysel bir aşinalığın, önyargıların doğumuna sebebiyet verdiğinden ötürü, bizatihi bilginin ilerlemesi için zararlı olduğuna inanıyorum. Bu tarihi takip etmek zevklidir; fakat doğrusunu söylemek gerekirse, zihni sadece boş bırakmakla kalmaz, ama aynı zamanda onu, böylesine lüzumsuz şeylerle doldurarak, kendine ait güçleri geliştirmekten de mahrum bırakır. Her kim kafasını böyle lüzumsuzca doldurmayı değil, ama onu güçlendirmeyi, melekelerini ve yatkınlıklarını geliştirmeyi ve genel olarak ifade etmek gerekirse, görüşlerini derinleştirip genişletmeyi arzu ederse, üzerine hiç düşünmediği bir bilgi dalı konusunda, onun tarihine ve edebiyatına ait binlerce bilgi kırıntısına sa-

* Ya da onların içinde en uzun süre muhafaza ettikleri ruh...

** ("Dünyada kitaplardan daha tuhaf satış metalarına rastlamak galiba imkânsızdır: Anlamayan kimseler tarafından basılır, anlamayan kimseler tarafından satılır, anlamayan kimseler tarafından okunur, hatta tetkik ve tenkit edilir; ve şimdilerde artık onları anlamayan kimseler tarafından kaleme alınmaktadır.")

hip olsa da, kendine ait hiçbir fikri olmayan bu sözüm ona edebiyat adamıyla tanışmanın başka hiçbir şeyle kıyaslanamayacak kadar zayıflatıcı bir etkisinin olduğunu görecektir. Bu tıpkı açken bir yemek kitabını okumaya benzer.

Bu sözde edebiyat tarihlerinin kendi kıymetlerinin ve gerçek bilgilerinin değerinin farkında olan düşünen insanlar arasında hiçbir zaman revaç bulmayacağına inanıyorum. Bu insanlar kendilerini başkalarının akıllarını nasıl kullandıklarını anlayıp öğrenmekle bunaltacaklarına, zamanlarını kendi akıllarını kullanmaya ayırmayı tercih ederler. Bu işin en kötü tarafı, bileceğiniz üzere, şudur: Edebiyat araştırmaları bir bilgi dalı haline gelirken, bizzat bu bilgiyi geliştirme gücü de azalır, artan tek şey vardır, o da böyle bir bilgiye sahip olmaktan doğan gururdur. Bu tür kimseler ona gerçekten sahip olanlardan daha fazla bilgi sahibi olduklarına inanırlar. Gerçek bilgi, sahibini hiçbir zaman kibirlendirmez, şüphesiz bu temeli sağlam bir düşüncedir. Bizzat o bilgi dalının kendisini genişletme kudretinden yoksun olup onun tarihindeki karanlık noktaları vuzuha kavuşturmakla uğraşanlar ya da başkalarının yapmış olduklarını anlatma becerisine sahip olanlar ve sadece bunlar kendilerini bilginin gururuna kaptırırlar. Bunlar gururludurlar, çünkü tamamen mekanik bir mahiyete sahip olan bu uğraşı bilgi ile hemhal olmak zannederler. Demek istediğimi örneklerle izah edebilirdim, fakat bu yorucu ve meşakkatli bir iş olurdu.)

Fakat birisinin, muhtelif milletlerin meydana getirdikleri ve sahip olmaktan dolayı en ziyade gurur duydukları en büyük yazarların ve sanatçıların, hayatları boyunca nasıl bir muameleye tabi tutulduklarını gösteren *trajik bir edebiyat tarihi*ne girişmesini arzu ederdim. Böyle bir tarih bütün zamanların ve mekânların en güzel ve en hakiki eserlerinin sefil ve pespaye olanlara karşı yürütmek zorunda kaldıkları bitmek tükenmek bilmeyen bir savaşı gözler önüne se-

rerdi. İnsanlığı hakikaten aydınlatmış olanların neredeyse tamamının, her türden bilim ve sanat eserinin büyük ustalarının neredeyse tümünün şehit düştüğünü anlatırdı. Birkaç istisna dışında tanınmamakla, görmezden gelinmekle, sessizliğe boğulmakla, kederlerini ve ıstıraplarını paylaşacak kimse bulamamakla kendilerine nasıl eziyet edildiğini, nasıl yoksulluk ve sefaletiçerisinde yaşadıklarını, şöhretin, itibarın ve servetin nasıl değersizlerin payına düştüğünü gösterirdi. Başlarına gelenin babası için dağda geyik avlarken, evde oturup kardeşinin elbiselerini üzerine geçiren Yakup Peygamber tarafından babasının hayır duasından mahrum bırakılmış olan Edom'un başına gelenle aynı olduğunu; insanlığın öğretmeninin zahmetli savaşı sonunda bitinceye, ölümsüz defne tacı kendisine sunuluncaya kadar insanların sevgisiyle hep el üstünde tutulduklarını gözler önüne sererdi, ama onun hakkında:

> Der schwere Panzer wird zum Flügelkleide
> Kurz ist der Schmerz, unendlich ist die Freude.*

denilebildiğinde, işte o zaman onlar için vakit artık tamamdır, ölüm çanları çalmaya başlamıştır.

* ("Kalın ve ağır zırh kanatlı elbiselere dönüştü
Istırap geçici, mutluluk ebedi oldu.")

YAZARLIK VE ÜSLUP ÜZERİNE*

Her şeyden evvel iki tür yazar vardır: sırf ele aldığı konu için yazanlar ve sadece yazmak için yazanlar. Birinci tür kendisine, insanlarla paylaşılmaya değer görünen düşüncelere yahut tecrübelere sahiptir, ikinci türdekiler ise paraya ihtiyaç duyar ve dolayısıyla esasen para için yazarlar. Onlar yazmak için düşünürler ve düşüncelerini eğip bükerek uzattıkça uzatmalarıyla kendilerini ele verirler, keza yarı doğru yarı yanlış, tuhaf, sahte, zorlama ve kararsız olan düşüncelerini işleme tarzlarıyla da; ve bir de kaypaklık** sevgileriyle, ki böylelikle olmadıkları gibi görünebilirler; ve onların yazılarındaki açıklık ve sarihlik eksikliğinin nedeni budur.

Dolayısıyla sırf sayfayı doldurmak için yazdıkları çok çabuk fark edilir ve kimi zaman en iyi yazarların bile durumu, sözgelimi Lessing'in *Dramaturgie*'sinin kimi bölümleri, hatta Jean Paul'ün romanlarının çoğu böyledir. Bu anlaşılır anlaşılmaz, kitap derhal fırlatılıp atılmalıdır, çünkü zaman çok değerlidir. Doğrusunu söylemek gerekirse, yazar sayfayı doldurmak için yazmaya yeltenir yeltenmez okuru aldatmaya başlamış demektir; çünkü o söyleyecek bir şeyleri olduğu için yazdığını iddia eder. Para için yazmak ve telif hakkının korunması aslında edebiyatın yıkımıdır. Okunmaya değer herhangi bir

* *Parergaund Paralipomena*, Bd. II, Kap. XXIII: *Über Schriftstellerei und Stil.*

** [: *das Helldunkel*, ışık-gölge, müphemlik muğlaklık.]

şey yazacak olan ancak mutlak anlamda ele aldığı konunun hatırı için yazan insandır.* Edebiyatın her dalında eğer sadece birkaç kusursuz kitap olmuş olsaydı kim bilir bunun ne büyük bir faydası olurdu! Bunu tasavvur etmek güç. Yazarak para kazanmak mümkün oldukça böyle bir şey asla söz konusu olamaz. Sanki para lanetlenmiş gibi görünmektedir, çünkü öyle veya böyle para için yazmaya başlar başlamaz her yazar derhal soysuzlaşmaktadır. En büyük adamların en iyi eserleri ya hiçbir karşılık beklemeksizin ya da karşılığında çok az bir şey elde ederek yazmak zorunda kaldığı dönemden kalmadır. Bu durum şu İspanyol atasözüyle de teyit edilmektedir: *honora y provecho no caben en un saco.*** Gerek Almanya'da gerekse başka ülkelerde, bugünün edebiyatının içler acısı durumunun baş müsebbibi kitapların para kazanmak için yazılıyor olmasıdır. Para ihtiyacı içerisinde olan herkes oturup bir kitap yazıyor ve halk da para verip onu satın alacak kadar budaladır. Bunun ikinci sonucu dilin yıkımıdır.

Bir sürü kötü yazar yeni basılmış olan kitaplardan—demek istediğim bu gazeteci taifesinin yazdıklarından—başka bir şey okumayan bu okur kitlesinin ahmaklığı sayesinde hayatını sürdürmektedir. Gazeteci taifesi bunlar için en uygun isimdir. Daha açık bir dille söylemek gerekirse bunlar "günlük işçiler"***dir.****

* Ya da: Sırf ele aldığı konunun hatın için yazmadıkça kimse okunmaya değer herhangi bir şey yazamaz.

** (Onur ve para aynı kesede bulunmaz.)

*** (*Journalist*'teki (Lat. *diurnalis, dies*: gün) sözcüğün *journée*den Fransızca dolayısıyla Latince kökenine telmih.)

**** Gerek (birinci sınıf) *büyük* yazarların gerekse sanatçıların ayırt edici özelliği ve dolayısıyla hepsi için müşterek olan şey *konularına sıkısıkıya bağlı, azim ve ciddiyet sahibi olmaları*dır. Geri kalanlar kendi menfaatleri ve kazançları dışında hiçbir şeyde ciddi değillerdir.

Eğer bir yazar kendisini iç dürtü ve eğiliminin yazmaya yönlendirdiği bir kitap sayesinde şöhreti yakalar, fakat ardından şöhretin tadını tattıktan sonra çok eser veren bir yazar haline gelirse *şöhretini üç paraya satmış* demektir. Bir insan bir şey yapmak için yazmaya başlar başlamaz kötü yazar.

Ancak bu yüzyılda *meslekten* yazarlara rastlanır. Bu zamana kadar eğiliminden (yaradılışından) ve yetkinliğinden ötürü yazar olan insanlar vardı.

* * *

Keza bir başka açıdan, üç tür yazardan bahsedilebilir. Birinci türe düşünmeksizin yazanlar dahil edilebilir. Bunlar hafızalarındakini veya hatırlayabildiklerini yahut hatta doğrudan başka insanların kitaplarındakini yazarlar. Sayıca en kalabalık olan bu zümredir. İkinci kümede yer alanlar yazarken düşünenlerdir. Bunlar yazmak için düşünürler; bunlar da oldukça kalabalıktır. Üçüncü kümede ise yazmaya başlamazdan önce düşünmüş olanlar vardır. Bunlar sadece düşündükleri için yazarlar; ve nadirattandırlar.

Yazmaya başlayıncaya kadar düşünmeyi geciktirmiş olan ikinci sınıf yazarlar rastgele ava çıkan ve bu yüzden evlerine çok fazla bir şey getirmeleri beklenmeyen (yahut getirip getirmemeleri tamamen talihe bağlı olan) avcılara benzer. Öte yandan üçüncü kümedekiler, yahut ender rastlanan yazarlar bir sürek avcısına (şikârını kaçırmayan avcıya) benzerler. Burada av daha önceden yakalanmış ve bir zaman sonra salıverileceği kapalı bir alana konulmuştur ve aradan uzunca bir zaman geçtikten sonra buradan alınıp bir daha kaçması mümkün olmayacak bir başka kapalı yere konulacaktır. Artık avcının yapacağı tek şey nişan alıp okunu fırlatmaktan—bir başka söyleyişle düşüncelerini kâğıda dökmekten ibarettir. Bu, avcının sergileyecek bir şeyler ele geçirdiği bir avdır.

Fakat yazmazdan evvel gerçekten ve ciddi biçimde düşünen yazarların sayısı her ne kadar ziyadesiyle az ise de, bunlardan *konunun özü* üzerine düşünenlerin sayısı çok daha azdır; bu sözünü ettiklerimden geri kalanlar sadece bu konu üzerine yazılmış kitapları, bu konu hakkında başkalarının söylemiş olduklarını düşünürler. Düşünebilmek için onların başka insanların düşüncelerinin daha doğrudan ve daha güçlü (uyarıcı) dürtüsüne sahip olmaları gerekir. Onların en yakın temaları bunlardır ve bu yüzden her zaman onların tesiri altında kalırlar ve doğrusunu söyle-

mek gerekirse yazdıklarında özgün bir şeye rastlamak imkânsızdır. Buna karşılık, öncekileri düşünmeye sevk eden bizatihi ***konunun kendisi***dir ve bu yüzden onların düşünmesi doğrudan bu konuya yönelir. İsimleri yaşayacak ve ölümsüzleşecek yazarları ancak bunlar arasında buluruz. Anlaşılsın ki burada sözünü ettiklerim edebiyatın daha yüksek dallarında eser veren yazarlardır, yoksa içki damıtma sanatı üzerine kitap kaleme alan yazarlar değildir.

Bir yazar malzemesini doğrudan kendi kafasından, bir başka ifadeyle kendi müşahedelerinden çıkarmadıkça okunmaya değer değildir. Kitap imalatçıları (*Büchermacher*), derlemeciler ve sıradan tarih yazarları ve bunlara benzer diğerleri malzemelerini doğrudan başka kitaplardan alırlar; ve buradan geliştirip genişletme yahut değiştirme şöyle dursun malzeme başka hiçbir yere uğramadan veya herhangi bir tetkikten geçmeden doğrudan parmak uçlarına aktarılır. (Eğer kitaplarına aldıkları her şeyi bilmiş olsalardı, bir sürü okur yazar insan nice olurdu bir düşünün!) Bu yüzden çoğu zaman onların konuştukları şeyin anlamı öylesine müphem ve muğlak bir mahiyete sahiptir ki gerçekte onların ne düşündüklerini anlamak için beyhude yere kafamızı yorarız. İşin doğrusu onlar hiçbir şey hakkında düşünmezler. Onların alıntı yaptıkları kitaplar da kimi zaman tamamen aynı şekilde tertip edilmiştir: Öyle ki bu tür yazım tarzı bir kalıbın kalıbından ilh. çıkarılmış alçı kalıba benzetilebilir ki sonunda Antinous'un* yüz hatlarından geriye tanınabilir çok az bir şey kalır. Dolayısıyla derlemeler mümkün olduğunca çok az okunmalıdır: bunlardan tamamen uzak durmak da güçtür, çünkü derlemeler birkaç yüzyıl içerisinde birikmiş bilgiyi küçük bir hacim içerisinde toplayan özet-kitapçıkları da içine alırlar.

* (Genç erkek güzelliğinin timsali. Roma imparatoru Hadrianus'un gözdesi. (110-30). Birlikte çıktıkları Mısır gezisi sırasında Nil'de boğulması üzerine, imparator hatırasına tapınaklar ve heykeller diktirmiş, öldüğü yerin yakınlarında Antinopolis adında bir kent kurdurmuştur.)

En son yazılmış olanın her zaman en doğrusu; daha sonra yazılmış olanın daha önce yazılmış olana göre her bakımdan bir terakki olduğunu; ve her değişimin daima bir ilerleme ve gelişme anlamına geldiğini düşünmekten daha büyük bir yanlışlık tasavvur edilemez. Düşünen ve doğru yargıya sahip olan insanlar; büyük bir gayret ve sebatla konularının peşine düşenler—bunlar sadece istisnadır. Haşereler dünyanın her yerinde kuraldır: Onlar her zaman hazır pusuda beklerler ve düşünürlerin esaslı bir düşünme evresinden sonra dile getirmiş oldukları fikirleri kendilerine mal ederek yorulmak bilmez bir şekilde güya "geliştirmeye" çalışmakla meşguldürler.

Dolayısıyla eğer bir insan herhangi bir konu hakkında okuyarak bilgi sahibi olmak istiyorsa derhal kendisini, bilim sürekli ilerlemektedir ve yenileri hazırlanırken zaten eski kitaplardan yararlanılmıştır zannıyla o konu hakkında yazılmış en yeni kitaplara sarılmaktan, dikkatini münhasıran onlarla sınırlamaktan uzaklaştırması gerekir. Doğru, yararlanmışlardır, ama nasıl yararlanmışlardır? Yeni yazarlar çoğu kez eski kitapları tam olarak anlamaz; aynı zamanda onların kullandıkları sözcük ve ifadeleri aynıyla kullanmaya da gönülsüzdürler, dolayısıyla sonuçta eski yazarların çok daha iyi ve çok daha açık bir şekilde söyledikleri şeyleri keyiflerince eğip bükerek* berbat ederler; çünkü eski yazarların yazdıkları o konu hakkında kendileri ne biliyorsa ona dayanır. Halbuki yeniler çoğu kez onların yazmış oldukları en iyi şeyleri, en çarpıcı açıklamaları ve en isabetli yorumları ıskalarlar, çünkü yeniler bunların değerlerini takdir edemez veya ne denli anlamla yüklü olduklarını hissedemezler. Onları cezbeden tek şey sathi ve yavan olandır.

Eski ve kusursuz bir kitap çok kere yeni ve kötülerinin hatırına rafa kaldırılır; oysa bunlar sırf para için yazıldıklarından tafralı, tantanalı bir hava ile ortaya çıkarlar ve yazarlarının dostları, yandaşları tarafından göklere çıkarılırlar. Bilim alanında kendisinden söz ettirmek isteyen bir kimse

* [(Güya) "düzelterek".]

pazara yeni bir şey sürer; bu çok kere daha önce doğru olarak kabul edilmiş bir ilkenin eleştirilmesine dayanır, öyle ki o, bu yolla kendine ait yanlış bir ilkeyi doğru olarak kabul ettirebilir. Ve zaman zaman onun bu şarlatanlığı kısa bir müddet başarılı olabilir, ama nihayetinde eski ve doğru olan öğretiye geri dönülür.

Bu yenilikçiler dünyada kendi değersiz kişiliklerinin dışında hiçbir şeyin ciddiye alınmaya değer olmadığını düşünürler, göz önüne çıkarmak istedikleri, teşhir etmek için can attıkları budur. Onlar bunu gerçekleştirmenin en kestirme yolunun bir paradoksla başlamak olduğunu düşünürler; kafalarının kısırlığı onlara bu uğurda tutulacak yolun görmezden gelme yahut yadsıma olduğunu telkin eder; ve uzun zamandır kabul görmüş olan doğrular inkâr edilmeye başlanır—sözgelimi yaşamsal güç, sempatik sinir sistemi, *generatio equivoca*, Bichat'ın heyecanların işleyişi ile zihnin çalışması arasında yaptığı ayrım ya da olmadı kaba atomculuğa geri dönerler vs., vs. Dolayısıyla *bilimin yolu çoğunlukla gerileyici-yozlaştırıcıdır.*

Takip ettikleri yazarları tercüme etmenin yanı sıra aynı zamanda onları düzeltip değiştiren mütercimler de bu yazarlar zümresine dahildir, ki bu bana her zaman küstahça görünmüş bir şeydir. Bu tür adamlara derim ki: "Başka insanların kitaplarını rahat bırakın, çevrilmeye değer kitapları kolaysa kendiniz yazın".

Okur eğer mümkün ise gerçek yazarları, öğretilerin kurucularını ve kâşiflerini; ya da her halükârda herhangi bir bilgi dalında büyük üstatlar olarak tanınmış olanları okumalı ve onların muhtevalarını yenilerinden *okumak* yerine ikinci-el *kitapları* satın almalıdır.

Hiç kuşkusuz *inventis aliquid addere facile est,** dolayısıyla bir insan konusunun ilkelerini inceledikten sonra o konu üzerine yazılmış daha yeni bilgilerle, yeni ilavelerle

* (Herhangi yeni bir keşfe ilavede bulunmak (keşfedilmiş olanı geliştirip zenginleştirmek) kolaydır.)

tanışmalıdır. Umumiyetle aşağıdaki kural her yerde olduğu gibi burada da geçerlidir, yani: Yeni olan nadiren iyidir, çünkü iyi bir şey ancak kısa bir zaman için yenidir.•

Adres bir mektup için ne ise *başlık* da bir kitap için o olmalıdır; bir başka söyleyişle, onun temel amacı kitabı kamuoyunda onun içindekilere ilgi duyacak olanlara ulaştırmak (takdim etmek) olmalıdır. Dolayısıyla başlığın etkileyici (açıklayıcı) olması gerekir ve esas itibariyle kısa olduğundan, veciz, kısa, öz ve gizli anlamlara gebe olmalıdır ve eğer mümkünse muhtevayı tek bir sözcükle anlatmalıdır. Bu sebepten ötürü uzun olan, yahut hiçbir anlam ifade etmeyen ya da dolaylı veya muğlak olan bir başlık kötüdür; yanlış ve yanıltıcı olan da böyledir: Adresi yanlış yazılmış olan bir mektup nasıl sahibine ulaşmaz ve bir köşede unutulmuş beklerse bu sonuncusu da kitabın başına aynı akıbeti getirir. En kötü başlıklar çalıntı olanlar, demek istediğim daha önce başka kitapların taşıdığı başlıklardır; çünkü bunlar her şeyden önce bir fikir hırsızlığıdır ve ikinci olarak mutlak bir özgünlük yoksunluğunun en ikna edici delilidirler. Kitabına yeni bir başlık düşünecek kadar bir özgünlüğe sahip olmayan bir insan ona yeni bir muhteva kazandırma kabiliyetinden haydi haydi yoksundur. Taklit edilmiş, bir başka deyişle yarı çalıntı başlıklar da bunlara akrabadır; sözgelimi ben *"Tabiattaki İrade Üzerine"*yi yazdıktan uzunca bir zaman sonra Oersted *"Tabiattaki Akıl Üzerine"*yi yazmıştı.

Yazarlar arasında dürüstlüğün ne kadar az olduğu başkalarının eserlerinden iktibasta bulunma tarzlarında kolaylıkla görülebilir, öyle ki bu iktibasların içine sık sık kendilerinden bir şeyler karıştırırlar. Benim eserlerimden bütün pasajların yanlış iktibas edildiğine şahit olurum, bunun tek istisnası

• Kamuoyunun dikkatini ve ilgisini kalıcı hale getirmek için ya kalıcı değere sahip bir şey yazmalıyız ya da sırf bu yüzden ebediyen sefil ve pespaye kalacak yeni şeyler yazmaya devam etmeliyiz

Eğer zirveye yakın dinlenmek istiyorsan
O zaman her türden ve bol miktarda yazmalısın
Tieck

benim eklerimdedir ki tamamen açık ve berraktır. Yanlış iktibasın nedeni çoğu kez dikkatsizliktir, alışkanlık gücüyle yazılıveren önemsiz ve bayağı ifadeler zaten bu tür kimselerin kalemlerinin ucunda hazır bekler. Kimi zaman yanlış iktibas benim yazdıklarımı düzeltip geliştirmek isteyen birinin küstahlığından kaynaklanır; fakat çoğunlukla yanlış iktibas için kötü niyet yeterlidir—o zaman kalpazanlıktan farklı bir yanı olmayan iğrenç ve aşağılık bir hilekârlıktan başka bir şey değildir ve o, sahtekârlık yapan bir insan gibi dürüst bir insan olma karakterini ebediyen kaybeder.

* * *

Bir kitap asla yazarının düşüncelerinin suretinden ve damgasından daha fazla bir şey taşıyamaz. Bu düşüncelerin değeri ya ele aldığı *konu* veya *malzemede* (*Stoff*) ve dolayısıyla üzerine düşündüğü *şeyde* ya da *biçim*de bir başka söyleyişle malzemesini, dolayısıyla ele aldığı konu üzerine düşündüğü*nü* geliştirme tarzında saklıdır.

Kitapların malzemesi çok çeşitlidir, nasıl ki kitaplara atfedilen meziyetler de gene onların malzemesine yahut muhtevasına göre değişiyorsa. Tecrübenin neticesi olan her türlü malzeme, bir başka söyleyişle, ister tarihsel ister fiziksel olsun en geniş anlamıyla ve kendi başına ele alınan olgular üzerine dayalı olan her şey bu tabire dahildir. Kitaba kendine özgü karakterini kazandıran da bu temel fikirdir (*Objekt*), öyle ki onu her kim kaleme almış olursa olsun bir kitap bu yüzden önemli olabilir; buna mukabil biçim söz konusu olduğunda bir kitabın sözünü ettiğimiz bu kendine özgü karakteri onun yazarına (*Subject*) bağlıdır.

Ele alınan konular herkesin erişebileceği ve herkesçe bilinen bir mahiyete sahip olabilir; fakat bunların ele alınma yahut yorumlanma tarzı, bunlar üzerine düşünülmüş *şey* kitaba değerini kazandırır ve bu yazara bağlıdır. Dolayısıyla eğer bir kitap bu sözünü ettiğimiz açıdan kusursuz

ve rakipsiz ise, yazarı da öyledir. Demek oluyor ki okunmaya değer bir yazarın üstünlüğü, yazar malzemeye yahut muhtevaya ne kadar az bağımlı veya ne kadar az şey borçlu ise, o denli büyüktür—ve içerik ne kadar iyi biliniyor ve ne kadar çok ele alınmış ise yazarın üstünlüğü de o kadar büyük olacaktır. Sözgelimi üç büyük Grek tragedya yazarının hepsi de aynı konuyu ele almışlardır.

Dolayısıyla bir kitap meşhur hale gelmiş ise, okur onun muhtevasından ötürü mü yoksa biçiminden ötürü mü meşhur olduğuna titiz bir şekilde dikkat etmeli ve ayrımı buna göre yapmalıdır.

*Muhtevası*ndan ötürü çok büyük öneme sahip kitaplar çok sıradan ve derinlikten yoksun adamların kaleminden çıkmış olabilir, çünkü bu muhtevanın sadeceonların bilgisi dahilinde olması mümkündür. Sözgelimi yabancı ülkeler, ender rastlanır tabii hadiseler, bir konu üzerine yapılmış tecrübeler, tanıklık ettikleri yahut tanıklık etmeseler bile bu konuda temel kaynak durumunda olan şeylerin araştırılması ve özel bir şekilde incelenmesi için zaman ve çaba sarf ettikleri tarihsel hadiseler hakkında bilgiler sunan kitapların durumu böyledir.

Öte yandan muhtevanın herkesin bilgisi dahilinde olduğu yahut çok iyi bilindiği noktada her şey *biçime* bağlı olacaktır ve bu muhteva hakkında düşünülmüş olan her ne ise, kitaba sahip olduğu bütün değeri kazandıracaktır; o zaman okunmaya değer herhangi bir şey yazabilecek olan sadece yüksek yaradılışa sahip seçkin kimselerdir. Çünkü diğerleri başka herkes için düşünülmesi mümkün olan şeyleri düşünürler sadece. Bunlar kendi zihinlerinin damgasını kazırlar; fakat bu zaten herkesin aslına sahip olduğu şeyin damgasıdır.

Bununla beraber halk biçimden ziyade muhteva ile ilgilenir ve sırf bu sebepten ötürü bu yüksek bir kültür düzeyi bakımından geri kalmışlık göstergesidir. Halk muhtevadan hoşlanma tarzını (muhtevaya verdiği bu önceliği) en gülünç biçimde şiir söz konusu olduğunda gösterir; şairin hayatının—eserlerinin

ana motifinin anlaşılmasına hizmet edecek—gerçek olaylarını ya da kişisel koşullarını büyük bir titizlikle araştırır: hatta daha da ileri gider ve sonunda bunları şairin şiirlerinden daha ilgi çekici bulur hale gelir; Goethe *hakkında* yazılmış olanları Goethe'nin yazdıklarından daha fazla okur ve Faust efsanesini Goethe'nin *Faust*'undan daha büyük bir gayretle ve tecessüsle tetkik eder. Bürger, "İnsanlar Leonora'nın gerçekte kim olduğu sorusu üzerine bir sürü malumat ihtiva eden hacimli eserler kaleme alacaklar," demişti, şimdi bunun Goethe'nin durumunda harfî harfine gerçekleştiğini görüyoruz, çünkü şimdi Faust ve Faust efsanesi üzerine bu nitelikte bir sürü yorum ve açıklamaya sahibiz. Bunlar tamamen bu sözünü ettiğimiz karaktere sahiptirler ve öyle de kalacaklardır. Muhtevayı biçime bu tercih ediş güzel bir Etrüsk vazosunun biçim ve bezemesini bir tarafa bırakıp imal edildiği balçık ve renkleri kimyasal bir incelemeye tabi tutan bir adamın durumuyla aynıdır.

Ele alınan *konu* aracılığıyla etkileyici olma ve böylelikle halkın bu uğursuz eğilimine yaranma çabası değer yahut üstünlüğün başka bir yerde değil doğrudan *biçim*de arandığı yazı dallarında mutlaka eleştirilmeli ve kınanmalıdır; sözgelimi şiir alanındaki eserlerde olduğu gibi. Bununla birlikte tiyatroları ele aldıkları konu sayesinde doldurmaya çalışan çok sayıda kötü oyun yazarına rastlarız. Mesela bunlar sahneyi, hayatları dramatik hadiselerden ne kadar yoksun olursa olsun her türden şöhretli insanla dol'durur-lar; hatta kimi zaman onunla birlikte sahneye çıkacak kişilerin ölmesini bile beklemezler.

Burada sözünü ettiğim madde ve biçim arasındaki ayrım sohbet bakımından da doğrudur. Bir insanın gerçek anlamda sohbet edebilmesini sağlayan temel nitelikler zekâ, yargı gücü, nükte ve neşeliliktir; bunlar sohbete *biçim* kazandırırlar. Ne var ki sohbetin *muhtevası*—bir başka söyleyişle bir kimsenin bir başkasıyla üzerine konuşabileceği *şey*, yani onun bilgisi öyle uzun boylu insanın dikkatinden kaçmaz. Eğer bu çok sınırlı ise, çok istisnai bir derecede

yukarıda zikredilen biçimsel niteliklere sahip olmadıkça sohbetin hiçbir kıymeti olmayacaktır; çünkü onun malzemesi herkesçe bilinen insanlık ve tabiat ile ilgili sıradan şeylerle sınırlı olacaktır. Bununla beraber eğer bir insan sözünü ettiğimiz bu nitelikler bakımından herhangi bir noksanlığa, fakat diğer taraftan sohbetini kıymetlendirecek bu türden bir bilgiye sahip ise durum tam tersi olacaktır; bu değer o zaman bütünüyle onun sohbetinin muhtevasına bağlı olacaktır, çünkü bir İspanyol atasözüne göre *mas sabe el necio en su casa, que el sabio en la agena.**

Bir düşünce ancak sözcüklerin sınır çizgisine ulaştığı ana kadar gerçekten yaşar; ondan sonra derhal donar ve hayatiyetini kaybeder; hal böyle iken yine de eski zamanların fosilleşmiş hayvanları ve bitkileri kadar uzun ömürlüdür. Gerçekte çok kısa olan ömrü derhal kristalleşiveren bir billur tanesi ile mukayese edilebilir.

Bir düşünce ifade edilir edilmez (ya da sözcüklerini bulur bulmaz) içimizdeki varlığını yitirir, yahut en derin anlamıyla keskinliğini ve ciddiyetini kaybeder. Başkaları için varolmaya başlarsa içimizde hayatiyetten kesilir; nasıl ki bir çocuk dünyaya gelmesiyle anasından uzaklaşırsa. Keza şair de söylemiştir:

Ihr müsst mich nicht durch Widerspruch verwirren!
Sobald man spricht, beginnt man schon zu irren.**

Goethe

* (Bir aptal kendi işini (evini) akıllı bir adamın başkalarınınkini bildiğinden daha fazla bilir.)

** (Metne sıkı sıkıya bağlı bir çeviri pek bir anlam ifade etmeyeceğinden belki yorum yoluyla şöyle söylemek maksadı daha iyi ifade edebilir: "Ayak dirememeniz benim haynmadır, ne zaman ki dile gelirsiniz asıl odur benim felaketim." Tema zengin çeşitlemeleriyle Thomas Mann'dan takip edilebilir.)

* * *

Yürümek için baston ne ise düşünce için kalem de odur, fakat nasıl ki insan en kolay bastonsuzken yürürse, en kusursuz biçimde de elinde kalem yokken düşünür. İnsan ancak yaşlanmaya başladığında bir baston kullanmayı ister, (baston artık onun için bir yük değil, bir yardımcıdır) kalem de böyledir.

* * *

Her nasılsa bir kere akılda yer etmiş, yahut onda vücut bulmuş bir *varsayım*, bir fikir dış dünyadan ancak kendisi için yararlı ve kendisiyle türdeş (mütecanis) olan malzemeyi aldığı kadarıyla bir organizmanınkine benzer bir hayat sürer; öte yandan kendisi için zararlı ve kendisine yabancı olan malzeme ya baştan reddedilir ya da eğer alınması gerekli ise, tekrar tamamen dışarı atılır.

* * *

Hiciv yahut *yergi*de soyut ve belirsiz tabirler tıpkı cebirde olduğu gibi somut ve belirli nicelikler yerine kullanılmalıdır. Ayrıca canlı bir insanın vücudunda kullanılan teşrih bıçağı gibi sakınarak kullanılmalıdır, kadavra üzerinde olduğu gibi değil; hayatını kaybetme tehlikesi karşısında güvenli olmayan bir tecrübedir bu.

* * *

Bir eserin *ölümsüz*leşmesi için ziyadesiyle çok mükemmeliyetlere veya harikuladeliklere sahip olması gerekir, öyle ki bunların *hepsini* birden anlayıp değerlendirecek bir insan öyle kolay kolay bulunamaz; dolayısıyla çağlar boyunca bunların kâh birini kâh diğerini anlayıp takdir edecek insanlar çıkacaktır; bu eserin itibarını uzun yüzyıllar boyunca ve sürekli değişen ilgilere karşın muhafaza etmesi anlamı-

na gelir, çünkü önce bir anlamda, daha sonra bir başka anlamda takdir edileceğinden ilgi hiçbir zaman tükenmeyecektir.

Böyle bir eserin yazarı, yani nesiller boyunca yaşama iddiasında olan bir yazar bütün dünyada çağdaşları arasında boş yere takdir edilmeyi bekleyen bir insan olabilir ancak, aşikâr farklılığı onu başka herkese karşı belirgin bir kontrast, çarpıcı bir tezat haline getirir. Hatta eğer diyar diyar dolaşan sürgün Yahudi* gibi nesiller boyunca yaşamış olsaydı bile kendi çağında nasılsa gene öyle olurdu;** sözün kısası o, Ariosto'nun söylediği gibidir—*Io fece natura, e poi ruppe lo stampo.**** Eğer bu böyle olmamış olsaydı, düşüncelerinin diğer insanların düşünceleri gibi neden kaybolup gitmediği anlaşılamazdı.

Neredeyse her çağda, isterdebiyattaistersanatta, eğer bütünüyle yanlış bir fikir, bir görenek yahut bir tarz revaçta ise onun hayranlık uyandırdığını görürüz. Vasat akıl sahipleri bunları nerede olursa olsun elde edip hayata geçirmek için mantık sınırlarının ötesinde bir gayret ve çaba sarf ederler. Ama akıllı adam bunlara kanmaz ve metelik vermez, dolayısıyla o, moda olan şeylerden her zaman uzak durur. Birkaç yıl sonra halk da işin iç yüzünü anlar ve hak ettiği ne ise ona o muameleyi gösterir; ve şimdi o artık herkesin güldüğü bir şey olup çıkmıştır ve bütün bu moda eserlerin herkesin hayranlığını celbeden renkleri çirkin biçimde inşa edilmiş duvardan düşen alçılar gibi birer birer dökülürler: ve aynı şekilde harap viran durumdadırlar.

* (Ortaçağda yaygın olan bir efsanenin, Haçınısırtında taşıyan Mesih'in kapısının önünde soluklanmasına izin vermediği için dünyanın sonuna kadar yeryüzünde dolaşmaya mahkûm edildiği söylenen merkezi figürü.)

** Yada: ... gene de kendisini aynı konumda bulurdu.

*** (Doğa ona damgasını vurur, ardından da kalıbı parçalar.)

Esaslı yanlışlığının uzunca bir zamandır gizlice farkında olduğumuz bir fikrin nihayet bir dayanak bulmasına ve hem şaşayla hem de alenen ilan edilmesine üzülmemeli, bilakis sevinmeliyiz. Nasıl olsa onun yanlışlığı kısa bir zaman sonra hissedilecek ve nihayetinde aynı şekilde hem gürültüyle hem de alenen ilan edilecektir. Deyiş yerinde ise sonunda patlayan bir çıban gibi bütün cürufat ortaya saçılacaktır.

* * *

Zamanımızda çalakalem yazmaktan meydana gelen oluk oluk mürekkep sarfiyatına ve dolayısıyla gittikçe yükselen beş para etmez süprüntü kitaplar seline karşı *edebiyat dergileri* bir bent, bir set işlevi görmelidir. Çünkü onların kitapları hatır gönül gözetmeden, doğru ve adil şekilde değerlendirmeleri gerekir ve (bu sayede) yetersiz yeteneksiz bir yazarın kaleminden çıkma her kitap müsveddesi, (satın almakla) boş bir kafanın boş bir kesenin yardımına koştuğu her çalakalem yazı örneği, dolayısıyla yayınlanmış olan kitapların onda dokuzu acımasızca kırbaçtan (süzgeçten) geçirilmelidir. Böylelikle onlar halkın zamanını çalmak ve parasını aşırmak için yazar ve yayıncının perde arkasından el ele verip besledikleri alçak ve haysiyetsiz bir hoşgörüyle bu tür şeyleri cesaretlendirmek yerine yazma hevesini zaptu rapt altına alarak, hilekârlığa ve sahtekârlığa karşı koyarak görevlerini yapacaklardır.

Yazarlar genellikle profesörler veya edebiyatla uğraşan kimselerdir, ücretleri düşük ve gelirleri yetersiz olduğundan bunlar çoklukla paraya ihtiyaçları olduğu için yazarlar. İmdi böylelerinin hedefleri ortak olduğu için çıkarları da ortaktır, birbirlerine sıkı sıkıya bağlıdırlar ve birbirlerini desteklerler: Her birinin mutlaka bir diğeri için edecek bir çift iyi sözü vardır. Bunun neticesini edebiyat dergilerinin konusunu teşkil eden berbat kitaplarla ilgili övgü dolu ifadelerde görürüz, dolayısıyla onların düsturları şu olmalıdır:

"Yaşa ve yaşat!" (Çünkü halk yeni olanı okumayı iyi olanı okumaya tercih edecek kadar saftır.)

Acaba çalakalem yazılmış en değersiz süprüntüleri hiçbir zaman övmemiş, kusursuz olanı hiçbir zaman yermemiş veya karalamamış ya da insanların dikkatini başka bir yöne saptırmak amacıyla çeşitli meziyetleri olan bir eseri tilki kurnazlığıyla önemsiz diye geçiştirmemiş olmakla övünebilecek birisine rastlanmış mıdır, böyle birisi var mıdır? Her zaman öne çıkarılacak kitapları dostların tavsiyesine, yandaşların hatırına, hatta yayıncıların verdiği rüşvete binaen değil, önemleriyle orantılı olarak büyük bir dürüstlükle ve titizlikle seçmeyi hedefleyen bir dergi var mıdır? Fevkalede övgüye mazhar olmuş veya şiddetle eleştirilmiş bir kitapla karşılaşır karşılaşmaz bu konuda bir acemi olmayan herkes neredeyse mekanik bir şekilde dönüp yayıncı şirketin ismine bakmaz mı? Kitap eleştirileri halkın hayrına olacak yerde genellikle yayıncıların ve satıcıların menfaatleri için kaleme alınmaz mı?

Eğer böyle olmayıp da sözünü ettiğim türden bir edebiyat dergisi olmuş olsaydı o zaman her kötü yazarın, her beyinsiz derlemecinin, başkalarının kitaplarını araklayan her fikir hırsızının, gözü başkalarının makamlarında olan her yetersiz, kabiliyetsiz filozof taslağının, kurumundan geçilmeyen her renksiz soluksuz şair müsveddesinin yazma arzusuyla yanıp tutuşan parmakları, sefil ve beceriksiz karalamalarının yayınlanır yayınlanmaz kaçınılmaz olarak çıkarılacağı böyle bir teşhir direği tehlikesi karşısında felç olurdu. Bu, kötü eserlerin sadece faydasız değil, aynı zamanda kuşku duyulmaz biçimde zararlı da olduğu edebiyat için gerçek bir kazanç olurdu. İmdi kitapların çoğu kötüdür ve çoğunun hiç yazılmamış olması gerekirdi; dolayısıyla şimdilerde eleştiri şahsi mülahazaların etkisi altında ve accedas socius, laudes lauderis ut absens* düsturu doğrultusunda ne kadar az ise övgünün de o kadar az olması gerekir.

* (Ahbap ol ve takdir et ki arkanı döndüğünde sen de övülebilesin.)

Toplumda her köşe başında rastladığımız ahmak, beyinsiz insanlara karşı zorunlu olarak gösterilen hoşgörünün edebiyatı da içine alacak şekilde genişletilmesi kesinlikle yanlıştır. Edebiyatta böyle kimseler davet edilmedikleri yere izinsiz giren küstahlar ve ukalalardır ve burada kötü olana fırsat vermemek iyi olan için bir ödevdir, çünkü kötü olanı göremeyen kimse iyi olanı da göremez. Genel olarak ifade etmek gerekirse kökünü toplumsal ilişkilerde bulan *nezaket* edebiyatta yabancı ve çoğu kez oldukça zararlı bir unsurdur, çünkü o kötüye iyi denilmesini talep eder, dolayısıyla bilim ve sanatın hedeflerinin doğrudan hasmıdır.

Tabiatıyla benim görmek istediğim türden ideal bir edebiyat dergisi, bozulması imkânsız bir dürüstlükle nadir rastlanır bilgiyi ve daha da nadir olan yargı gücünü birleştirmiş olanlarca çıkarılabilir ancak. Dolayısıyla bütün Almanya bir araya gelse bile böyle *bir* edebiyat dergisini zor çıkarır; fakat o zaman adil bir Areopagus* gibi ortaya çıkacak ve üyelerinin hepsi başkaları tarafından seçilecektir. Ne ki bunun yerine edebiyat dergileri şimdi üniversite loncaları veya edebiyat hizipleri, hatta belki de perde gerisinden yayıncılar ve onların satıcıları tarafından kitap ticaretinin yararına yönetilmektedir; ve genellikle iyi eserlerin gün yüzüne çıkıp sesini duyurmasını engelleyen bir geri zekâlılar ittifakı hüküm sürmektedir. Bu sebepten ötürüdür ki Goethe bile edebiyat dünyasında tanık olunan sahtekârlığa başka hiçbir yerde tesadüf edilemeyeceğini söylemişti; bu meseleyi *Willen in der Natur*, §22 "Fizyoloji ve Patoloji"'de daha derinlemesine ele almıştım.

Her şeyden evvel her türlü edebi sahtekârlığın kalkanı, yani isimsizlik veya imzasızlığın (*die Anonymität*) ortadan kaldırılması gerekirdi. Bu, edebi dergilere halkı ikaz edip uyaracak dürüst eleştirmeni, yazar ve taraftarlarının öfkesi-

* [Gr. *Areiospagos*, Ares Tepesi, Atina'da en yüksek mahkemenin toplandığı yer. Bu isimle adlandırılmasının sebebi görülen ilk davanın Neptun'un, oğlunu öldürmekle suçladığı Ares'in (Mars) davası olmasıydı.]

ne ve husumetine karşı koruma bahanesi altında sokuldu. Fakat bu türden tek bir duruma karşı, söylediğinin arkasında duramayacak insanın her türlü sorumluluktan sıyrılmasına veya hatta yayıncıdan maddi bir beklenti içinde, halka kötü bir kitabı tavsiye edecek kadar alçak ve paragöz kişinin utancını gizlemesine hizmet etmekten başka bir işe yaramayacak yüz tanesi olacaktır. Ayrıca bu, çoğu kez eleştirmenin anlaşılmazlığını, önemsizliğini, yetersizliğini örtmeye de hizmet eder. İmzasızlığın (dolayısıyla bilinmezliğin) gölgesi altında güvende olduklarını hisseder etmez bu adamların gösterdikleri cüretkârlık ve küstahlığa, ne türden edebî hilelere başvurmayı göze alabildiklerine inanmak imkânsızdır. Nasıl ki her derde deva ilaçlar vardır, ister kötüyü övmüş ister iyiyi eleştirmiş olsun önemli değil, bütün isimsiz imzasız eleştirmenlere hitap eden *evrensel bir karşı eleştiri* de olmalıdır: "Aşağılık herif, senin adın bu! Çünkü maske takıp kılık değiştirmek ve saklanıp gizlenmeye lüzum duymaksızın ortada dolaşanlara saldırmak dürüst ve namuslu bir insanın yapacağı iş değildir, bunu ancak alçak, rezil, namussuz kimseler yapar. Bu yüzden senin adın bu aşağılık herif!" *probatum est.*•

Rousseau, *Nouvelle Héloïse*'nin önsözünde şöyle diyordu: *tout honnête homme doit avouer les livres qu'il publie.*•• Düz bir anlatımla bu, "her dürüst insan yazdığına ismini koyar" anlamına gelir ve genel geçer olumlu önermeler *per contrapositionem* tersine çevrilebilir.••• Bunun eleştirilerin genel karakteri olan atışma yazıları (*polemischen Schriften*) için daha da fazla geçerli olduğunu belirtmeye lüzum yoktur. Riemer, *Mittheilungen über Goethe* isimli kitabına yazdığı önsözün xxix. sayfasında söylediklerinde tama-

• (Kendini gösterdi, doğruladı, kanıtladı vs.)

•• (Her onurlu adam yayınladığı kitaba imzasını atmalı ve onun sorumluluğunu üstlenmelidir.)

••• (Yani yazdığına ismini koymayan, imzasını atmayan adamın dürüstlüğünden söz edilemez.)

men haklıdır: "Sizinle yüzyüze gelmeyi göze alan açık bir hasım namuslu ve akıllı bir insandır, onunla anlaşabilir, barışabilir, uzlaşabilirsiniz. Buna mukabil yüzünü saklayan gizli bir düşman *alçak, korkakbir şerefsiz*dir, bir eleştirinin yazarı olduğunu kabul edecek cesarete sahip değildir. Onun görüşünün kendisi için bile bir kıymeti yoktur,* onun peşinde olduğu tek şey tanınmadan bilinmeden, yaptıklarının cezasını çekmeden sıkıntısını kusmanın verdiği gizli zevktir." Bu Goethe'nin görüşü olabilir, çünkü o çoğu kez bunu Riemer aracılığıyla dile getiriyordu. Rousseau'nun kuralı genel olarak basılmış her satır için geçerlidir. Maskeli bir adamın kalabalığa nutuk çekmesine veya bir toplantıda konuşmasına izin verilir mi? Keza onun başkalarına saldırmasına ve onların üzerine eleştiriler yağdırmasına izin verir miyiz? O, daha içeri adımını atar atmaz tekme tokat kapı dışarı edilmez mi?

Basın özgürlüğü denen şey sonunda Almanya'ya da ulaştı ve çok geçmeden en rezil ve onur kırıcı bir şekilde kötüye kullanılmaya başlandı. En azından isimsiz imzasız veya takma isim konulmuş her yazı yasaklanarak bir düzenlemeye gidilmeliydi, ki matbuatın her köşede yankılanan borazanlarıyla halkın önünde (kim ne söylüyorsa) söylediklerinin sorumluluğunun idrakinde olsun; en azından, eğer hâlâ sahipse, şerefiyle haysiyetiyle konuşsun, değilse o zaman söylediklerinin bedelini ismiyle ödesin. İsmini imzasını saklamayarak yazanlara isim imza kullanmaksızın saldırmak aşikâr ki namussuzluktur. İmzasız eleştiriler kaleme alan birisi başka insanlarla ve onların yapıp ettikleriyle ilgilenen dünyadan söylediklerini saklayan veya onların önünde bunların *arkasında durmak istemeyen* bir adamdır, o bu yüzden ismini saklar. Ve böyle bir şey hiç hoş görülebilir mi? Hiçbir yalan imzasız eleştiriler kaleme alan birisinin başvurmaktan geri durmayacağı yalan kadararsız ve

* Ya da: Dile getirdiği görüşleri kendisi bile ciddiye almaz

yüzsüz değildir; aslında o sorumsuzun tekidir. Her türlü isimsiz imzasız eleştiri, sahtekârlığın ve düzenbazlığın peşindedir. Bu yüzden nasıl ki polis sokaklarda yüzümüzde maske ile dolaşmamıza izin vermiyorsa isimsiz imzasız yazılara da göz yummamalıdır.

İsimsiz imzasız yayınlanan edebiyat dergileri, hiçbir ceza görmeksizin cehaletin bilginliği, ahmaklığın cins zekâyı yargılamaya koyulduğu ve halkın aldatılıp dolandırıldığı, beş para etmez süprüntüleri göklere çıkarmak suretiyle zamanının çalındığı, parasının cebinden aşırıldığı ve yine bütün bunların hiçbir ceza görmeksizin yapıldığı yerlerdir. İsimsizlik imzasızlık her türlü edebi sahtekârlığın sığınağı ve özellikle yayıncı namussuzluğunun kalesi değil midir? Bu yüzden derhal önüne geçilmeli ve yasaklanmalıdır; bir gazetedeki her makale her zaman yazarının ismiyle yayınlanmalıdır ve yayıncı imzanın doğruluğunun ağır sorumluluğunu üzerine almalıdır. En önemsiz adam bile yaşadığı yerde tanındığı için dergilerdeki veya gazetelerdeki yalanların üçte ikisi böylelikle kaybolacak ve birçok zehirli dilin cüretkârlığı ve küstahlığı sınırlanmış olacaktır. Şimdilerde Fransa'da bu meselenin bu şekilde üstesinden gelinmektedir.

Ne var ki böyle bir yasaklama yapılmadığı sürece bütün dürüst yazarlar ağız birliği ederek isim imza kullanmama durumunu halk önünde her gün, her saat ifade edilen en ağırküçümseme işaretiyle damgalamalı ve gayrı meşru ilan etmelidir. İmza atılmaksızın yazılan eleştirinin aşağılık, namussuz bir şey olduğu mümkün olan her yolla bildirilmelidir. Her kim imzasız olarak bir eleştiri yazar ve bir fikrî münakaşaya dahil olursa *eo ipso** halkı aldatıp kandırmaya ya da kendisini tehlikeye atmadan başkalarının şöhretine zarar vermeye çalıştığı tersi ispatlanıncaya kadar doğru kabul edilmelidir. Ve her ne zaman imzasını atmayan bir eleştirmenden söz etsek, hatta bunu tamamen gelişigüzel ve onda bir hata, kusur bulma niyetiyle yapmasak bile, ondan

* (Bu eylemiyle.)

ancak şu ifadelerle söz etmeliyiz: "falanca yerdeki yüreksiz isimsiz namussuz" ya da "şu gazetedeki veya dergideki maskeli, isimsiz rezil", vb. Yaptıkları işten dolayı kibirlenip kurumlanmalarına mani olmak için böyle adamlardan söz ederken kullanılması gereken doğru ve münasip dil gerçekten budur.

Her insan ancak kim olduğunu görmemize yardımcı olacak kadar şahsına dikkat edilmesi konusunda bir talepte bulunabilir, böylece biz kiminle karşı karşıya olduğumuzu biliriz, ama ortada tanınmaz bir halde maskeyle dolaşan arsız yüzsüz birisinin buna hakkı yoktur. Tam tersine böyle birisi *ipso facto** yasaklanır ve yasadışı ilan edilir. Ὀδυσσεύς οὔτις Bay Hiç kimsedir (*Herr Niemand*) ve bu Bay Hiç kimsenin aşağılık bir herif olduğunu ilan etmek herkese düşen bir vazifedir. Bu yüzden her imzasız eleştiri yayınlayan kimseye, özellikle karşı eleştirilerde, derhal adıyla, yani sahtekâr ve alçak diye seslenmek gerekir ve korkaklıkları yüzünden bazı haysiyetsiz yazar sürüsünün yaptığı gibi ondan asla "dürüst, namuslu, onurlu eleştirmen" diye söz etmemek gerekir. Bütün şerefli ve namuslu yazarların hep bir ağızdan hitabı, "ismini saklayan bir sokak iti!" olmalıdır. Ve şimdi eğer herhangi birisi saldırıya uğramış böyle bir adamın üzerindeki sis halesini araladığından ve onu kulağından tutup öne çıkardığından dolayı insanlar arasında seçkin bir yer edinirse baykuşlar böyle bir oyunu seyretmekten zevk duyacaklardır. Eğer kulağımıza bir iftira çalınırsa ilk öfke patlaması genellikle "Kim söyledi bunu?" sorusudur. Fakat isimsizlikten cevap gelmez.

Bilhassa bu imzasız eleştirmenlerin saçma küstahlıklarından birisi de krallara özgü "biz" zamirini kullanmalarıdır, halbuki onların sadece tekil tonda değil, aynı zamanda "alçak ve âciz bendeleri, yüreksiz kurnazlığım, maskeli yetersizliğim, sefil sahtekârlığım" ve benzeri ifadelerle alabildiği-

* Durumun gereği olarak anlamında Latince hukuk terimi. (Ed. n.)

ne mahviyetkâr ve küçültücü bir eda ile konuşmaları icap eder. Maskeli dolandırıcıların, "mahalli bir edebiyat dergisindeki sütunlarının" karanlık deliklerinden tıslayan kör kurtçukların kendilerinden bu şekilde söz etmeleri uygundur ve şimdi birisinin onların bu işlerini durdurmasının zamanı gelmiştir. Edebiyat dünyasında isimsizlik ne ise günlük hayatta da dolandırıcılık yahut sahtekârlık odur. "Ya dilini tut ya da sana aşağılık herif denilecektir" diye seslenilmelidir onlara. O zamana kadar hiç vakit kaybetmeksizin her imzasız eleştiriye "hilekârlık, dolandırıcılık" sözcüğünü ekleyebiliriz.

Bu iş belki para getirebilir, ama kesinlikle şeref ve haysiyet kazandırmaz. Çünkü saldırılarında Bay İsimsiz su katılmamış Bay Aşağılıktır ve bire yüz bahse girebiliriz ki her kim ona bu ismi vermeye yanaşmaz ise bunu halkı kandırmak amacıyla yapıyordur. Ancak isimsiz kitaplar isimsiz eleştirmenler tarafından eleştirildiği zaman hak yerini bulmuş olur. Genel olarak ifade etmek gerekirse isimsizliğin ortadan kalkmasıyla birlikte edebi sahtekârlıkların yüzde doksan dokuzu sona erecektir. Bu iş yasaklanıncaya kadar her fırsat çıktığında buna imkân ve zemin hazırlayan adam (İsimsiz Eleştiri Enstitüsü Başkanı ve Yöneticisi) para ile beslediklerinin işledikleri suçlardan dolayı doğrudan sorumlu tutulmalıdır ve yaptığı işin bize kullanma hakkını verdiği bir tavır ve eda benimsenmelidir ona karşı. Ben kendi hesabıma isimsiz bir eleştiri barakası yerine bir kumarhane veya bir kerhane işletmeyi tercih ederim.

Kimliği meçhul bir eleştirmen tarafından yazılmış bir makaleyi yayına hazırlayıp neşreden adam sanki onu kendisi yazmış gibi bundan sorumlu tutulmalıdır; nasıl ki işçileri tarafından yapılmış kötü bir işten bir usta yahut idareci sorumlu tutuluyorsa. Bu suretle o adam hak ettiği ne ise o şekilde muamele görecektir, yani muaşeret kurallarının öngördüğü saygıdan yoksun, törensiz merasimsiz bir başına kalacaktır.

Bir yazarın imzasını gizlemesi edebi bir sahtekârlıktır, ki derhal ona karşı "Be adam, madem başka insanlara söylediğin şeyi kabule yanaşmıyorsun, ne diye tutmazsın o kara çalıcı dilini?" feryatları yükselmelidir.

İmzasız bir eleştiri isimsiz bir mektup kadar müessirdir ancak ve bu yüzden aynı ihtiyatkârlıkla daha doğrusu güvensizlikle, yaklaşılmayı hak eder. Yoksa böyle bir *société anonyme*'i* temsil etmeye ses çıkarmayan bir adamın ismini dostlarının dürüstlüğünün güvencesi olarak mı kabul etmek isteriz?

Başından itibaren ismini imzasını saklayan eleştirmen aldatıp dolandırmaya çalışan bir sahtekâr olarak kabul edilmelidir. *Saygın* edebiyat dergilerindeki eleştirmenler buna duyarlıdırlar ve eleştirilerine imzalarını atarlar. İsim imza koymayan eleştirmen halkı dolandırmayı ve yazarların şöhretlerine zarar vermeyi ister, bunlardan ilkini genellikle yayıncıların veya kitapçıların kazancı için, ikincisini ise gıpta ettiği yazara kinini kusmak için yapar. Sözün kısası edebiyat dünyasındaki bu isimsiz imzasız eleştiri yayınlama sahtekârlığına behemahal son verilmelidir.

* * *

Üslup zihnin fizyonomisidir ve mizaç yahut kişilik için bedenin fizyonomisinden daha güvenli bir ipucu sunar.** Bir başka kimsenin üslubunu taklit etmek bir maske takmaya benzer. Maske ne kadar güzel olursa olsun cansız olduğu için çok geçmeden yavan ve tahammül edilmez bir şey haline gelir; dolayısıyla tasavvur edilebilecek en çirkin çehre bile olsa değil mi ki canlıdır, maskeden daha iyidir. O nedenledir ki Latince yazan ve eski yazarların üslubunu

* Anonim topluluk. (Ed. n.)

** (Bu bölümün dahaiyi anlaşılabilmesi için dizinin ikinci kitabındaki *Seçkinlik ve Sıradanlığın İnsan Çehresindeki Belirtileri* başlıklı bölüme bakınız.)

taklit eden yazarlar esasen bir maskenin ardından konuşurlar; söyledikleri muhakkak ki işitilir, fakat fizyonomilerini, demem o ki üsluplarını görmek mümkün değildir. Ne var ki *kendi kendilerine düşünebilen*—taklide yeltenecek kadar alçalmayacak kimselerin, sözgelimi Scotus Erigena, Petrarcha, Bacon, Descartes, Spinoza ve birçok başkalarının Latince yazdıklarında üslubu müşahede etmek mümkündür.

Üslupta yapmacıklık gereksiz yere yüz ekşitmek* gibi bir şeydir. Bir insanın yazdığı dil ulusunun fizyonomisidir; bu Greklerin dilinden Karayip Adaları yerlilerinin diline kadar, büyük farklılıklar gösterir.

Bir başka yazarın üslubundaki kusurları araştırmaktan geri durmamalıyız, böylelikle biz de kendi üslubumuzda aynı hatalara düşmekten sakınabiliriz.

* * *

Bir yazarın ürettiği şeylerin değerine dair geçici bir değerlendirmede bulunmak için üzerine düşündüğü mesele hakkında bilgi sahibi olmak ya da onun hakkında ne düşündüğünü bilmek gerekli değildir—böyle bir şey insanı onun eserlerinin tamamını okumaya zorlardı—fakat öncelikle onun *nasıl* düşündüğünü bilmek yeterli olacaktır. Bir yazarın üslubu onun *nasıl* düşündüğünün, onun düşüncelerinin temel doğasının ve genel *niteliğ*inin tam bir dışavurumudur. Üslup bir insanın, üzerine düşündüğü *konu*, yahut o konu hakkında düşündükleri her ne olursa olsun, bütün düşüncelerinin *şekli* tabiatını ele verir ve bunun her zaman aynı kalması gerekir. Deyim yerinde ise üslup bir kimsenin bütün fikirlerinin, ne kadar çeşitli olursa olsun yoğrulup şekillendiği hamurdur. En yakın köye yürümesinin ne kadar zaman alacağını soran birisine görünüşte anlamsız gibi görünen "Yürü bakalım" cevabını verdiğinde Eulenspi-

* (Yani surat yapmak veya acayip ifadeler takınmak.)

egel'in maksadı bir insanın yürüyüşünden belirli bir zamanda ne kadar yol alacağını görmekti. Ve tıpkı bunun gibi bir yazarın birkaç sayfasını okuduğumda onun bana ne kadar yardım edebileceğini (beni nereye götürebileceğini) anlarım.

Her vasat yazar kendi tabii üslubunu maskelemeye çalışır, çünkü kalbinin derinliklerinde benim söylediğim şeyin doğruluğunu bilir. Bu onu öncelikle her türlü dürüstlük yahut *naiflik* fikrinden vazgeçmeye zorlar, bu nitelik kendi üstünlüklerinin farkında olan ve dolayısıyla kendilerine güvende herhangi bir noksanlıkları olmayan üstün kafalara mahsus bir ayrıcalıktır. Sözgelimi sıradan akla sahip insanlar için düşündükleri gibi yazmaya karar vermek kesinlikle mümkün değildir; çünkü onlar böyle yapacak olsalar, eserlerinin muhtemelen çok basit ve çocukça görünebileceği gibi bir düşünce içerisindedirler ve böyle bir düşünce onlara zor gelir. Bununla beraber yine de büsbütün değersiz olduğu söylenemez. Eğer dürüstçe çalışmaya koyulsalar ve gayet basit bir şekilde, düşündükleri sıradan fikirleri düşündükleri biçimiyle ifade etmeye çalışsalar, okunabilirler ve hatta kendi alanlannda öğretici bile olabilirler. Fakat onlar bunun yerine gerçekte göründüklerinden çok daha derin bir şekilde düşündükleri intibaını uyandırma, okuru buna inandırma gayreti içerisindedirler.

Neticede söylemeleri gereken şeyleri zorlama ve çetrefil bir dille söyler, yeni sözcükler uydururlar ve düşüncenin etrafında dolanan ve onun üzerini örten uzayıp giden cümleler kaleme alırlar. Söylemek istedikleri şeyi, biri aktarıcı diğeri onun üzerini örtücü olmak üzere iki ayrı çabanın arasında bocalayıp dururlar. Derin ve allâme görünmek için o düşünceyi süsleyip püsleyip muhteşem göstermeye çalışırlar ve böylelikle insanlarda elan algıladıklarından çok daha fazla şey olduğu fikrini uyandırırlar. Dolayısıyla kimi zaman düşüncelerini parça parça yazarlar, söylediklerinden çok daha fazlasını kasteder gibi görünen kısa, müphem, muğ-

lak, paradoksal cümleler (bu yazım türünün en harikulade örneği Schelling'in doğa felsefesi üzerine incelemelerinde bulunur) karalayıverirler; kimi zaman da ifadelerinin derin anlamını anlaşılabilir hale getirmek için sanki bir telaş ve heyecan havası oluşturmak* lüzumlu imiş gibi, düşüncelerini bir laf kalabalığıyla ve en tahammül edilmez tafsilatlarla ifade ederler—halbuki çok önemsiz olmasa da gayet basit bir düşüncedir söz konusu olan (bunun sayılamayacak kadar çok örneği, Fichte'nin halka malolmuş eserlerinde ve isimleri zikre değmez başka yüzlerce zavallı mankafanın felsefi risalelerinde mevcuttur); ya da yazarken benzemeye çalışmaktan büyük zevk duydukları belli bir üslup—sözgelimi κατ' εξοχην (*kat' e'xokhen*)** derin ve bilimsel bir üslup tutturmaya çalışırlar, öyle ki öbür tarafta okuyucu içi boş, düşünceden yoksun, uzun, dolambaçlı cümlelerin uyuşturucu etkisiyle azap ve işkenceler içerisinde kıvranır durur (bunun örnekleri özellikle bütün ölümlülerin en küstahlarının, Hegelcilerin genellikle *Jahrbücher der wissenschaftlic-hen Literatur* adıyla bilinen Hegel gazetelerinde (*Hegelzeitung*) bol miktarda bulunur); ya da zeki ve kıvrak bir üslup hedeflerler, ki sanki bununla hedefleri insanları çıldırtmaktır ve bu türden daha başka birçok duruma rastlanabilir.

Sayesinde *nascetur ridiculus mus*'u*** geciktirmeye (böylesi şiddetli sancılardan sonra doğan bu küçük gülünç yaratığı gözlerden saklamaya) çalıştıkları bütün bu çabalar çoğu kez gerçekte kastettikleri şeyin anlaşılmasını güçleştirir. Ayrıca kendi başlarına hiçbir anlam ifade etmeyen, ne var ki belki bunlardan bir şey anlayacak birisi çıkar umu-

* (Ya da ortalığı yaygaraya boğmak.)

** (Türünün en seçkin en kusursuz örneği.)

*** ("Dağ fare doğurdu." Horatius, *Ars Poetica*, 139:
Parturiunt montes: nascetur ridiculus mus
Quanto rectius hic, qui nil molitur ineptel
dic mihi, musa, virum, captae post moenia trojae,
qui mores hominum multorum vidit et urbes.)

duyla kimsenin sesini çıkaramadığı cümleler, hatta uzun ve gösterişli cümleler yazarlar. Bu tür bütün çabaların temelinde düşüncelerin yerine sözcükleri satmak için her zaman yeni yollar bulmak isteyen, yeni ifadeler ya da yeni bir anlamda kullanılan eski ifadelerle, her türden deyim ve terkipleri eğip bükmelerle işte bu denli acı verici biçimde hissettikleri şeyin eksikliğini telafi etmek için daha akıllı görünmekten başka bir derdi olmayan bıkıp usanmaz bir çabadan başka hiçbir şey yoktur. Bu amacı göz önünde tutan yazarların üslup olarak önce birini ardından bir başkasını denemelerini görmek eğlendiricidir; böylelikle onlar aklı maskelemeye çalışırlar:* bu maske tecrübesiz olanları belki bir müddet aldatabilir, fakat neticede bunun ölü bir maskeden başka bir şey olmadığı anlaşılır, o zaman bu bir eğlence konusu olur ve bir başkasıyla değiştirilir.

Bu tür bir yazarın kimi zaman sanki şiddetli veya vahşi duygularla sarhoşmuşçasına *dithyrambos*** tarzında yazdığını görürüz; kimi zaman, hatta bir sonraki sayfada, tıpkı çağdaş kıyafetlere bürünmüş müteveffa Christian Wolf gibi, görkemli, tumturaklı, allamece bir eda ile, bıktırıcı bir tafsilatçılıkla, kılı kırk yaran bir tahlil merakıyla yazar. Anlaşılmazlık maskesi en uzun ömürlü olanıdır; buna her zaman en mutlu sonuçlarıyla, ilk kez Fichte tarafından geliştirilip, Schelling'in kusursuz hale getirdiği, sonunda en yüksek zirvesine Hegel'de ulaştığı Almanya'da rastlanır sadece. Ne var ki yazmanın en kolayı kimsenin anlayamayacağı şekilde yazmaktır; öte yandan derin meseleleri herkesin anlayacağı biçimde yazmaktan daha zor bir şey yoktur. *Anlaşılmaz* olan *anlayışsız* (akılsız) olana akrabadır ve her zaman anlaşılmazlığın altında büyük düşünce derinliğinden ziyade gizli bir esrar perdesine bürüyerekgizli bir şaşırtmacanın bulunması galip ihtimaldir. Eğer yazar gerçekten akıllı ise yukarıda zikrettiğim bütün sanatlar lüzumsuzdur,

* (Yani üslübu aklı temsil eden bir maske olarak kullanırlar.)

** Dionysos şenliklerinde, Dionysos şerefine söylenen korolu şiir. (Ed. n.)

çünkü o bir insanın olduğu gibi görünmesine izin verir ve Horatius'un söylediği şeyi bütün zamanlar için doğrular:

*scribendi recte sapere est et principium et fons.**

Fakat bu yazarlar zümresi yerine bir başkası ikame edilemeyecek tek ve yegâne maden olan altının yerini almak üzereyüzlercefarklı terkip deneyen maden işçilerine benzerler. Tersine bir yazar kendisini gerçekte sahip olduğundan daha fazla akıl ve anlayışa sahipmiş gibi göstermeye kalkışma çabasından korumalıdır, onun kendisini en başta koruması gereken şey budur; çünkü bu okurda tam tersi yönde bir kuşku uyandırır, zira bir insan mahiyeti her ne olursa olsun her zaman gerçekten sahip olmadığı şeyi taslar. Ve işte bu sebepten ötürüdür ki bir yazarı *naif* diye nitelendirmek onun için bir övgü ifadesidir, çünkü bu onun kendisini olduğu gibi gösterebileceğine (yahut göstermekten çekinmesine gerek olmadığına) delalet eder. Umumiyetle gayrı tabii olan her şey her yerde itici olurken naiflik insanı her zaman kendisinecezbeder. Keza her gerçek düşünür düşüncelerini mümkün olduğunca saf, açık, belirgin ve veciz bir şekilde dile getirmeye çalışır. Bu yüzdendir ki basitlik her zaman sadece hakikatin değil, fakat aynı zamanda dehanın işareti olarak da kabul edilmiştir. Üslup, güzelliğini dile getirilmiş olan düşünceden alır, hâlbuki sadece düşünür gibi yapan (yani düşünürlük taslayan) yazarlar için düşüncelerin üsluptan dolayı güzel olduğu söylenir. Üslup düşüncenin silüetinden başka bir şey değildir; ve müphem yahut berbat bir üslupla yazmak bön veya tutarsız bir kafa** anlamına gelir.

Şu halde birinci kural *yazarın söyleyecek bir şeyinin olmasıdır*, hatta iyi bir üslup için neredeyse bu kendi başına yeterlidir. Ah, ne azim meseledir bu! Ne var ki bu kuralın

* *"Sağduyu iyi üslubun kaynağı ve kökenidir."*

** (Ya da: kör veya karmaşık düşünce.)

ihmali Almanya'daki, özellikle Fichte'nin döneminden bu yana filozof ve genel olarak söylemek gerekirse, bütün düşünür yazarların en temel ayırt edici özelliğidir. Bütün bu yazarların söyleyecek hiçbir şeyleri olmadığı halde bir şeylere sahipmiş gibi *gözükme* arzusu hemen ilk bakışta kendisini ele verir. Bu üslupçuluk yahut yapmacıklık sözüm ona üniversite filozofları tarafından icat edilmiş bir şeydir ve her yerde hatta çağın birinci sınıf yazarlarında bile kendisini hemen hissettirir. Bu *lestileempesé** denilen ve sözü gereksiz yere uzatan sıkıcı, hantal üslubun olduğu kadar, sanki iki hatta birçok anlama sahipmiş gibi görünen zorlama ve muğlak üslubun; ve aynı şekilde hiçbir faydası olmayan tumturaklı üslubun ve son olarak değirmen taşı gibi boyuna dönüp duran ve tıpkı onun gibi sersemleten karmakarışık laf kalabalığının, bir türlü sonu gelmeyen saçma sapan gevezeliğin örtüsü altında en korkunç düşünce sefaletini gizleme tarzının anasıdır. Bu son olarak sözünü ettiğimiz türden yazılar saatlerce okunsa da içinden tek bir fikir, açık seçik ifade edilmiş tek bir düşünce yakalanmaz. Bu yazım tarzının en kusursuz örnekleri Halle'de yayımlanan *Halleschen*'de, daha sonra *Deutschen Jahrbücher* denilen dergide bol miktarda mevcuttur. Söylenmeye değer herhangi bir şeyi olan kimse onu yapmacık ve gayrı tabii ifadeler, çetrefil deyimler ve karanlık telmihler içinde gizleme lüzumu duymaz. Tam tersine o bunu olabildiğince yalın, açık ve naif biçimde dile getirmesini bilir ve dolayısıyla hedefini bulmayacağından (beklenen etkiyi uyandırmayacağından) en küçük bir kuşku duymaz. O itibarla her kim biraz önce sözü geçen araçlara başvurursa bununla ancak düşüncesinin, aklının ve bilgisinin sefaletini ele verir. Sırası gelmişken geçmeyelim, Almanlar alışkanlığın zorlamasıyla bu nevi her türden laf kalabalığını yazarın gerçekten ne demek istediğine dair en küçük bir fikir elde etmeksizin

* (Katı ve aşırı ciddi üslup.)

sabırla sayfa sayfa okurlar. Onun üzerine boş yere kafa patlatırlar, bütün bunların tam olması gerektiği gibi olduğunu düşünürler ve onun bu zırvaları sırf yazmak için yazdığını fark etmezler.

Buna mukabil fikirce zengin iyi bir yazar hemen başından okurun güvenini kazanır ve okur onun gerçekten ve içtenlikle *söyleyecek bir şeyleri* olduğuna inanır; ve bu akıllı okuyucuya yazarı dikkatli bir şekilde takip etme sabrı verir. Bu tür bir yazar her zaman kendisini en doğrudan ve en basit bir tarzda ifade eder, bunun tek nedeni onun gerçekten söyleyecek bir şeyleri olmasıdır; çünkü o okuyucuda başka bir şey değil, kendi kafasındaki düşünceyi uyandırmayı arzu eder. Dolayısıyla o Boileau ile birlikte diyebilir—

"Ma pensée au grand jour partout s'offre et s'expose,
Et mon vers, bien ou mal, dit toujours quelque chose;" •

buna mukabil daha önce sözü geçen yazarlar için aynı şairin sözleriyle *et qui parlant beaucoup ne disent jamais rien*•• denebilir. Keza kendilerini mümkün olduğu kadar *belirgin* bir şekilde ifade etmekten uzak durmak yine bu tür yazarların ayırt edici özelliğidir, öyle ki (bu yolla) ihtiyaç hâsıl olduğunda bir güçlükten yakayı sıyırmak (kaçacak bir delik bulmak) her zaman mümkündür; bu sebepten ötürüdür ki her zaman daha *soyut* ifadeleri seçerler: oysa akıllı insanlar daha *somut* ifadeleri tercih ederler daima; çünkü bunlar söz konusu meseleyi daha yakın bir görüş menziline (muhakeme alanına) taşırlar, ki bu her türlü ispatın temelidir.

Soyut ifadeleri bu tercih ediş çok sayıda misalle teyit edilebilir: Aşağıdaki özellikle gülünç bir örnektir. Son on yılın Alman edebiyatında "neden olmak" (*bewirken*) yahut

• ["*Düşüncelerim her yerde gün ışığına açıktır ve şiirim her zaman, ama iyi, ama kötü, bir şeyler söyler.*"]

•• [Çok şey konuşur, ama asla hiçbir şey söylemez.]

"meydana getirmek" (*verursachen*) yerine neredeyse her yerde "kayıtlamak" ya da "koşullandırmak" (*bedingen*) fiillerinin kullanıldığını görüyoruz. Daha soyut ve daha belirsiz olması nedeniyle (böyle bir tercih) ima ettiğinden daha azını söyler (yani "bununla" yerine "bunsuz olmayarak" gibi) ve dolayısıyla her zaman geriye açık bir kapı bırakılmış olur; kabiliyetsizliklerinin gizli bilinci kendilerine *açık* ve *belirli* ifadelerin her türlüsüne karşı sürekli bir korku esinlediği için bu arka kapı doğrusu onların işine gelir. Oysa başka uluslar için bu, edebiyatta ahmakça ve hayatta kötü ve arsız olan her şeyi hiç vakit kaybetmeksizin taklit etme yönündeki ulusal eğilimin bir neticesidir sadece; her iki durumda da bu onun yayılma hızıyla doğrulanır. İngilizler gerek yazdıklarında gerekse yaptıklarında kendi yargılarına bağlıdırlar; fakat bu başka hiçbir ulus hakkında Almanlar için olduğu kadar az geçerli değildir.* Sözünü ettiğimiz bu durumun neticesinde "neden olmak" (*bewirken*) ve "meydana getirmek" (*verursachen*) fiilleri son on yılın edebiyatında neredeyse bütünüyle kalkmıştır ve insanlar her yerde "koşullandırmak"tan (*bedingen*) dem vurmaktadır. Bu durum karakteristik biçimde gülünç olduğu için zikre değerdir.

Günübirlik yazıp çizenlerin kalem ellerindeyken ancak yarı yarıya akılları başındadır, ki bu durum onların akıl eksikliğini ve yazılarının usandırıcılığını izah eder; haddizatında kendi sözlerinin anlamını kendileri de anlamazlar, çünkü ifadeleri kalıp olarak alırlar ve onları bellemeye çalışırlar. Bu sebepten ötürüdür ki yazarlarken bir araya getirdikleri şey sözcüklerden ziyade ifadelerdir (*phrases banales*).** Bu da onların en ziyade ayırt edici özelliklerinin, açık seçik ifade edilmiş düşünceler bakımından (gözlerden kaçması imkânsız) sefaletlerinin nedenini izah eder; esa-

* (Ya da: Bu hususta kendileri için övücü şeyler söylenebilecek son ulustur Almanlar.)

** (Basmakalıp ifadeler.)

sen onlar düşüncelerine damgasını vuracak (böyle bir) kalıptan yoksundurlar, çünkü onların kendilerine ait açık düşünceleri yoktur; bunun yerine onlarda sözcüklerin, yaygın ifadelerin, iyice aşınmış konuşma tabirlerinin ve moda kalıpların belirsiz, karanlık örgüsünü (iç içe geçişlerini) buluruz.* Neticede onların bu sisli buğulu yazım tarzları eski usulle yapılmış baskıya benzer.

Buna mukabil akıllı insanlar yazdıklarında bizimle *gerçekten* konuşurlar ve bu sebepten ötürü hem bizim ilgimizi çekmeye hem de bizi eğlendirmeye** muvaffak olurlar. Sadece *akıllı yazarlar* kullanımlarına hakkıyla dikkat ederek sözcükleri bir araya getirir ve onları titizlikle seçerler. O nedenledir ki onların üslupları ile yukarıda sözü edilen yazarlarınki arasında, *gerçek* bir ressam elinden çıkmış bir resimle bir şablon marifetiyle yapılmış basmakalıp tablo arasındakine benzer bir ilişki vardır.*** Birinde her bir sözcük, tıpkı her bir fırça darbesi gibi, özel bir anlama sahiptir, oysa diğerinde her şey mekanik biçimde yapılmıştır. Aynı ayrım müzikte de gözlemlenebilir. Çünkü dehanın eserlerini her zaman ve her yerde kendine mahsus biçimde mümtaz kılan, bir bakışta ayırt etmemizi mümkün kılan ak-

* Elbiseler nasılsa çarpıcı deyimler, özgün söyleyişler, yerinde ve isabetli ifadeler de öyledir. Yeniyken gösterişli ve etkileyicidirler. Fakat çok geçmeden herkesçe benimsenirler, böylece kısa zamanda yıpranır ve pırıltılarını yitirirler ve sonunda etkileyiciliklerini bütünüyle kaybederler.

** (: *zu beleben und zu unterhalten,* aynı zamanda canlandırmaya ve beslemeye de.)

*** *Vasat kimselerin çalakalem yazdıkları şeyler* kâğıt üzerine deyim yerinde ise sanki bir *şablon* marifetiyle çiziktirilmiştir ve dolayısıyla esasını sadece basmakalıp deyimler ve ifadeler oluşturur. Bunlar herkesin ağzına pelesenk olmuştur ve üzerinde hiç düşünülmeksizin yazıya aktarılırlar. Ama üstün bir kafa hiç zorlanmadan, her cümlesini, her deyimini halihazırda ilgilendiği ne ise onunla donatmasını (ona o rengi vermesini) bilir.

in her yerde mevcudiyetidir; ve Lichtenberg'in gözlemi, yani Garrick'in* ruhunun, vücudunun bütün kaslarında mevcut olduğu (*Allgegenwart der Seele Garricks*) tespiti de buna benzer.

Yukarıda sözü edilen yazıların *usandırıcı*lığına** gelince bu konuda genel olarak iki tür usandırıcılıktan—nesnel ve öznel usandırıcılıktan bahsetmek mümkündür. *Nesnel* usandırıcılık biçimi konuştuğumuz şeye dair eksiklikten, vuzuhsuzluktan—bir başka söyleyişle yazarın ifade edeçek mükemmelen açık bir fikre yahut bilgiye sahip olmamasından kaynaklanır. Çünkü eğer bir yazar herhangi bir konuda açık bir fikre yahut bilgiye sahipse, onu ifade etmek, insanlarla paylaşmak onun en başta gelen amacı olacak ve bu amacı hep göz önünde bulundurarak çalışacaktır, dolayısıyla ortaya attığı fikirler her zaman her yerde açık seçik ifade edilecektir, öyle ki ne lüzumsuz tafsilatlara boğulacak, ne anlamsızlıkla ve vuzuhsuzlukla malul olacak ve dolayısıyla ne de usandırıcı olacaktır. Hatta en temel fikri yanlış olsa bile, böyle bir durumda dahi o açık seçik düşünülmüş ve üzerine kafa yorulmuş olacaktır; bir başka söyleyişle en azından şeklen doğru olacak ve ortaya konulan şeyin her zaman bir değeri olacaktır. Buna mukabil aynı sebepten ötürü nesnel olarak *yorucu, bıktırıcı* olan bir eserin hiçbir zaman bir kıymeti olmaz. Keza *öznel* usandırıcılık sadece izafidir: Bunun nedeni okurun, eserin konusuna ilgi duymaması ve ilgi duyduğu şeylerin de çok sınırlı bir mahiyete sahip olmasıdır. Dolayısıyla en kusursuz eser şu veya bu kimseye öznel olarak usandırıcı gele-

* (David Garric (1716-1779). Meslek hayatına şarap tüccarı olarak başlayıp, *III. Richard*'daki rolüyle üne kavuşmuş İngiliz aktör. Daha sonra Dr. Samuel Johnson'ın çevresinde yer almış ve ömrünün son yıllarında hatırı sayılır bir servetle Hampton'a çekilip komediler ve farslar yazmıştır.)

** (: *die Langweiligkeit*, aynı zamanda tekdüzelik.)

bilir, *tam tersine*, en berbat eserin şu veya bu kimse için öznel olarak oyalayıcı yahut eğlendirici olabileceği gibi: Çünkü ya kitabın konusu ya da yazarı (o kimsenin) ilgisini çekiyordur.

Keşke Alman yazarlar bir insanın eğer mümkünse büyük bir kafa gibi düşünmesi buna mukabil başka her insan ile aynı dili konuşması gerektiğinin farkına varmış olsaydılar! Kim bilir ne büyük bir faydası olurdu bunun onlara.. İnsanlar olağanüstü şeyleri söylemek için herkesin kullandığı dili kullanmalılar, fakat tam tersini yapıyorlar. Hiçbir kıymeti olmayan fikirleri muhteşem, görkemli sözcüklere büründürmeye çalıştıklarına ve çok sıradan düşüncelerine en acayip, en işitilmedik, en yapmacık, en nadir ifadeleri giydirdiklerine tanık oluyoruz. Cümleleri sürekli olarak yerden bir metre yüksekte cambaz ayakları üzerinde dolaşır durur. Tumturaklı ifadelerden hoşlanmalarına ve genellikle görkemli, mübalağalı, kibirli-kurumlu, hakikatsiz ve cambazane üslupla yazmalarına gelince, bu konuda onların pirleri, (*Shakespeare'in* Henry IV, Bölüm II, Sahne v, Perde 3'deki) dostu Falstaff tarafından bir keresinde en sonunda dayanamayıp *"Yalvarırım ne söyleyeceksen bu dünyadan bir adam gibi söyle"* diye kendisinden ricada bulunulan Pistol'dür. Misallere düşkün olanlara aşağıdaki ilanı tavsiye ediyorum:

"Kısa bir süre sonra gaz birikmesi adıyla bilinen fenomenlerin teorik bakımdan pratik bir bilimsel fizyoloji, patoloji ve terapisini yayınlıyoruz ki burada bu fenomenler organik ve nedensel bağlamları içinde, varlık ve özlerine göre, keza onları görünüşlerinin ve etkinliklerinin tamlığı içinde, hem bilimsel hem de genel olarak insan bilgisi cihetinden koşullandıran, dahili ve harici bütün genetik etkenleri bakımından da sistematik biçimde tanımlanıp açıklanmaktadır. *L'art de peter** isimli Fransızca eserin

* (Yellenme Sanatı.)

notlar, düzeltmeler ve açıklayıcı yorumlarla birlikte serbest bir çevirisi."•

Alman dilinde Fransızların stile empesé•• tabirine tam olarak karşılık gelen herhangi bir ifade yoktur; fakat sözü edilen şeyin kendisi alabildiğine yaygındır. Gayrı tabiilikle yahut yapmacıklıkla birleştiğinde, toplum içi münasebetlerde suni ciddiyet, şatafat ve doğallıktan uzaklık ne ise, bu da edebiyatta odur; ve aynı derecede tahammül edilmezdir. Akıl yoksunluğu (zihin kütlüğü) üzerine bu elbiseyi geçirmeye isteklidir; nasıl ki günlük hayatta karşılaştığımız budala kimseler yapma bir ağırbaşlılığa ve şekilperestliğe düşkündürler.

Bu *yapmacık, tumturaklı* üslupla yazan bir yazar ayak takımı yerine konulmaktan veya böyleleriyle karıştırılmaktan korktuğu için kendisini cicili bicili elbiselerle süsleyip püsleyen kimseye benzer: Bir tehlike ki en berbat giysileri içerisinde bile olsa bir *soylu* asla korkmaz böyle bir şeyden. Dolayısıyla nasıl ki ayak takımından birisi elbiselerindeki belli bir şatafat ve gösterişle ve *tiré à quatre épingles*••• tanınırsa, sıradan bir yazar da üslubuyla kendisini ele verir.

• Metin burada ister istemez biranlam kalıbına sokulacak şekilde çevrilmiştir, aslı şikâyet konusu olan şeyi çok daha çarpıcı biçimde gösterir: *Nächstens erscheint in unserm Verlage: Theoretisch-praktisch wissenschaftliche Physiologie, Pathologie und Therapie der sogenannten Blähungen, worin diese, in Ihrem organischen Zusammenhänge, ihrem Seyn und Wesen nach, wie auch mit allen sie bedingenden, äußern und innern, kausalen Momenten, in der ganzen Fülle ihrer Erscheinungen und Bethätigungen, sowohl für das allgemein menschliche, als für das wissenschaftliche Bewußtseyn, systematisch dargelegt werden: eine freie, mit berichtigenden Anmerkungen und erläuternden Exkursen ausgestattete Uebertragungdes Französischen Werkes: l'art de peter.*)

•• Yapmacıklı üslup. Sözü gereksiz yere uzatan, sıkıcı hantal üslup anlamında. (Ed. n.)

••• İki dirhem bir çekirdek (görünme arzusuyla).)

Bununla beraber bir insanın tam olarak konuştuğu gibi yazmaya kalkışması da bir hatadır. Her yazım tarzı haddizatında her türlü üslubun atası olan abidevi-görkemli üslup* ile belli bir akrabalık bağına sahip olmalıdır; dolayısıyla bir kimsenin konuştuğu gibi yazması neredeyse tersi kadar, yani yazdığı gibi konuşmaya çalışması kadar kusurludur. Bu, yazarı ukala yapar ve aynı zamanda anlaşılmasını güçleştirir.

Anlatım muğlâklığı ve vuzuhsuzluk her zaman ve her yerde çok kötü bir işarettir. Bu türden yüz vakadan doksan dokuzu düşünce vuzuhsuzluğundan kaynaklanır; ve bu da neredeyse her zaman düşüncenin kendisinde esaslı biçimde yanlış ve çelişkili, uyuşmaz bir şeyin varlığına delalet eder. Zihinde doğru bir düşünce uyandığında hemen (kendisi için) anlatım sarahati aramaya başlar ve çok geçmeden ona ulaşır, çünkü açık düşünce uygun ifadesini çok kolay bulur.

Düşünme kabiliyetine sahip bir insan her zaman kendisini açık, sarih, anlaşılabilir ve kapalılıktan uzak sözcüklerle ifade edebilir. Güç, karanlık, çetrefil ve ikircikli ifadelere başvuran yazarlar kesinlikle söylemek istedikleri şeyin ne olduğunu tam olarak bilmiyorlardır: Onun hakkında belki sadece müphem bir bilince sahiptirler, ki hâlâ kendisini düşünceye yerleştirmeye (düşünce olarak şekillendirmeye) çabalar; keza bunlar aynı zamanda gerçekte söyleyecek hiçbir şeye sahip olmadıklarını kendilerinden ve başka insanlardan gizlemeyi arzu ederler. Tıpkı Fichte, Schelling ve Hegel gibi bunlar da bilmedikleri şeyi biliyor, düşünmedikleri şeyi düşünüyor ve söylemedikleri şeyi söylüyor gözükme sevdasındadırlar.

O halde söyleyecek, aktaracak gerçek bir şeye sahip olan bir insan onu açık seçik bir tarzda, olabildiğince kapalılıktan uzak bir üslupla ifade etmeye çalışmaz mı? Quinti-

* (:*Lapidarstil*, Lat. *lapidarius*, taş kesme, oyma, hakketme ustası, *lapis* (aid. *lapidis*) taş.)

lianus daha önce söylemişti (*Institutiones oratoriae,* kit. II, bl. 3)—*plerumque accidit ut faciliora sint ad intelligendum et lucidiora multo, quae a doctissimo quoque dicuntur... Erit ergo etiam obscurior, quo quisque deterior.**

Bir yazar *bilmecemsi* ifadelerden (muammalarla bezeli bir üsluptan) kaçınmalı, gerçekten söyleyeceği bir şey var mı yok mu bunu tam olarak bilmelidir. Alman yazarları bu kadar küt ve bön (yavan ve sıkıcı) yapan şey ifade belirsizliğidir. Bunun tek istisnası bir insanın ifade etmek istediği şeyin şu veya bu bakımdan uygun olmayan bir mahiyete sahip olduğu durumlardır.

Nasıl ki dile getirilmek istenen şeyde (ölçüsü ayarlanmamış) her abartı genellikle yazarın hedeflediği şeyin tam tersini meydana getirirse, sözcükler de düşünceyi anlaşılabilir hale getirmeye, ama ancak belli bir dereceye kadar hizmet eder. Eğer sözcüklere bundan daha fazla yüklenilirse (ya da sözcükler bu sınırın ötesine taşacak şekilde üst üste yığılırsa) ifade edilecek, aktarılacak düşünceyi daha da karanlık hale getirirler. Bu hedefi tam on ikiden vurmak bir üslup meselesi ve ayırt etme melekesi işidir; çünkü her lüzumsuz sözcük amacının gerçekleşmesine mani olacaktır. Voltaire şu cümleyle bunu söylemek istiyordu: *l'adjectif est l'ennemi du substantif.*** Fakat doğrusunu söylemek gerekirse, yazarların çoğu lüzumsuz sözcüklerle düşünce sefaletlerini gizlemeye çalışırlar.

Dolayısıyla okunmaya değer olmayan her türlü tafsilatçılıktan ve anlamsız düşünceleri-müşahedeleri birbiri ardına sıralamaktan kaçınmak gerekir. Bir yazar okurunun zamanı, yoğunlaşma gücü ve sabrı konusunda hasis davranmalıdır (bu konularda okuru gereksiz yere zorlamamalıdır); bu suretle o okuru önündeki şeyin titiz ve dikkatli bir okuma-

* ("*Yüksek eğitim görmüş bir insanın söylediği şeyler genellikle anlaşılması daha kolay ve daha açık şeylerdir... Dolayısıyla bir insan ne kadar az eğitim görmüş ise o kadar karanlık ve anlaşılmaz yazacaktır.*)

** "*(S)ıfat ismin düşmanıdır.*"

ya değer olduğuna ikna eder ve onun için harcadığı emek ve çabayı kendisine fazlasıyla ödeyeceğine inandırır. Söylemeye değer olmayan anlamsız bir şeyi yazmaktansa iyi bir şeyi söylemeden geçmek her zaman daha akıllıcadır. Bunun tam tatbiki Hesiodos'un şu düsturudur: πλέον ἡμισυ παντος (*pleon haemisu pantos*).* Esasen her şey söylenmez. *Le secret pour itre ennuyeux, c'est de tout dire.*** Dolayısıyla eğer mümkünse sadece öz! Sadece cevher! Sadece temel mesele! Asla okurun kendi kendine düşüneceği hiçbir şeye yer verme!

Küçük bir düşünceyi anlatmak için çok sayıda sözcük kullanma her zaman her yerde vasatlığın en şaşmaz işaretidir; buna mukabil çok sayıda düşünceyi birkaç sözcüğe giydirmek seçkin kafaların hiçbir zaman aldatmayan belirtisidir.

Çıplak hakikat her zaman en güzelidir ve ifadesi ne kadar basit ise bırakacağı izlenim de o kadar derindir; bunun nedeni kısmen dinleyicinin zihnini, ikincil düşüncelerle dikkati dağılmış olmaksızın, doğrudan ele geçirmesidir, kısmen de retorik yahut belagat sanatlarıyla ifsat edilmediğini yahut aldatılmadığını, bilakis bütün tesirin şeyin kendisinden geldiğini hissetmesidir. Sözgelimi insan hayatının boşluğunu hangi haykırış Eyyub Peygamber'inkinden daha güzel ifade edebilir?—*Homo, natus de muliere, brevi vivit tempore, repletus multis miseriis, qui, tanquam flos, egreditur et conteritur, et fugit velut umbra.****

Bu sebepten ötürüdür ki Goethe'nin naif şiiri Schiller'in belagat sanatlarına dayalı şiirinden kıyas kabul etmez de-

* (*Yarım bütünden daha fazladır.*)

** (Tekdüze ve sıkıcı olmanın sırrı her şeyi söylememizde saklıdır.)

*** Ya da şöyle: Sözgelimi insan hayatının boşluğu üzerine hangi haykırış Eyyub Peygamber'in şu sözlerinden daha dokunaklı, daha etkileyici olabilir? "*İnsan ki kadından doğmuştur, günleri kısadır ve sefaletle doludur. Birçiçekgibi topraktan çıkar, vurulurgider. Birgölgegibi kaçar ve asla durduğu yerde durmaz.*"

recede daha büyüktür. Yine bu sebepten ötürü birçok halk şarkısı üzerimizde bu kadar büyük bir tesir bırakır. Bir yazar her türlü lüzumsuz belagat sanatlarından, her türlü mübalağadan kendisini korumalıdır ve genel olarak, tıpkı mimaride olduğu gibi, süslemede aşırılıktan, her türlü ifade fazlalığından kaçınmalıdır—bir başka söyleyişle o üslupta *edebi-iffeti* (*keusch*) hedeflemelidir. Fazla ve lüzumsuz olan her şey (kaçınılabilecekken kullanılan her sözcük) zararlı bir etki meydana getirir. Basitlik ve naiflik kanunu güzel sanatların tümü için geçerlidir, çünkü en yüce olan şeyle kabili teliftir (yani aynı zamanda hem basit hem yüce olmak mümkündür).

Kütlük ve *sıkıcılık* arkasındakini gizleme amacıyla her türlü biçime bürünür. Kibirlilik, kurumluluk, samimiyetsizlik, zorlama nezaket ve burnu havadalık ve daha başka yüzlerce kılıkta görünebilir, ama asla *naiflik* kılığında değil, çünkü daha oraya gelmeden nefesi tükenir, takati kesilir ve onun yerine safi budalalık ve ahmaklık üretir. Hatta iyi bir kafa bile *naif* olmayı göze alamaz, çünkü yavan ve sefil görünecektir; dolayısıyla nasıl ki çıplaklık güzelliğin giysisi ise, *naiflik* de dehaya özgü şeref kaftanıdır.

Gerçek ifade kısalığının en başta gelen şartı söylenmeye değer şeyi ve sadece onu söylemek, buna karşılık herkesin kendi kendine düşünebileceği şeylere dair her türlü ayrıntılı açıklamadan uzak durmak, buna özen göstermektir; bir başka şekilde söylemek gerekirse bu, insanın lüzumlu olan ile fuzuli olan arasında doğru ayrım yapmasına dayanır. Diğer yandan bir kimse asla sarahat ve açıklığı dilbilgisi kuralları şöyle dursun, veciz (kısa ve öz) olma uğruna kurban etmemelidir. Biraz daha az sözcük kullanmak uğruna bir düşüncenin ifadesini zayıflatmak (ifade bakımından yoksullaştırmak), yahut bir cümlenin anlamını karartmak veya bozmak hazin bir yargı yoksunluğunu gözler önüne serer. Fakat bu tam da bugünlerde bunca rağbet bulmuş olan sahte vecizlik (yanlış düşünülen kısalık ve öz-

lük) anlayışının yapmaya çalıştığı şeydir, çünkü yazarlar bu uğurda sadece amaca uygun sözcükleri değil, fakat en temel dilbilgisi ve mantık kurallarını bile ihmal edebilmektedirler.

Günümüzde Almanya'da ucuz edebiyatın emektar yazarları ateşli bir tutkuyla bu tür bir kısalık ve özlük için yanıp tutuşmakta ve inanılmaz bir ahmaklık ve budalalıkla bunun örneklerini vermeye çalışmaktadırlar. Bu tür yazarlar sadece tek bir fiile yahut sıfata farklı farklı görevler yükleyerek bir sözcüğü kaldırmakta ve böylelikle okuru deyiş yerinde ise karanlıkta el yordamıyla yolunu bulmaya zorlamakta, fakat aynı zamanda budalaca bir gayretkeşlikle ifade kısalığı ve üslup vecizliği olarak kabul ettikleri şeyi meydana getirmek amacıyla birçok bakımdan hiç yakışık almayan bir kelime ekonomisi de uygulamaya kalkışmaktadırlar. Bütün bir cümleye ışık tutabilecek bir şeyi atlayarak cümleyi okurun tekrar tekrar düşünerek çözmeye çalıştığı bir bilmeceye, bir muammaya dönüştürmektedirler..

Şimdilerde bunların söyleyişteki kısalık ve özlük bakımından sergiledikleri yetenekler sözcükleri saymaktan ve her ne pahasına olursa olsun bir sözcüğü, hatta sadece tek bir heceyi atmak için hilelere başvurmaktan öteye gitmemektedir. Üslup vecizliğini ve telaffuz kısalığını ancak bu bakımdan oluşturmaya çalışmaktadırlar. Dolayısıyla mantık, dilbilgisi veya ses/telaffuz değeri bakımından onların küt beyinlerinden kaçan her hece derhal atılıvermektedir ve bir ahmak böylesi kahramanca bir işi gerçekleştirir gerçekleştirmez yüzlercesi onun izinden gitmekte ve yaptığını neşeyle yapmaya çalışmaktadır. Ve hiç kimse böyle bir ahmaklığa sesini çıkarmamaktadır...

Genel olarak ifade etmek gerekirse, söylediklerimizin *açık-seçikliği* ve tamlığı pahasına *kısalık ve özlük* için en küçük bir fedakârlıkta bulunmamalıyız; çünkü bir dile değerini kazandıran bunların mümkünlyetidir. Ancak bunlar sayesinde bir dil, bir fikrin her ince kıvrımını ve her değişik

doğrultusunu tam ve sarih biçimde anlatmaya muvaffak olur ve dolayısıyla onun bir çuvalda gibi değil, yıkanıp asılmış ıslak bir kilim(in üzerin)de imiş gibi görünmesini sağlar. Bir yazarı klasikleştiren ince, güçlü, yalın, ama birçok anlama gebe üslup (sehl-i mümteni) kesinlikle bunlara dayanır. Dili *kesip biçmemiz* sayesinde tamamen kaybolan tam da söyleyişteki bu *açık-seçiklik* ve tamlık imkânıdır, öyle ki sözcük ekleri, ön ve son ekler ve benzer şekilde zarfı sıfattan ayıran heceler atılmakta, yardımcı fiiller kaldırılmakta, uzak geçmiş yerine yakın geçmiş kipi kullanılmaktadır vb. Şimdilerde bütün bunlar ortalığı kasıp kavuran fikri bir illet gibi Almanya'daki her kaleme bulaşıp onları etkisi altına almaktadır ve bu işte hepsi, İngiltere, Fransa ve İtalya'da asla böylesine genel geçer hale gelemeyecek bir beyinsizlikle birbiriyle yarışmaktadır; ve (yine bunlara da) kimse sesini çıkarmamaktadır.

Dilin bu şekilde kesilip biçilmesi bir bakıma, çok değerli bir parçanın daha sıkı ve sağlam bir şekilde paketlenebilmesi için küçük küçük parçalara bölünmesini andırmaktadır. Bu suretle dil sefilleşip yoksullaşmakta ve yarı anlaşılabilir bir meslek argosuna dönüşmektedir, Almancanın da çokgeçmedenbaşına gelecek olan budur..

Üsluba kısalık ve özlüğü veren ve onu veciz ve birçok anlama gebe kılan şey düşüncenin ağırlığı ve kıymetidir. Bu yüzden anlatımı kısaltmak için başvurulan ve yukarıda haklı olarak eleştirmiş olduğum sözcükleri kırpma, deyimleri kesip biçme, kısası şu alçak tağşiş* işi en son ihtiyaç duyulacak şeydir. Eğer bir yazarın fikirleri önemli, aydınlatıcı ve genel hatları itibariyle yazıya geçirilerek kayıt altına alınmaya değer ise, bunlar zorunlu olarak cümleleri dolduracak kadar cevher ve malzemeye sahip olacaklardır, ki cümlelere anlatım kazandıran ve bütün parçalarını hem dilbilgisi kuralları hem de sözel bakımdan eksiksiz kılan bun-

* Değerli bir şeye değersiz bir şey karıştırma. (Ed. n.)

lardır ve bu o kadar böyledir ki kimse artık bu cümleleri asla sathi, boş ya da yavan bulmayacaktır. Dolayısıyla her zaman sözcüklerin ve deyimlerin seçiminde titiz davranılmalı, cümlelerin kısa, yalın ve çok anlamlı olmalarına özen gösterilmeli ve böylelikle düşüncenin anlaşılabilir ve kolay anlatım bulmasına, hatta zarafetle açılıp salınmasına izin verilmelidir.

Bu yüzden bir yazar sözcüklerini ve söyleyiş biçimlerini kesip daraltmak yerine düşüncelerini genişletmeye çalışmalıdır. Eğer bir insan hastalıktan iyice zayıflamışsa ve artık eski elbiseleri ona çok büyük gelmeye başlamış ise, çare onları kesip daraltmak değil, sağlığına kavuşarak eski beden yapısını tekrar bulmaktır, ki o vakit bunlar onun üzerine tam olarak oturacaktır.

* * *

Alman edebiyatında bir üslup hatası olan *öznellik*, edebiyatın gittikçe yozlaşan durumu ve eski dillerin ihmal edilmesiyle gitgide daha da yaygın bir hal almaktadır, ama buna da yine Almanya'dan başka bir yerde rastlanmamaktadır. *Öznellikle* demek istediğim bir yazarın kastettiği ve söylemek istediği şeyi bilmesinin kendince yeterli olduğunu düşünmesi ve demek istediği şeyi okurun keşif gücüne bırakmasıdır. Okuru düşünerek kendisini sıkıntıya sokmaksızın, sanki tek yanlı bir konuşmayı sürdürüyormuş gibi yazar; halbuki bu bir çift taraflı konuşma, dahası okurun sorulan işitilemeyeceği için kendisini çok daha açık bir şekilde ifade etmesi gereken bir diyalog olmalıdır. Ve işte bu yüzden üslup öznel *değil* nesnel olmalıdır ve nesnel olması için de sözcüklerin doğrudan doğruya okuru yazarla tam olarak aynı şekilde düşünmeye zorlayacak şekilde seçilmesi gerekir. Bu ancak yazarın, çekim kanununa tabi olduklarının ölçüde düşüncelerin kafadan kâğıda, kâğıttan kafaya olduğundan daha kolay bir şekilde geçmesi gerektiğini aklın-

da tutması halinde mümkün olabilir. Dolayısıyla kâğıttan kafaya yolculuğa, yazar elinin altında bulunan her türlü araçla katkıda bulunmalıdır. Yazar bunu yaptığında sözcükleri, tıpkı tamamlanmış yağlı boya bir resmin etkisi gibi, tamamen nesnel bir etkiye sahip olacaktır; buna mukabil öznel üslup etkisi bakımından ancak duvardaki lekeler kadar açık ve belirgin olacaktır ve ancak hayal gücü bunlarla tesadüfen uyanmış kimse bu figürleri görebilecek, diğer insanlar ise sadece lekeleri ayırt edebilecektir. Sözü edilen bu ayrım genel olarak her yazım üslubu için geçerlidir, fakat çoğu kez belirli durumlarda bile takip edilebilir; sözgelimi daha yakınlarda yeni yayınlanmış bir kitapta okudum: *"Mevcut kitapların sayısını artırmak için yazmadım."* Bu yazarın demek istediği şeyin tam tersini ifade eder ve ayrıca saçmadır.

Dikkatsiz özensiz yazan bir yazar daha başından kendi düşüncelerine kendisinin çok değer vermediğini ispat etmiş olur. Onlara uygun gelecek en açık, en güzel ve en güçlü ifadeyi arayıp bulmak için gerekli olan tükenmez sabrın içimizde uyanması ancak düşüncelerimizin doğruluğuna ve önemine ikna olmak suretiyle mümkündür; nasıl ki insan kutsal kalıntıları yahut paha biçilmez derecede kıymetli sanat eserlerini altın yahut gümüş mahfazalara koyar. Bu sebepten ötürüdür ki eski yazarlar—ki düşünceleri kendi sözcükleriyle ifade edilmiş olduğundan binlerce yıllık dönemleri aşıp gelmiştir ve dolayısıyla saygın klasik unvanını taşırlar—her zaman özenle yazmışlardır. Gerçekten Platon'un *Devlet*'ine girişini farklı değişikliklerle yedi kez yazdığı söylenir. Buna mukabil Almanlar, tıpkı giyim kuşamlarındaki hırpanilik gibi, yazımda da üslup ihmalleriyle diğer bütün uluslardan daha fazla göze çarparlar, ki her ikisi de Alman ulusal karakterinin temelini teşkil eden özen-

sizlik ve ihmalkârlığın tezahürleridir. Nasıl ki giyim kuşama özen göstermeme bir insanın içinde bulunduğu topluluğu hafife aldığını ele verirse, aceleci, özensiz, derinliksiz, kötü bir üslup da yazarın okura sarsıcı saygısızlığını gösterir, ki o da böyle bir kitabı okumamakla bu saygısızlığı haklı olarak cezalandırır.

Bilhassa başkalarının eserlerini ucuz emektar yazarların en özensiz üsluplarıyla eleştiren eleştirmenlere tesadüf etmek eğlendiricidir. Bu bir yargıcın ev giysileri ve terlikleriyle mahkeme salonuna gelmesi gibi bir şeydir. Halbuki *Edinburg Review* veya *Journal des Savants* öyle mi! Nasıl da dikkatle ve özenle yazılmıştır oradaki yazılar! Hırpani ve pejmürde kılıklı bir adam görsem nasıl ki sohbet edip etmeme konusunda önce bir duraksarsam, elime aldığım herhangi bir kitabı da üslubunun özensizliği dikkatimi çeker çekmez fırlatmam bir olur.

Yaklaşık yüzyıl öncesine kadar bilginler özellikle Almanya'dakiler *Latince* yazıyorlardı. *Latince* yazanların hata yahut gaf yapmaları yüz kızartıcı, onur kırıcıydı. Fakat çokları zarif ve ince bir üslupla yazmaya ziyadesiyle özen gösteriyordu ve birçoğu da bunda muvaffak oluyordu. Fakat bu prangaları kırıp attıktan ve kendi dillerinde yazabilme becerisini ve rahatlığını kazandıktan sonra onların bunu daha büyük bir doğruluk ve zarafetle yapmaya özen göstermeleri bu konuda ziyadesiyle titizlenmeleri beklenirdi. Nitekim Fransa, İngiltere ve İtalya'da hâlâ böyledir, fakat ucuz, emektar yazarların yaptığı gibi, insanların söyleyeceklerini kirli ağızlarına gelen ilk ifadeyle, dilbilgisi ve mantık kurallarını hiçe sayarak, üslupsuz, izansız çiziktirmek için acele ettiği Almanya'da değil..

Bugün insanların çok azı bir mimarın inşa ettiği tarzda yazıyor. Mimar işe başlamazdan evvel (inşa edeceği binayı)

zihninde tasarlar, (sonra kâğıt üzerine) çizerek bir tasarı haline getirir ve bunu en küçük ayrıntısına kadar hayata geçirmek için düşünür. Tam tersine büyük çoğunluk sanki domino oynuyormuş gibi yazıyor. Ve tıpkı bu oyunda olduğu gibi, taşlar nasıl ki birbirine kısmen düşünüp tasarlayarak kısmen de tesadüfen eklenirse, onların cümlelerinin birbirini takip edişi ve birbiriyle bağlantıları da böyledir. Eserlerinin bir bütün olarak sonunda alacağı şekil ve önlerine yerleştirdikleri hedef hakkında, yaklaşık olarak bile bilgileri yoktur. Çoğu bundan habersizdir bile, mercanlar nasıl üst üste eklenirse onlar da öyle yazar. Cümleler cümlelere ulanır ve Tanrı bilir nerede ve nasıl sona erer. Ayrıca içinde bulunduğumuz zamanda hayat büyük bir *tırıs dansı*dır ve edebiyatta bu kendisini aşırı sathilik (derinlikten yoksunluk), hırpanilik ve pejmürdelik olarak gösterir.

İyi bir üslubun en başta gelen kuralı bir insanın belli bir zamanda sadece *tek* bir açık fikre sahip olabilmesi olmalı, dolayısıyla ondan bir ve aynı zamanda iki veya daha fazla şeyi düşünmesi beklenmemelidir. Fakat bir ana cümle bu amaçla küçük parçalara bölündüğünde oluşmuş olan yanıklara bu (birden fazla düşünceyi) parantez cümleler olarak sokuşturan yazar ondan bunu bekler. Böylelikle yazar onun kafasını gereksiz yere ve tamamen keyfi biçimde karıştırmış olur. Bu da yine öncelikle Alman yazarlarca ve onların diliyle, diğer canlı dillerden daha iyi bir şekilde yapılır. Doğru, Almanca bu tür bir yazım tarzı için uygundur, fakat bu durum onu meşru hale getirmez. Hiçbir düzyazı Fransızca yazılmış olan kadar kolay ve hoş biçimde okunmaz, bunun nedeni Fransızca'nın, kural olarak, böyle bir kusura meydan vermemesidir. Bir Fransız yazar düşüncelerini genellikle mümkün olan en mantıklı ve tabii düzen içinde sıralar ve dolayısıyla onları kolay ve uygun gelecek düşünme-değerlendirme sırası içinde okura

sunar, bu suretle okur bölünmemiş dikkatini sırası içinde bu düşüncelerin her birine verebilecek durumda olur. Halbuki bir Alman yazar düşüncelerini, bir düzine şeyi birbirinin ardına sunacağı yerde aynı anda söylemeye çalıştığı için tekrar tekrar kesip büktüğü bir cümle oluşturacak biçimde birbiri içine geçirip örgüleştirir. Ne söyleyeceksen önce birini sonra diğerini, birbiri ardına söyle, yarım düzine şeyi aynı anda ve karma- karışık biçimde değil! Okurun dikkatini çekmeye ve onu kaybetmemeye çalışmak yerine bizim Alman yazar okurun yukarıda zikredilen kavrayış birliği yasasını hiçe saymasını ve üç ya da dört fikri aynı anda düşünmeye çalışmasını ya da bu mümkün olmadığı için düşüncelerinin birbirini gergin bir telin titreşimleri kadar çabuk takip etmesini talep eder. Bu şekilde bir yazar *stile empesé*'sinin temelini atmış olur ve bu daha sonra en basit meseleleri ifade ederken kullanılan yapmacık, şatafatlı ve tafralı ifadelerle ve bu türden başka suni yöntemlerle kusursuzlaştırılır.

Almanların gerçek ulusal karakteri *donukluk* ve *hantallıktır*. Bu kendisini onların yürüyüşlerinde, yaptıkları işlerde, dillerinde, konuşup anlatmalarında, anlama ve düşünmelerinde, fakat özellikle yazım *tarz*larında, uzun, yorucu, hantal, girift ve çetrefil cümlelerden aldıkları zevkte gösterir. Nihayet cümlenin sonunda akıl bir sonuca varıncaya ve bilmeceler çözülünceye kadar hafıza kendisine zorla belletilen dersi öğrenmek için yalnız başına ve beş dakika sabırla bekler. Ama bu onların hoşuna gider ve bir de işin *içine* müşkülpesentliği, görkemliliği ve yapmacık σεμνότης'i* dahil edebilirlerse, yazar zevkten kendisinden geçecektir; Tanrı okurun yardımcısı olsun! Fakat her şeyden evvel bunlar genellikle en büyük anlatım çapraşıklığı ve belirsizliği için çalışırlar, ki böylelikle her bir şey sis bulutu içinde görünsün. Bununla gözetilenlerin başında, her anlama çekilebilecek, lüzum hasıl olduğunda başvurulacak bir arka kapı

* [Ciddiyet, ağır başlılık.]

açık bırakmak, ikinci olarak kendisine düşündüğünden daha fazlasını söyleme süsü veren bir tafra takınmaktır. Fakat aslında bu ayırt edici özelliğin altında yatan mahmurluk ve ahmaklıktır ve yabancıların Alman yazarlarından nefret etmelerine sebep olan tam da bunlardır, çünkü onlar karanlıkta el yordamıyla yürümekten hoşlanmazlar ve bu öylesine Almanlara mahsus görünen bir şeydir ki!

Bir dizi kutu gibi birbiri içine sokulan girift ara cümlelerle zenginleştirilmiş ve elmalı ördek yahnisi gibi sonradan içleri doldurulmuş ve önceden saate bakmadıkça uğraşıp çözmeyi göze alamayacağımız uzun cümleler hafızayı yormaktan (zahmet ve külfet altına sokmaktan) başka bir şeye yaramazlar. Halbuki esas devreye sokulması gereken anlayış ve yargı gücümüzdür, fakat onun etkinliği (ve işlekliği) tam da bu şekilde engellenmekte ve zayıflatılmaktadır. Çünkü bu tür bir ifade tarzıyla okura yarım yamalak tamamlanmış cümlelerden başka bir şey sunmamaktadır. Hafıza tıpkı yırtılıp atılmış bir mektubun parçaları gibi bu yarım cümleleri dikkatli bir şekilde toplamalı ve muhafaza etmelidir, ta ki bunlar daha sonra başka parçalar tarafından tamamlanıp bir anlam kazanıncaya kadar. Dolayısıyla okur bir müddet hiçbir şey düşünmeksizin, fakat sadece her şeyi hafızasına kaydederek okumalıdır ve sonunda önüne bir ışık düşeceğini, onun sayesinde üzerinde düşünecek bir şey elde edeceğini umut etmelidir. Okur böylece anlayacak bir şey edinmeden ezbere öğreneceği bir sürü şey kazanır. Besbelli ki bu kötü bir şeydir ve okurun sabrını istismar eder. Fakat vasat kafalar şaşmaz biçimde bu tür yazım tarzını tercih ederler, çünkü böylelikle okurun başka türlü derhal anlayacağı şeyi ancak belli bir zaman ve emek sarf ettikten sonra anlamasını sağlarlar, bu da yazarın okurun sahip olduğundan daha fazla bir derinliğe ve daha büyük bir anlama gücüne sahip olduğunu ispata hizmet edecektir. Bu da vasatların farkında olmaksızın ve insiyaki biçimde akli-fikri sefaletlerini gizlemeye ve tersinin benzerini

yahut görüntüsünü üretmeye çalıştıkları daha önce sözü geçen oyunlardan biridir. Bu bakımdan onların icat kabiliyetleri doğrusu şaşırtıcıdır.

Fakat bir fikri bir başkasıyla, tıpkı tahtadan bir haç oluşturacak şekilde, çaprazlama kesmek aşikâr ki aklı başında kimsenin kabul etmeyeceği bir iştir. Ne var ki bir yazarın içine tamamen farklı bir şeyi sokmak için söylemeye başladığı şeyi kesmesi ve böylece okurun önüne yarı bitmiş, henüz anlamı olmayan ve tamamlanıncaya kadar akılda tutulması gereken bir cümle bırakması durumunda yapılan tam da budur. Bu tıpkı misafirinin eline (şartlar elverirse) içinde bir şey belireceği umuduyla boş bir tabak tutuşturan ev sahibine benzer. Benzer bir amaçla kullanılan virgüller, metnin ortasındaki dipnotlar ve parantezlerle aynı kümeye dahildir; aslında bunların üçü ancak derece bakımından birbirinden ayrılır. Demosthenes ve Cicero zaman zaman araya bu türden parentez cümlecikler sokuşturmuşlarsa da, bunu yapmaktan geri dursalardı daha iyi olurdu.

Bu yazım tarzı parentez cümleler cümle içinde uygun gelen yere de değil, doğrudan bir cümleyi parçalayıp dağıtacak şekilde araya sıkıştırıldığında saçmalığının zirvesine ulaşmış olur. Sözgelimi nasıl ki bir kimseyi konuşurken bölmek küstahça bir şey ise, o kişinin aynı şeyi kendi kendisine yapmasının da bundan aşağı kalır yanı yoktur. Fakat ceplerini doldurmaktan başka bir şey düşünmeyen bütün kötü, özensiz ve çalakalem yazan yazarların birkaç yıldır tercih ettiği ve hoşlandığı yan cümleciklerle yapılan budur. Onların kitaplarının her sayfasında bunlardan en az beş tanesine rastlarız. Bunun esası bir cümleciği diğerine—mümkünse kuralla örneği aynı anda vermeliyiz—zamkla yapıştırmak için bölüp parçalamaya dayanır. Ne var ki onlar bunu sadece tembellikten ya da haylazlıktan dolayı yapmazlar, aynı zamanda ahmaklıklarının, aptallıklarının da bunda payı vardır, çünkü onlar bunu söyleyecekleri şeyi canlandıran hoş ve cezbedici *légèreté** olarak gö-

* (Letafet, zarafet, incelik.)

rürler. Böyle bir cümle yapısının oluşturulup da mazur görülebileceği durumlar nadirdir.

* * *

Yeri gelmişken ifade edelim, budalaca bir etki meydana getirdikleri için bunların gerçekte iyi bir üslupta yer almamaları gerektiği *analitik yargılar* bakımından mantıkta da gözlemlenebilir. Bu en aşikâr haliyle, aslında zaten türe ait olan tikel hakkında bir yargıda bulunulduğunda, sözgelimi boynuzlu bir öküzden, işi hastaları tedavi etmek olan bir doktordan vb. söz ettiğimizde ortaya çıkar. Bu yüzden bunlar bir açıklama yahut bir tanımlamanın verilmesi durumunda kullanılmalıdır sadece.

* * *

Teşbihler bilinmeyen bir ilişkiyi bilinene izafe-istinat ettirdikleri kadarıyla büyük değere sahiptirler. Hatta giderek bir kıssa yahut mesele dönüşen daha uzun teşbihler bile, bir ilişki yahut münasebetin en basit, en anlaşılabilir, en müşahhas anlatımına çevrilmesinden ibarettir. Hatta kavramların teşekkülü bile temelinde, şeylerdeki benzer olanı alıp benzemez öğeleri bırakmamızdan kaynaklandığı kadarıyla teşbihlere dayanır. Ayrıca gerçek anlamda her *akli kavrayış* durumu nihayetinde ilişkilerin kavranmasına (*un saisir de rapports*) dayanır; fakat her ilişkiyi yine büyük ölçüde değişken durumlar içinde ve birbirinden tümüyle farklı şeyler arasında daha saf ve açık bir şekilde kavrarız. Bu yüzden bir ilişki benim tarafımdan ancak belli bir hal içerisinde varolduğu haliyle bilindiği sürece onunla ilgili sadece münferit (cüzi) bir bilgiye, dolayısıyla sezgisel kavrayış bilgisine sahip olurum. Fakat aynı ilişkiyi hatta sadece iki farklı durumda bile kavrar kavramaz, onun genel *doğasına* dair bir *kavrama* ve böylelikle daha derin ve daha eksiksiz bir bilgiye sahip olurum.

Teşbihler bilgi için böylesine güçlü manivela olduğundan ötürü, şaşırtıcı, ama çarpıcı teşbihlerin kurulması derin anlayış gücünün en şaşmaz kanıtıdır. Dolayısıyla Aristoteles der: πολὺ δὲ μέγιστον τὸ μεταφορικὸν εἶναι. μόνον γὰρ τοῦτο οὔτε παρ ἄλλου ἔστι λαβεῖν, εὐφυΐας τε σημεῖον ἐστιν. τὸ γὰρ εὖ μεταφέρειν τὸ ὅμοιον θεωρεῖν ἐστιν. (*at maximum est, metaphoricum esse: solum enim hoc neque ab alio licet assumere, et boni ingenii signum est. Bene enim transferre est simile intueri.*)* *De poëtica.* C. 22. Benzer şekilde: καὶ ἐν φιλοσοφίᾳ τὸ ὅμοιον, καὶ ἐν πολὺ διέχουσι, θεωρεῖν εὐστόχου. (*etiam in philosophia simile, vel in longe distantibus, cernere perspicacis est.*)** *Rhet.* III, ii.

İnsan soyunun, nerede olmuş olurlarsa olsunlar, dilin *gramer*ini, şu en muhteşem, en harika sanat eserini icat etmiş, *partes orationis*i (retorik) yaratmış ve isim, sıfat ve zamirlerde cinsiyet belirtilerini, fiillerde zaman ve kipleri ayırıp yerleştirmiş olan şu özgün kafaları ne kadar büyük, ne kadar hayranlık uyandırıcıdır! Burada onlar ince ve özenli bir şekilde (eylemin tamamlanıp tamamlanmadığına göre) yakın, uzak geçmiş zaman kiplerini—ki Grekçe'de bir de bunların arasında geniş zaman kipleri vardır—birbirinden ayırmışlardır. Bütün bunlar soylu bir amaçla, insan düşüncesinin tam ve kusursuz ifadesi için her ince kıvrımı ve onun değişikliğini alıp doğru bir şekilde yeniden üretebilecek uygun bir maddi uzva sahip olma amacıyla yapılmıştır. Şimdi bir de bu sanat eserinin günümüzdeki ıslahatçılarını,

* (Mecaz yahut istiare bulmak hiç kuşkusuz en muazzam şeydir. Çünkü başkalarından öğrenilemeyen sadece budur, bu dehanın alametidir. Çünkü güzel benzetmeler yapmak için kişinin türdeş olanı bilmesi gerekir.)

** (Felsefede de türdeş olanı, birbirinden en uzak ve ayrı şeylerde bile, bulup çıkarma yeteneği bir bilgelik işaretidir.)

şu ucuz yazarlar loncasının ahmak, mankafa ve kaba saba Alman gazetecilerini düşünün! Bunlar yerden tasarruf etmek için lüzumsuz diye o güzelim, tam ve dakik ayrımları bir kenara bırakmaya ve dolayısıyla bütün geçmiş zaman kiplerini hikâye çatısı altında toplamaya ve sonra da sadece hikâye kipiyle konuşmaya kalkışırlar. Onların gözünde benim bu az önce övgü ve hayranlıkla zikrettiğim dilbilgisi formlarının mucitleri, bizim her şeyi, istisnasız her şeyi o ince ayrımları dikkate almaksızın idare edebileceğimizi, hikâye kipini tek ve evrenselgeçmiş zaman kipi olarak rahatlıkla kullanabileceğimizi görmemiş olan gerçek birer ahmak ve mankafa olmalılar.* Onların nazarında Grekler üç geçmiş zaman kipiyle yetinmeyip bir de bunlara iki geniş zaman kipi eklemiş olduklarından dolayı böylesine saf ve basit görünmeli. Ayrıca onlar büyük bir gayretle bütün önekleri de çirkinleştirici fazlalıklar diye kesip atarlar. Kalanlarla meramını anlatabilecek adam gerçekten de zeki birisi olmalı! Bütün bir cümleye ışık tutacak olan ***nur, wenn, um, zwar, und*** vb. gibi temel mantık parçacıkları yerden tasarruf etmek amacıyla atılır ve böylece okur karanlıkta bırakılır. Ne var ki bu kendisini anlamayı güçleştireceği için bilerek karanlık biçimde yazmaya çalışan bir sürü yazarın hoşuna gider, çünkü o sefil mahluk böylelikle okurda kendisi hakkında saygı uyandıracağını düşünür. Sözün kısası hecelerden tasarruf etmek için bunlar büyük bir cüret ve küstahlıkla dilin dilbilgisi, sözcük ve sözlüklerine ait her kuralı keyiflerince kesip biçerek dili sakatlarlar. İfade ve üslup bakımından kısa ve özlü olmayı başaracakları yönünde yanlış ve ahmakça bir sanıya kapılarak, keyiflerince bir heceyi kesip biçmek için bunların kullandıkları aşağılık oyunların, sefil hilelerin haddi hesabı yoktur. Fakat benim sevgili mankafalarım, üslup bakımından kısalık ve özlük

* Ne hazin, her biri birer dâhi olan bizim bu dil reformcularımız iyi ki Greklerin arasında yaşamadılar! Grek gramerini öylesine kesip biçerlerdi ki sonuç bir Hotanto gramerini bile aratırdı!

salt hecelerin atılmasından farklı şeylere bağlıdır ve sizin ne anladığınız ne sahip olduğunuz niteliklere ihtiyaç duyar. Ne var ki bunun için kimse onları ayıplayıp kınamaz; tam tersine daha da büyük bir eşek sürüsü tarafından derhal örnek alınıp taklit edilirler. Dilde yukarıda zikredilen "terakkiler"in, haddizatında neredeyse istisnasız diyebileceğimiz ölçüde, büyük ve evrensel bir beğeni ile karşılanıp örnek alınması, anlamı anlaşılamayan hecelerin kırpılmasının, ne eksik ne fazla tam da en ahmak budalanın sahip olduğu kadar akla ihtiyaç duymasında açıklamasını bulur.

Dil bir sanat eseridir ve ona bir sanat eseri olarak, dolayısıyla *nesnel biçimde* bakılması gerekir. Dil aracılığıyla ifade edilen her şey bu yüzden kurallara uygun olmalı ve onun amacıyla uyuşmalıdır. Her cümlede cümlenin ifade etmesi gereken şeyin gerçek anlamda ispatı mümkün olmalıdır, çünkü maksat yahut ifade edilecek şey cümlede nesnel olarak bulunur. Dili sadece *öznel olarak* görmemeli ve başkaları bizim demek istediğimizi tahmin eder umuduyla kendimizi baştan savma ifade etmemeliyiz. İsmin çekimlerine dikkat etmeyen, yan cümleciklerin ana cümleyle bağlantılarını keyfince kuran, bütün geçmiş zaman kiplerini hikâye kipiyle ifade eden, önekleri kaldıran vb. kimselerin yaptıkları tam da budur. Bir zamanlar fiillerin zaman ve kiplerini, isim ve sıfatların hallerini bulup bunları birbirinden ayırmış olan kimselerle, meramlarını böylesine baştan savma ve gelişigüzel ifade etmede kendilerine çok yaraşan bir Hotanto diliyle başbaşa kalmak için bütün bunları kaldırıp pencereden aşağı atmaktan hoşlanan şu sefil beyinsizler arasında ne büyük fark var! Bunlar edebiyatın aklın iflası demek olan bugünkü döneminin paragöz mürekkep tüketicileridir.

Dilin gazeteci taifesinin marifetlerinden kaynaklanan sakatlanması bilginlerin edebiyat dergilerinde ve kitaplarda onları uysallıkla ve hayranlıkla takip etmeleriyle daha da içinden çıkılmaz bir hal almaktadır. Bunun yerine onların

gazetecilerin tam karşısında yer alarak ortaya koyacakları misalle ve güzel ve halis Almancayı koruyup muhafaza ederek bu işe her halükârda son vermeye çalşmaları gerekirdi. Fakat kimse böyle bir şeye kalkışmaz; hatta buna karşı çıkan birisini de görmüyorum. Tek bir kimse bile çıkıp da edebiyat dünyasındaki bu soysuz ayaktakımının böylesine hor ve hakir kullandığı dilin imdadına koşmuyor. Hayır; onlar koyunlar gibi öndekinin ardına düşerler ve takip ettikleri eşeklerden başkası değildir. Bu yüzdendir ki hiçbir millet Almanlar kadar kendilerini yargılamaya ve dolayısıyla mahkûm etmeye böylesine az meyyal değildir, üstelik hem hayat hem edebiyat bunun için saat başı fırsat ve vesileler sunduğu halde. (Tam tersine onlar zannederler ki dilin her beyinsizce sakatlanışının hiç vakit geçirmeksizin takipçisi olmalarıyla kendilerinin asla zamanın gerisinde kalmadıklarını, böylelikle en son yenilikleri, en son modaları takip eden yazarlar olduklarını gösterirler.) Onların güvercinler gibi safraları yoktur; ne ki safrası olmayanın anlayışı da yoktur. Bu zaten hayatta, sanatta ve edebiyatta zorunlu olarak her gün binlerce şeyin ateşli tenkitini ve hicvini davet eden belli bir *acılık* yahut *sertliği* meydana getirmektedir, ki o bizi bunları takip etmekten alıkoymaktadır.

DÜŞÜNMEK ÜZERİNE*

Bir kütüphane çok geniş olabilir; fakat eğer düzensiz ise küçük, ama derli toplu bir kütüphane kadar kullanışlı ve yararlı değildir. Benzer şekilde bir insan çok büyük bir bilgi yığınına sahip olabilir, fakat kendi kendisine üzerinde düşünerek bu bilgiyi gerektiği gibi işlememişse, üzerinde tekrar tekrar ve uzun uzadıya düşünülmüş çok daha küçük bir bilgi miktarından daha kıymetsizdir. Çünkü bir insan ancak dört bir taraftan topladığı bilgiyi bir araya getirip bildiği şeyleri bir doğruyu diğeriyle mukayese ederek terkip haline getirdiği zaman ona tamamen hâkim olur ve onu kendi gücüne-melekesine dönüştürür. Bir insan bilmediği bir şeyi zihninde evirip çeviremez, düşünemez; bu yüzden önce bir şeyi öğrenmelidir; fakat bir insan ancak üzerine düşündüğü şeyi bilir.

Okumak ve öğrenmek herhangi bir kimsenin kendi özgür iradesiyle (keyfe keder) yapabileceği şeylerdir; fakat *düşünmek* böyle değildir. Düşünme tıpkı bir ateş gibi bir cereyanla yahut hava akımıyla tutuşturulmalı ve konuya duyulan bir ilgi ile beslenmelidir. Bu ilgi bütünüyle nesnel yahut tamamen öznel türden olabilir. Bu sonuncusu bizi

* *Parerga und Parallpomena*, Bd. II, Kap. XXII: *Selbstdenken*.

şahsen ilgilendiren şeylerde ortaya çıkar, fakat nesnel ilgi doğası gereği düşünen ve düşünme kendileri için nefes almak kadar tabii bir şey olan kafalarda ve sadece onlarda bulunur; fakat bunlar seyrek rastlanan kimselerdir. Bu sebepten ötürüdür ki okur-yazar kimselerin çoğu bundan çok az nasiplenmiştir.

* * *

Düşünmenin ve okumanın insan zihni üzerinde husule getirdiği etkiler arasındaki fark inanılamayacak kadar büyüktür. Zihinler arasında bir insanı düşünmeye diğerini okumaya götüren asli farklılık bu yüzdendir ki sürekli olarak büyür. Okumakla insanın o an içinde bulunabileceği ruh haline ve temayülüne yabancı olan düşünceler zihni zorla ele geçirir ve üzerine damgasını bastığı balmumuna mühür ne kadar yabancıysa bu düşünceler de zihne o kadar yabancıdır. Böylelikle zihin bütünüyle dışarıdan gelen zorlama altındadır; şunu veya bunu düşünmeye zorlanır, her ne kadar o an için böyle bir şeye zerrece eğilimi yahut isteği yok ise de.

Fakat bir insan kendi kendisine düşününce o an için ya çevresi ya da zihnine düşen belli bir şey tarafından belirlenmiş olan kendi sevki tabiisini takip eder. İnsanın (algısına, sezgisine konu olan) görünür çevresi zihne, okurken olduğu gibi *tek bir* belirli düşünceyi zorlamaz, sadece doğasına ve mevcut ruh haline uygun olan şey üzerine düşünmeye götürecek malzemeyi ve vesileyi sunar ona. Dolayısıyla *çok* okumanın zihni her türlü esneklikten yoksun kılmasının nedeni budur; bu tıpkı bir çelik yayı sürekli tazyik altında tutmak gibidir. Eğer bir insan düşünmek istemezse bunun en güvenli yolu her ne zaman yapacak başka bir şeyi olmasa eline bir kitap almadan geçer.

Eğitimin insanların çoğunu yaradılışça olduklarından daha ahmak ve budala yapmasının ve yazdıklarını herhangi

bir başarı kazanmaktan alıkoymasının sebebini açıklayan işte bu alışkanlıktır.* Pope'un şu dizesinde söylediği gibi:

"For ever reading, never to be read!"

(Dunciad iii. 194.)**

Eğitimli öğrenimli insanlar kitapların içindekilerini okuyanlardır. Düşünürler, dâhiler ve dünyayı aydınlatıp insan soyunun ilerlemesine katkıda bulunmuş olanlar, doğrudan tabiat kitabından yararlananlardır.

* * *

Eğer bir insanın düşünceleri, içinde hakikati ve hayatı barındıracaksa, bunlar onun kendi temel düşünceleri olmalıdır.*** Çünkü onun gerçekten ve tamamen anlayabildiği sadece bunlardır. Başkalarının düşüncelerini okumak, kişinin davet edilmediği bir yemeğin artıklarını alması, yahut bir yabancının yırtık dökük elbiselerini üzerine geçirmesi gibidir.

Okuduğumuz düşünce ile içimizde uyanan düşünce arasındaki ilişki, tarih öncesi zamanlardan kalma bir bitkinin fosilleşmiş kalıntısının baharda tomurcuklanan bir bitkiyle ilişkisi gibidir.

* * *

Okumak bir kimsenin kendi düşünceleri yerine bir ikameden başka bir şey değildir. Bir insan böylelikle düşüncelerinin dizginini çekmesi için başkalarının eline verir.

Bunca kitap ne kadar çok yanlış yolun olduğunu ve eğer bunlardan herhangi birisini takip etse ne kadar çok

* Yazanlar çok, düşünenler azdır.

** ("Mütemadiyen okurlar, (bu yüzden) hiç okunmazlar.")

*** Ya da: "İçinde hakikati ve hayatı barındıran sadece ve sadece bir insanın kendi temel düşünceleridir."

insanın yanlış yola düşebileceğini göstermekten başka bir işe yaramaz. Fakat kendi dehasının kılavuzluğunda ilerleyen, bir başka söyleyişle, kendi kendisine düşünen, dışarıdan hiçbir zorlama olmaksızın ve doğru bir şekilde düşünmesini öğrenmiş olan Insan, kendisini doğru yoldan saptırmayacak şaşmaz bir pusulaya sahiptir. Bu yüzden bir insan ancak kendi düşüncelerinin kaynağı kuruduğu zaman okumalıdır, ki çoğu zaman en iyi kafaların durumu bu merkezdedir.

Diğer yandan bir kimsenin eline bir kitap alarak kendi öz malı olan düşüncelerini ürkütüp kaçırması en büyük günahtır. Bunun Tabiattan yüz çevirip ölü bitkiler müzesini seyretmeye giden, yahut harikulade bir manzarayı bir taş baskıdan yahut gravürden incelemeye çalışan bir adamdan farkı yoktur.

Bir insan kendl kendisine düşünerek bir hayli zaman ve çaba sarf ettikten ve düşüncelerinl bıkıp usanmadan birbirine uladıktan sonra bir parça doğruya veya bir fikre ulaşmış olabilir; ama böyle olmayabilir ve aynı şeyi kendisini bunca zahmete sokmaksızın bir kitapta hazır olarak kolayca bulabilirdi. Böyle de olsa, eğer ona kendi kendisine düşünerek ulaşmış ise bu bin kere daha kıymetlidir. Bilgimizi ancak bu şekilde elde etmemiz halinde, elde ettiğimiz şey bütün düşünce sistemimizin bütünleyici bir parçası, canlı bir uzvu haline gelir; ve böylelikle bildiklerimizle tam ve sağlam bir ilişki içerisinde bulunur; bütün sebepleri ve sonuçlarıyla (daha doğrusu tazammunlarıyla) esaslı bir şekilde ancak böylelikle anlaşılır. Kendi düşünme tarzımızın rengini, ayırtısını ve damgasını ancak böylelikle taşır; ve böylelikle tam zamanında, tam da gereksinim duyulduğu anda ortaya çıkar; bağlandığı yere sapasağlam bağlanır ve asla unutulmaz. Bu tam da Goethe'nin (gerçekten sahip olabilmemiz için mirasımızı kendi alın terimizle kazanmamız yolundaki) tavsiyesinin mükemmel tahakkuku, hatta yorumudur:

Was du ererbt von deinen Vätern hast,
Erwirb es um es zu besitzen.*

Kendi kendisine düşünmesini öğrenmiş bir insan kendi kanaatlerini kendisi oluşturur, otoritelere ancak daha sonra başvurur, başvururken de amacı sadece kendi görüşlerini onlara teyit ettirmek ve böylelikle kendine olan inancını güçlendirmektir. Halbuki kitap-filozofu yola bu otoriteleri koltuğunun altına almadan çıkmaz. Başka insanların kitaplarını okur, onların kanaatlerini toplar ve böylelikle kendisi için onlardan bütün bir sistem oluşturur. Böyle bir sistem mahiyetine ve teşekkülüne akıl erdiremediğimiz bir robota (Gr. *automaton*) benzer. Buna mukabil kendi kendisine düşünmesini öğrenmiş insan, tabiatın vücuda getirdiğine benzer kanlı canlı insana benzer. Çünkü eser tıpkı bir insan gibi vücut bulur; düşünen kafa dışarıdan gebe kalır ve daha sonra onu rahminde taşır ve zamanı gelince doğurur.

Safi öğrenilmiş doğru bize suni bir uzuv gibi bağlıdır, takma bir diş yahut yapıştırma bir burun ya da en iyi haliyle bir başkasının dokusundan yapılma bir burun gibi; o sadece takıldığı veya tutturulduğu için bize bağlıdır; halbuki bir kimsenin kendi kendine düşünerek elde ettiği doğru, tabii bir uzuv gibidir: gerçekten bize ait olan sadece odur. Düşünen insan ile öğrenimden geçmiş olmaktan başka bir meziyeti olmayan insan arasındaki fark buna dayanır. Dolayısıyla kendi kendisine düşünmesini öğrenmiş bir insanın zihinsel kazanımları güzel bir resme benzer ki ışık ve gölge yerli yerinde, açıklık ve koyuluklar yumuşak, renk uyumu mükemmeldir; tek kelimeyle o hayata sadıktır. Halbuki bütün meziyeti öğrenim görmüş olmaktan ibaret olan adamın zihinsel kazanımları her türlü renkle kaplı, olsa olsa sistematik biçimde düzenlenmiş, fakat uyumdan, bağıntıdan ve anlamdan yoksun büyük bir palete benzer.

* (Babalarının mirasından kalanı
Yeniden kazan, gerçekten sahip olmak için ona.)

* * *

Okumak kişinin kendi kafası yerine başka birisinin kafasıyla düşünmesidir. Fakat kişinin kendi kendisine düşünmesi tutarlı bir bütünü, bir sistemi—her ne kadar o tam anlamıyla eksiksiz bir sistem olmasa da—geliştirmek için çabalamasıdır. Ve bunu başka hiçbir şey, sürekli okumak suretiyle, başkalarının düşüncelerinin cereyanını* güçlendirmek kadar engellemez. Değişik değişik kafalardan çıkan bu düşünceler, farklı sistemlere ait olmaları, farklı renkler taşımaları nedeniyle, hiçbir zaman kendiliklerinden bir düşünce, bilgi, anlayış, yahut kanaat birliğine ulaşmazlar; tersine kafayı Babil (Kulesinin dikilmesinden sonra ortaya çıkmış) diller karmaşasıyla doldururlar. Yabancı düşüncelerle tıka basa dolan kafa neticede vuzuh ve sarahatten, açık ve berrak bir anlayıştan yoksun kalır ve belki de bir adım sonra akıbeti çözülüp dağılmaktır. Eğitimli insanların çoğunda bu gözlemlenebilir bir durumdur; ve bu onları sağduyu, doğru yargı ve pratik incelik bakımından, tecrübe ve sohbetle ve biraz da okumanın yardımıyla, dışarıdan çok az bir bilgi edinmiş ve onu da her zaman kendi düşüncelerine boyun eğdirip onunla meczetmiş olan çoğu okumamış kimseye nazaran geri durumda bırakır.

Gerçek manada ilim ile iştigal eden *düşünür* de aynı şeyi, fakat daha geniş bir ölçekte yapar. Her ne kadar çok fazla bilgiye ihtiyaç duysa ve çok fazla okuması gerekse de, zihni hepsine hükmedecek, düşünce sistemi içinde bunları eritip hazmedecek ve anlayışının (izafi) organik birliğine boyun eğdirecek kadar güçlüdür, ki fevkalade geniştir ve mütemadiyen genişlemesini sürdürür. Ve süreç içerisinde kendi düşüncesi, bir orgdaki kalın sesler gibi, her zaman her konuda ön sırayı alır ve her türden müzik parçalarının birbirine karıştığı, temel ses tonunun tamamen kayboldu-

* (Yani başkalarının düşüncelerinin zihnimize doluşmasını...)

ğu eski düşüncelerle dolu kafaların hep kaderi olduğu üzere asla başka sesler tarafından bastırılmaz.

Hayatlarını okuyarak geçirenler ve bilgeliklerini kitaplardan elde edenler, bir ülke hakkındaki tam ve doğru bilgiyi seyyahların anlattıklarından elde etmeye çalışanlara benzer. Bu insanlar birçok şey hakkında bir yığın şey söylerler; ama aslında ülkenin gerçek durumu hakkında açık, sarih, doğru ve tutarlı bir bilgiye sahip değillerdir. Fakat hayatlarını düşünerek geçirenler, o ülkeyi gezip görmüş, orada bizzat yaşamış olanlara benzerler; sadece onlar bunların anlattığı şeyin ne olduğunu gerçekten bilirler, oradaki şeylere dair kendi içinde tutarlı ve kapsamlı bir bilgiye sahiptirler ve bunların özüne vakıftırlar.

Eleştirel bir tarihçiye nazaran görgü tanığı ne ise sıradan kitap-filozofuna göre düşünür de odur; o doğrudan kendisine ait bilgiyi (şeylerin dolayımsız kavranışından hareketle) konuşur.

Bu sebepten ötürüdür ki kendi kendilerine düşünmeyi öğrenmiş olanlar esas itibariyle hep aynı sonuca ulaşırlar; ve birbirlerinden ayrıldıkları zaman bunun sebebi farklı bakış açılarına sahip olmalarıdır, fakat bunlar konunun özüne etki etmediği zaman hepsi aynı şeyi söylerler. Hepsi de eşya hakkında yalnızca nesnel bir bakış açısından kendi algılarının sonucunu dile getirirler. Yazdıklarımda öyle pasajlar vardır ki paradoksal yapılarından ötürü çoğu zaman bunları halka açıklamakta tereddüt etmişimdir; ve sonradan hemen aynı düşüncelerin çok uzun zaman önce büyük adamların eserlerinde dile getirildiğini görünce hoş bir şaşkınlık içerisinde kalmışımdır.

Kitap-filozofu sadece bir kimsenin söylediklerini ve bir başkasının kastettiklerini, yahut bir üçüncüsünün yönelttiği eleştirileri ve benzeri şeyleri aktarır. O farklı görüşleri karşılaştırır, ölçüp biçer, eleştirir ve bir şey hakkında doğru bir kanaate ulaşmaya çabalar; ve bu bakımdan eleştirel tarihçiye benzer. Sözgelimi o, Leibniz hayatının bir döneminde bir müddet Spinoza'nın takipçisi olmuş mu olmamış mı vs. bulup çıkarmaya çalışacaktır. Meraklı araştırmacı sözünü ettiğim şeyin çarpıcı örneklerini Herbart'ın *Analytische Beleuchtung der Moral und des Naturrechts* ve yine onun *Briefe über die Freiheit*'ında bulacaktır. Böyle bir kimsenin kendisini bunca sıkıntıya sokması bizi şaşırtır; çünkü eğer dikkatini önündeki mesele üzerine vermiş olsaydı, çok geçmeden kendi kendisine birazcık düşünerek amacına ulaşmış olacaktı.

Fakat (düşünme bahsinde) üstesinden gelinmesi gereken küçük bir güçlük var. Sözünü ettiğimiz türden bir şey bizim irademize bağlı değildir. Bir insan her zaman oturup okuyabilir, fakat düşünemez. Düşünceler de insanlar gibidir: onları canımızın istediği zaman çağıramayız, teşrif edip gelinceye kadar onları beklememiz gerekir. Bir konu hakkındaki düşünce kendiliğinden çıkagelmelidir, tabii ki ona harici bir uyarıcı ile zihni-ruhi durum ve dikkatin mutlu uyumlu birliği de katkıda bulunmalıdır; ve bu insanlara hiçbir zaman gelmediği anlaşılan da tam olarak budur.

Bu durum bizim kişisel ilgimizi cezbeden konularda dahi açıkça görülebilir. Bu türden bir mesele hakkında bir karara varmak zarureti hasıl olduğunda, belirli bir anda oturup enine boyuna düşünerek bir karara varamayız; çünkü çoğu kez böyle bir zamanda düşüncelerimizi belli bir nokta etrafında toplayamayız, onlar bir sürü başka şeyin peşine düşerler, kimi zaman isteksizlik yahut konudan hazzetmeme bile bunun sebebi olabilir. Böyle bir durumda kendimizi zorlamamalı, bunun yerine kendiliğinden gelecek uygun ruh halini beklemeliyiz. Çoğu zaman bu, beklenme-

dik zamanda gelir ve tekrar tekrar kapımızı çalar; bizi farklı zamanlarda etkisi altına alan farklı ruh halleri konuya her zaman taze bir ışık tutarlar. *Kararların olgunluğu* tabiriyle anlaşılan bu uzun süreçtir. Çünkü bir karara ulaşma işi taksim edilmelidir; ve süreç içerisinde bir zaman gözden kaçırılan birçok şey bir başka zamanda nazarı dikkatimize çarpar; isteksizlik yahut hazzetmeme de kaybolur, çünkü mesele daha yakından incelendiğinde ilk bakışta görüldüğünden daha fazla tahammül edilebilir görünür.

Ve bu teorik olarak da böyledir: Bir insan doğru anı beklemelidir; en büyük kafalar bile her zaman kendi kendilerine düşünemezler. Dolayısıyla boş vakitlerin okuyarak değerlendirilmesi önerilebilir, ki daha önce söylendiği gibi, bu bir kimsenin kendi kendisine düşünmesinin yerine bir ikamedir; bu suretle her ne kadar her zaman bizimkinden farklı bir tarzda da olsa, bir başkasının bizim için düşünmesine izin vererek, zihne dışarıdan malzeme alınmış olur. Dolayısıyla bir insan, zihninin bu ikameye alışkanlık kazandırmaması ve böylelikle önünde duran meseleyi gözden kaçırmaması için; daha önce yürünmüş yolları yürümeye alışmamak ve yabancı bir düşünce yolunu takip ederek kendisininkini unutmamak için çok fazla okumamalıdır. Daha da önemlisi bir insan salt okumak uğruna gerçek dünya ile bağını koparmamalıdır: Bir kimseyi kendi kendisine düşünmeye yönelten saik ve haleti ruhiye çoğu zaman kitapların dünyasından ziyade gerçek dünyadan gelir. Bir kimsenin önünde gördüğü gerçek dünya iptidailiği ve gücüyle* onun düşüncesinin doğal konusudur; ve düşünen bir kafayı başka her şeyden daha kolay uyarabilir.

Bu mülahazalardan sonra kendi kendisine düşünmesini öğrenmiş bir insanın, bizatihi konuşma tarzıyla, belirgin ciddiyeti ve samimiyeti ile, teklifsizliği ve özgünlüğü ile, bütün düşüncelerine damgasını vuran şahsi kanaati ve görüş-

* [Ya da: Bir kimsenin sezgisel kavrayışının konusu olan gerçek şey özgün doğası ve gücüyle...]

leri ile kitap filozofundan kolayca ayırt edilebileceğini gördüğümüzde şaşırmayız. Diğer yandan kitap filozofunda her şey ikinci eldir; onun fikirleri nasıl ele geçirildiği belli olmayan bir eski paçavralar toplamasıdır; o keskinliği kaybolmuş küt bir kafa—bir suretin suretidir. Kalıplaşmış, hatta kaba, bayağı ve ağızlara sakız olmuş ifadelerle ve herkesin rağbet ettiği uydurma sözcüklerle dolu edebi üslubu, kendine ait parası olmadığı için tedavüldeki bütün paraların yabancılara ait olduğu küçük bir devletçiğe benzer.

Okumak gibi safi tecrübe de düşüncenin o denli az yerini doldurabilir. Safi tecrübenin düşünce karşısındaki durumu ne ise yemenin hazım ve sindirim karşısındaki durumu da odur. Tecrübe, insanlığın ilerlemesinin yalnızca kendi keşiflerine borçlu olduğuyla övünürken, bedeni bütünlüğü içinde ayakta tutmanın kendi işi olduğunu iddia eden ağızdan farklı bir konumda değildir.

* * *

Gerçekten üstün kabiliyetlerle donanmış bütün kafaların eserleri *kararlılık* ve *belirliliğin* ve dolayısıyla berraklık ve açıklığın ayırt edici özelliğiyle kendisini hemen belli eder. Bunun sebebi ister nesirde yahut nazımda isterse müzikte olsun, bu tür kafaların dile getirmek istedikleri şeyi açık ve belirli bir şekilde bilmeleridir. Başka kafalar sözünü ettiğimiz bu kararlılık ve açıklıktan yoksundur, dolayısıyla kendilerini hemen belli ederler.

Birinci sınıf bir kafanın ayırt edici özelliği bütün yargılarının ve görüşlerinin doğrudanlığıdır. Dile getirdiği her şey kendi kendisine düşünmesinin sonucudur; bu düşüncelerinin ifade bulma tarzıyla dahi her yerde kendisini ele verir. Dolayısıyla o düşünce dünyasında iktidarı ken-

di başına her şeyi belirleyen bir prens gibidir. Diğer bütün kafalar, üsluplarından da görülebileceği gibi, kendilerine özgü damgaları olmayan birer elçiden başka bir şey değillerdir.

Dolayısıyla kendi kendisine düşünen her gerçek ve özgün düşünür bu ölçüde bir kral gibidir; onun iktidarı mutlaktır ve kendi üzerinde kimseyi tanımaz. Onun yargılarının kökeni, tıpkı kraliyet buyrukları gibi, kendi mutlak iktidarıdır ve doğrudan kendisinden kaynaklanır. Bir kral bir buyruğu ne kadar dikkate alırsa, o da otoriteyi o kadar kaale alır; kendisi yetki vermedikçe yahut onaylamadıkça hiçbir şeyin geçerliliği yoktur. Diğeryandan her türden yaygın görüşlere, otoritelere kulak veren ve önyargıların etkisi altında kalan sıradan kafalar ise bu bakımdan yasalara ve buyruklara sessizce itaat eden kalabalık gibidir.

Tartışmalı meseleleri ele alıp bu noktada yetkin kimseleri zikrederek bir çözüme kavuşturmak için böylesine gayretli ve istekli olanlar, bu sahada başka birisinin anlayış ve kavrayışını kendi eksik ve noksan görüşlerinin yerine koyabildiklerinde gerçekten mutludurlar. Bunların sayıları saymakla bitmez. Çünkü Seneca'nın söylediği gibi *unus quisque mavult credere, quam judicare.*•

Tartışmalarında veya münakaşalarında bu tür insanların rastgele ve sık sık kullandıkları silah otoritelerdir: Bununla birbirlerini vururlar ve her kim böyle bir tartışmanın içine çekilecek olsa, bir savunma tarzı olarak akıl ve muhakemeye başvurmasa iyi yapmış olur; çünkü bu tür bir silaha karşı bu insanlar düşünme ve değerlendirme yeteneğinden zerrece nasiplenmemiş boynuzlu Siegfriedler gibidir. Onun hücumunu otoritelerini (bir mahcup etme yolu olarak) *ar-*

• (Herkes aklını kullanmak yerine inanmayı tercih eder.)

*gumentum ad verecundiam** öne çıkararak savuştururlar ve ardından da *zafer* çığlığı atarlar

* * *

Gerçek dünyada, her ne kadar mutlu, adil ve hoş olduğu ileri sürülebilirse de, her zaman sürekli karşı koymamız, üstesinden gelmemiz gereken çekim yasasının hâkimiyeti altında yaşarız. Fakat düşünce dünyasında çekim yasasının denetiminden kurtulmuş, düşkünlük ve sefaletten azade, bedensiz ruhlar gibiyizdir.

Dolayısıyla bu yeryüzünde soylu ve verimli bir kafanın umutlu ve iyimser bir anda kendisinde bulacağı (mutlulukla) kıyaslanabilecek bir mutluluk yoktur.**

* * *

Bir düşüncenin çıkagelişi sevdiğimiz birisinin teşrifi gibidir. Bu düşünceyi hiçbir zaman unutmayacağımızı ve bu sevilen kimsenin asla bize kayıtsız hale gelemeyeceğini zannederiz. Fakat gözden ırak olan gönülden de ırak olur.*** Eğer onu yazarak zaptı rapt altına almaz isek en güzel düşünce bir daha ele geçirilemez biçimde unutulma ve eğer o sevgiliyle evlenmez isek terk edilme tehlikesi altındadır.

* * *

Düşünen insan için değerli olabilecek birçok düşünce vardır; fakat bunlardan çok azı yankı ya da akis uyandıracak, demek istediğim yazıldıktan sonra okurun ilgi ve merakını celbedecek kadar güçlüdür.

* (Savunduğunu güçlendirmek için genellikle insanların büyük adamlara, eski âdetlere ve otoritelere saygısından yararlanan *argumentum*.)

** (Ya da: Bu yeryüzünde hiçbir mutluluk soylu ve verimli bir kafanın umutlu ve iyimser bir anda kendisinde bulacağı mutlulukla kıyaslanamaz.)

*** (: *Allein aus den Augen, aus dem Sinn*!)

* * *

Hakiki değere sahip olan tek şey bir insanın doğrudan *kendi kendisine* düşündüğüdür. Düşünürler belki aşağıdaki gibi sınıflandırılabilirler: İlk başta kendi kendilerine (ve kendileri için) düşünenler gelir ve ardından doğrudan başkaları için düşünenler. Birinciler *hakiki* düşünürlerdir, onlar sözcüğün her iki anlamında da *kendi kendilerine düşünürler*; onlar gerçek *filozoflar*dır, çünkü sadece onlar samimidir (meselelerini ciddiye alırlar). Ayrıca onların hayatlarının hakiki hazzı ve mutluluğu düşünmeye dayanır. Diğerleri birer *sofist*tir; olmadıkları biçimde *görünmeyi* arzu ederler ve mutluluklarını başka insanlardan bu şekilde almayı umut ettikleri şeyde ararlar. Bunlar başka bir konuda samimi değillerdir. Bir insanın bu iki sınıftan hangisine ait olduğu takip ettiği usul ve tarz ile derhal anlaşılabilir. Lichtenberg birinci küme için bir örnektir; Herder hiç şüphe yok ikinci sınıfa mensuptur.

Varoluş—bu müphem, esrarengiz, azap verici, rüya gibi gelip geçici varoluş—*meselesi*nin bizim için ne kadar büyük ve yakın bir mesele olduğu düşünülecek olursa, bir kimse onun diğer bütün meseleleri ve amaçları gölgelediğini derhal fark eder;—ve birkaç nadir istisna dışında bütün insanların bu mesele hakkında açık bir fikre sahip olmadığı, hatta ondan tamamen habersiz gibi göründüğü, fakat kendilerini bunun dışında her şeyle meşgul ettikleri; ya meseleyi doğrudan gözardı ederek ya da yaygın revaç bulmuş bir metafizik sistemin yardımıyla onu kabule hazır vaziyette ve tatmin olmuş olarak, günlerini gün etmekten başka bir şeyi düşünmeksizin ve önlerindeki daha uzun günleri nadiren hesaba katarak yaşadıkları düşünülecek olursa—insanın ancak en uzak anlamda *düşünen bir varlık*

olursa—insanın ancak en uzak anlamda *düşünen bir varlık* olduğu fikrine ulaşabilir ve insanın düşüncesizliğinin yahut budalalığının emareleriyle karşılaştığında özel bir şaşkınlığa kapılmaz; bilakis sıradan bir insanın zihinsel yahut düşünsel görüş ufkunun, ne geçmiş ne gelecek bilincine sahip, bütün hayatları deyiş yerinde ise sürekli bir şimdiden ibaret olan hayvanlarınkinden çok da ileride olmadığını, arada öyle zannedildiği gibi geniş bir aralık bulunmadığını bilir.

Esasen bu bir fikir silsilesini birbirine ulayıp bir muhakemeye dönüştürmelerini imkânsız kılacak derecede düşüncelerinin saman çöpü gibi doğrandığına tanık olduğumuz çoğu insanın sohbet tarzıyla doğrulanır.

Eğer bu dünya gerçekten düşünen insanlarla dolu olsaydı, her türden gürültü bu denli evrensel biçimde tahammül görmezdi—onun haddizatında en korkunç ve en amaçsız biçiminde görüldüğü gibi.* Eğer tabiat insanı düşündürmeyi amaçlamış olsaydı, ona kulakları vermezdi ya da her halükârda onu, yarasaların mutlu ve kıskanılası durumunda olduğu gibi, sahip olduğu kulaklar yerine hava geçirmez sarkık parçalarla donatırdı. Fakat hakikatte in-

* [Kast edilen kırbaç şaklamalarıdır ve *Über Lärm und Geräusch* başlıklı makalede müstakilen ele alınır. Ve orada şu düşüncelere yer verilir: "Eğer büyük bir elmas küçük küçük parçalar halinde kesilirse, derhal bütün olarak sahip olduğu değeri kaybeder; yahut bir ordu küçük birliklere bölünse bütün gücünü kaybeder; tıpkı bunun gibi büyük bir zihin dışarıdan müdaheleye maruz kalmasıyla, rahatsız edilmesiyle, dikkatinin dağıtılmasıyla, yahut ilgisinin başka bir yöne çevrilmesiyle birlikte, sıradan bir zihne göre sahip olduğu üstünlük ve ayrıcalığı kaybeder; çünkü onun üstünlüğü, tıpkı iç bükey bir aynanın üzerine düşen ışığın bütün şualarını teksif etmesi gibi bütün gücünü tek bir noktaya ve konuya yoğunlaştırmasını gerektirir. Gürültünün sebebiyet verdiği sekte yahut fasıla bu yoğunlaşmayı engeller. Bu sebepten ötürüdür ki kalburüstü kafaların çoğu, hangi türden olursa olsun rahatsızlık verici her şeyden, birdenbire araya girip düşüncelerini dağıttığı için her zaman nefret etmişlerdir. Ve her şeyden evvel gürültüden ileri gelen keskin ve şiddetli kesintiden sürekli bizar ve şikâyetçi olmuşlardır. Sıradan insanlar ../.

san tıpkı geri kalanlar gibi zavallı bir hayvandır ve melekeleri onu sadece hayat için mücadelesinde destekleyecek şekilde tasarlanmıştır; dolayısıyla o peşindekinin yaklaştığını haber vermesi için gece gündüz her zaman açık kulaklara ihtiyaç duyar.

../. bu tür bir şeyi pek dikkate almazlar. Bütün Avrupa uluslarının en zeki olanı "Asla Müdahale Etmel (Kesintiye Uğratma)" diye özetlenebilecek düsturu on birinci emir olarak kabul etmiştir... Metnin tam çevirisi dizinin ikinci kitabı olan *Seçkinlik ve Sıradanlık Üzerine*'de bulunabilir.)